

*Zajednička prekogranična turistička destinacija za očuvanje,
zaštitu i promicanje baštine mitskog prostora*

OBRAZOVNI PRIRUČNIK

Mitski park – Obrazovni priručnik

Priručnik je nastao u okviru projekta Mitski park te je namijenjen edukatorima iz partnerskih organizacija, turističkim vodičima i djelatnicima u turizmu te lokalnom stanovništvu i poduzećima na području Prekograničnog mitskog parka.

Ovaj obrazovni priručnik namijenjen je educiranju sljedećih ciljnih skupina na hrvatskoj i slovenskoj strani destinacije MITSKI PARK:

- turističkim vodičima i edukatorima (tekstovi s oznakom *);
- djelatnicima u turizmu (tekstovi s oznakom °);
- lokalnim stanovnicima i poduzetnicima koji djeluju na prekograničnom području Mitskog parka (tekstovi s oznakom #).

Obrazovni priručnik pripremili su:

- izv. prof. dr. Katja Hrobat Virloget, Predstojnica Inštituta za medkulturne studije
- doc. dr. sc. Jelena Đurkin Badurina, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu
- izv. prof. dr. sc. Elena Rudan, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu
- Natali Brubnjak, stručna suradnica u Centru za EU projekte, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu
- Špela Šedivy, Inkubator d.o.o. Sežana
- dr. Ana Platenjak, Arhej d.o.o., arheološke raziskave in druge intelektualne storitve
- Ester Mihalič, viša savjetnica za područje turizma, Občina Hrpelje-Kozina
- Natali Iskra, viša stručna suradnica za EU projekte, Općina Mošćenička Draga
- Elza Matijašić, viša stručna suradnica za EU projekte, TZO Mošćenička Draga

SADRŽAJ

1	Uvod * # °	1
2	Rodik * # °	2
3	Trebišća * # °	2
4	Mitska tradicija Mitskog parka * # °	3
4.1	Smjernice za upotrebu usmene predaje u obrazovnim aktivnostima *	4
4.2	Mitski park u Rodiku *	6
	Na jezeru	7
	Ajdovščina	9
	Robida	11
	Kobilja glava	12
	Njivice	14
	Križen drev	16
	Baba	17
	Remeščica	20
	Cikova špilja	22
	Fukova špilja	23
	Globoka (Duboka) špilja	24
	Pod lisičino	26
	Izložba »Mitske i druge stvarnosti« u Rodiku * #	27
4.3	Mitski park u Trebiščima (Mošćenička Draga) *	28
	Perunova zagonetka (interpretacijska ploča)	30
	Mjesto Slavena među narodima Europe (interpretacijska ploča)	30
	Doba seobe i dolazak Slavena na Jadran (interpretacijska ploča)	31
	Skulptura 1 - Vrata u Perunov svijet (mobilna aplikacija)	31
	Mitska slika svijeta starih Slavena (interpretacijska ploča)	32
	Skulptura 2 - Mlinski kamen (mobilna aplikacija)	32
	Trebišća (interpretacijska ploča)	33
	Skulptura 3 - Raženo zrno i zrno zobi (mobilna aplikacija)	33
	Skulptura 4 - Žreceve stope (mobilna aplikacija)	34
	Skulptura 5 - Žrtvenik (mobilna aplikacija)	34
	Božanska svadba (interpretacijska ploča)	34
	Veles (interpretacijska ploča)	35
	Mokoš (interpretacijska ploča)	36

Petrebisća (interpretacijska ploča)	36
Božanski boj (interpretacijska ploča)	36
Perun (interpretacijska ploča)	37
Crkvice sv. Petra - krštenje Hrvata (interpretacijska ploča)	38
Izložba u Trebišćima * #	38
4.4 Zajedničke karakteristike parka Rodik i Mošćenička draga *	39
4.5 Logotip *	40
5 Izrada kamenih elemenata i putokaza * # °	41
5.1 Mitski park Rodik (SI) * # °	41
5.1.1 SKULPTURE – interpretacija mitske tradicije *	42
5.1.2 Putokazi *	43
5.1.3 Stijena *	44
5.1.4 Izvedba *	44
5.1.5 Opis skulptura i zamisli *	46
5.2 Mitski park Trebišća – Perun (HR) * # °	57
6 Interpretativni sadržaji - igre	62
6.1 Igra »Potraga za blagom«	62
6.1.1 »Traženje blaga« u okolini Rodika	62
6.1.2 »Traženje blaga« u Trebišćima	63
6.2 Društvene igre	64
7 Turizam na području destinacije Mitski park * # °	65
7.1 Analiza turističke ponude Općine Mošćenička Draga i opis mikrolokacije Trebišća * # °	66
7.2 Analiza turizma Općine Hrpelje-Kozina i mjesta Rodik * # °	69
7.3 Usporedba turističke ponude Općina Mošćenička Draga i Hrpelje-Kozina * °	72
7.4 Glavni turistički proizvodi prekogranične turističke destinacije Mitski park * # °	74
Igrajte se u Mitskom krajoliku	76
Otkrijte Mitski park	77
Mitska ljubav	78
Literatura	79
Filmovi	80
Ostali izvori	80

POPIS FOTOGRAFIJA

Slika 1: Idejna skica (autorica Špela Šedivy).....	1
Slika 2: Slap (fotografija Elza Matijašić)	1
Slika 3: Trebišća (fotografija: Elza Matijašić).....	1
Slika 4: Izlazak sunca nad brdima Ajdovščina i Čuk kraj Rodika na ekvinocij (fotografirala Katja Hrobat Virloget)	2
Slika 5: Trebišća (fotografija: Foto Luigi)	2
Slika 6: Pogled na Rodik, Čuk i Ajdovščinu s Rodiškog polja (fotografirala Katja Hrobat Virloget)).....	6
Slika 7: Na jezeru (fotografirala Katja Hrobat Virloget)	7
Slika 8: Epigrafski natpis o Rundictima (Izvor: Fototeka Civici Musei di Storia ed Arte di Trieste).....	9
Slika 9: Tloris arhološkog naselja na Ajdovščini iznad Rodika (izvor: napravio Branko Mušič).....	9
Slika 10: Kamen v obliki konjske glave na Kobilji glavi (fotografirala Katja Hrobat Virloget)	12
Slika 11: Vrata od drveća na Njivicama, o kojima piše Marko Pogačnik (fotografirala Katja Hrobat).....	14
Slika 12: granični kamen na Križen drevu (fotografirala Katja Hrobat Virloget)	16
Slika 13: Ruševine (vjerovatne) Babe nakon njenog miniranja prilikom gradnje vodovoda (fotografirala Katja Hrobat Virloget).....	19
Slika 14: Remeščica iznutra (fotografirala Katja Hrobat Virloget).....	20
Slika 15: prapovijesni nasip Debela griža pored Remeščice (fotografirala katja Hrobat Virloget).....	20
Slika 16: Cikova špilja (fotografirala Katja Hrobat Virloget).....	22
Slika 17: Globoka špilja (fotografirala Katja Hrobat Virloget).....	25
Slika 18: Stjena Pod lisičino na stiku flišnoga in kraškega sveta (fotografirala Katja Hrobat Virloget)	26
Slika 19: Stolica za vruga sa rupom za rep (fotograirala Katja Hrobat Virloget).....	26
Slika 20: Put u Trebišća (fotografirala Katja Hrobat Virloget).....	28
Slika 21: : Putokaz za brdo Perun (fotografirala Katja Hrobat Virloget)	30
Slika 22: Napušteno naselje Trebišća sa mlinom (fotografirala Katja Hrobat Virloget).....	32
Slika 23: Trebišća i Mošćenički potok iza mlina (fotografirala Katja Hrobat Virloget).....	33
Slika 24: Petrebišće (fotografirala Jelena Đurkin Badurina).....	36
Slika 25: Karta lokacija mitskog parka Rodik	41
Slika 26: Prvotna zamisao (inačice) putokaza izrađenih od vapnenca (autorica: Špela Šedivy)	43
Slika 27: Nekoliko primjera uklesanih naziva na putokazima (fotografirala Špela Šedivy)	43
Slika 28: Zajednička fotografija s provedbene radionice u Rodiku - 13. 10. 2019 (autorica: Daniela Šedivy)	45
Slika 29: Lintver - Idejna skica (autorica Špela Šedivy).....	46
Slika 30: Lintver - skulptura u nastajanju (fotografirala Špela Šedivy)	46
Slika 31: Idejni skici (avtorica Špela Šedivy)	47
Slika 32: Levo in zgoraj - skulpturi v nastajanju (fotografirala Špela Šedivy)	47
Slika 33: Idejna skica (autorica Špela Šedivy)	48
Slika 34: Skulptura u nastajanju (fotografirala Špela Šedivy)	48
Slika 35: Idejna skica (autorica Špela Šedivy)	49
Slika 36: Skulpture u nastajanju (fotografirala Špela Šedivy)	49
Slika 37: Zmija - idejna skica (autorica Špela Šedivy).....	50
Slika 38: Zmija - skulptura u nastajanju (fotografirala Špela Šedivy).....	50
Slika 39: Krvavo bedro - idejna skica (autorica Špela Šedivy)	51
Slika 40: Krvavo bedro - skulptura u nastajanju (fotografirala Špela Šedivy).....	51
Slika 41: Jama - idejna skica (uvtorica Špela Šedivy).....	52

Slika 42: Jama - skulptura u nastajanju (fotografirala Špela Šedivy).....	52
Slika 43: Baba - idejna skica (avtorica Špela Šedivy).....	53
Slika 44: Krajolik - idejna skica (avtorica Špela Šedivy)	53
Slika 45: Krajolik - skulptura u nastajanju (fotografirala Špela Šedivy)	53
Slika 46: Krog - idejna skica (avtorica Špela Šedivy)	54
Slika 47: Drvo s maramom - idejna skica (avtorica Špela Šedivy)	55
Slika 48: Drvo s maramom - skulptura u nastajanju (fotografirala Špela Šedivy)	55
Slika 49: Šembilja - idejna skica (avtorica Špela Šedivy).....	56
Slika 50: Šembilja - skulptura u nastajanju (fotografirala Špela Šedivy).....	56
Slika 51: Vrata Perunova svijeta (autor Ljubo de Karina)Obrazloženje	58
Slika 52: Mlinski kamenovi (autor: Ljubo de Karina).....	59
Slika 53: Raženo i zobeno zrno (autor: Ljubo de Karina).....	60
Slika 54: Žrećeve stopinje (autor Ljubo de Karina).....	60
Slika 55: Žrtvenik (autor Ljubo de Karina).....	61
Slika 56: Fotografirala Ana Plestenjak (vse 3)	64
Slika 57: Prikaz lokacija Rodik i Trebišća.....	65
Slika 58: Mikrolokacija Trebišće (fotografirala Natali Brubnjak)	67
Slika 59: Potok koji prolazi kroz Trebišća (Fotografirala Natali Brubnjak)	68
Slika 60: Slap i odmaralište za posjetitelje (fotografirala Natali Brubnjak)	68
Slika 61: Ostaci kamenog monolita Baba (fotografirala Natali Brubnjak)	71
Slika 62: Crkva „Sv. Trojica“ u Rodiku (fotografirala Natali Brubnjak)	71

POPIS TABLICA

Tablica 1: Usporedba smještajnih kapaciteta Mošćeničke Drage i Rodika	72
Tablica 2: Usporedba broja dolazaka i noćenja za period 2017.-2018.	73

Občina
Hrpelje-Kozina

UNIVERSITET U RIZIU UNIVERSITY OF RIEGA
FAKULTET ZA MENADŽMENT U TURIZMU I GOSTOPRIMSTVU
FACULTY OF TOURISM AND HOSPITALITY MANAGEMENT
OPĆINA HRPELJE-KOZINA

**inkubator
sežana**

TURISTIČKA ZAJEDNICA
**MOŠČENIČKA
DRAGA**

arhej

1 UVOD * # °

Projekt Mitski park – Zajednička prekogranična turistička destinacija za očuvanje, zaštitu i promicanje baštine mitskog prostora financira se u okviru programa INTERREG V – A Slovenija – Hrvatska.

Glavni cilj projekta je aktivno očuvanje i valoriziranje kulturne baštine mitskog krajolika u svjetlu održivog turizma na području općina Mošćenička Draga i Hrpelje – Kozina.

Početak provedbe projekta: 01. 09. 2018.

Trajanje projekta: 30 mjeseci

Vrijednost projekta: 745 050,00 EUR (633.292,00 EUR ERDF)

Vodeći partner: Općina Hrpelje-Kozina

Slika 1: Idejna skica (autorica Špela Šedivy)

Slika 2: Slap (fotografija Elza Matijašić)

Slika 3: Trebišća (fotografija: Elza Matijašić)

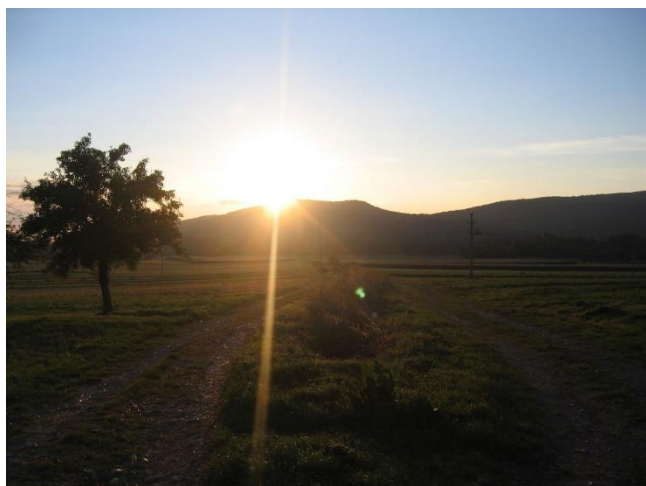
Projektom se željela stvoriti destinacija MITSKI PARK čije se glavne atrakcije nalaze na hrvatskoj strani (Općina Mošćenička Draga: područje Trebišća) i slovenskoj strani (Općina Hrpelje – Kozina: područje Rodika). Ideja projekta je temeljem proučavanja slavenske i predslavenske baštine pronaći poveznice koje spajaju dvije lokacije i turistički valorizirati tu baštinu mitskog krajolika. U tu svrhu će biti uređeni centri za posjetitelje na oba područja, unaprijeđene i kamenim putokazima označene „mitske“ staze, te stvoreni dodatni inovativni sadržaji za privlačenje posjetitelja tijekom cijele godine.

Nova prekogranična turistička destinacija MITSKI PARK će biti promovirana na turističkom tržištu putem turističkih paket-aranžmana namijenjenih posebnim ciljnim skupinama, a osim animacijskog programa na licu mjesta i aplikacije za vođenje po Parku, za posjetitelje će biti osmišljeni i inovativni suveniri.

2 RODIK * # °

Inicijator uređenja Mitskog parka su članovi Turističke zajednice Rodik Općine Hrpelje-Kozina. Naime, Rodik ima bogato arheološko nalazište smješteno na brdu Ajdovščina iznad samog sela. Ajdovščina je jezgra naše priče - cijeli park obuhvaća dvije staze: gornji flišni, brkinski dio smješten oko Ajdovščine i mitske zmije te donji vapnenački, krški dio koji se nalazi oko mitske babe.

Mitski park na području Rodika u sebi nosi bogatstvo nematerijalne kulturne baštine materijalizirane kroz krajolik. Dvanaest mitsko - folklornih lokacija odvesti će posjetitelje u svijet percepcije života naših predaka - od slavenskih i predslavenskih mitskih tradicija o mitskoj babi, kultnoj zmiji, šembilji kao vragu na gorućem vozu, do naših predaka ajda, zagonetnih mjesta ulaska u svijet mrtvih kroz špilje i "mrtvih počivala", sve do kršćanskih utjecaja na oblikovanje krajolika.

Slika 4: Izlazak sunca nad brdima Ajdovščina i Čuk kraj Rodika na ekvinocij (fotografirala Katja Hrobat Virloget)

3 TREBIŠĆA * # °

Skriveno u dubini kanjona, u krilu planine Učke, leže mitska Trebišća, napušteno naselje koje je sastavni dio općine Mošćenička Draga. Ovo područje bilo je od posebna značenja za prve slavenske doseljenike na Kvarner, o čemu govori i samo ime naselja: „treba“ je staroslavenska riječ za žrtvu, a brdo Perun koje se nalazi ponad Trebišća, dijeli ime sa vrhovnim bogom slavenske mitologije. Današnja Trebišća obuhvaćaju nekoliko tradicijskih objekata i ostatke nekadašnjeg mlina uokvirene hladom duboke šume i slapovima potoka. Ono je središnja točka mitsko-povijesne staze Trebišća- Perun dužine 13 km, koja vodi do Mošćeničke Drage do vrha brda Perun (880m).

Informativno-edukativne ploče i umjetničke kamene skulpture postavljene duž staze približavaju glavne elemente staroslavenske mitologije i spajaju drevna božanstva poput Peruna (vrhovni bog neba i vatre, upravlja gromovima i munjama) i Velesa (bog kaosa, podzemlja i stočarstva), sa toponimima u krajoliku (vrh Perun, Volovski kuk), te opisuju vjerovanja vezana za izmjenu godišnjih doba (borba Velesa i Peruna), postanak svijeta i ostale ključne elemente slavenske mitologije.

Slika 5: Trebišća (fotografija: Foto Luigi)

4 MITSKA TRADICIJA MITSKOG PARKA * # °

Izr. prof. dr. Katja Hrobat Virloget, Predstojnica Inštituta za medkulturne studije

Tijekom različitih vremenskih razdoblja nastajali su idejni projekti za osnivanje mitsko-folklornih parkova u Rodiku i Mošćeničkoj Dragi kojima bi se istražilo, sačuvalo i barem djelomično predstavilo nematerijalno kulturno nasljeđe, tj. folklorna i mitološka tradicija uprostorena u krajoliku. Uz prezentaciju mitološke i folklorne tradicije in situ, tj. u krajoliku u kojem se nalaze, postavljamo temelje za jednu od naj jedinstvenih edukativnih i iskustvenih turističkih destinacija u Europi jer se radi o jednom od rijetkih primjera potpunog očuvanja nematerijalne baštine te vrste koja je izumrla u većem dijelu Europe, čak i na Zapadu. Zbog jedinstvene očuvanosti ideja mitskih i folklornih parkova koji se međusobno spajaju i istovremeno nadopunjuju znanjem koje donose, pojavila se ideja njihovog ujedinjenja u jedinstvenu prekograničnu turističku destinaciju Mitski park. Park bi tako proširio turističku ponudu "konvencionalnog turizma" i oživio ponudu obližnjih poznatih turističkih destinacija (primorski turizam u Mošćeničkoj Dragi i Parku prirode Učka i UNESCO-ov park Škocjanske jame) na održiv način, potičući lokalni razvoj te doprinoseći razvoju svijesti i prepoznavanju arheološke, folklorne i mitološke baštine kraške pokrajine.

Ljudi, pogotovo turisti, danas žele nešto više od uobičajenog turizma "mora i sunca", sve više teže zavičajnom turizmu, koji im omogućuje da se, tijekom provođenja slobodnih aktivnosti, također i obrazuju. Jedna od najzanimljivijih tema u široj javnosti svakako su stara vjerovanja, odnosno predslavska i staroslavenska mitska tradicija. Potrebno je naglasiti da u Europi nemamo sačuvanih mitova, odnosno cjelokupnih mitskih tekstova vezanih uz rituale, nego samo sačuvane fragmente vjerovanja, koji se stoga nazivaju mitskom tradicijom. Iz tih ulomaka etnolozi i arheolozi su pokušali rekonstruirati izvornu mitologiju ili mitsku priču, ali moramo biti svjesni da su to samo pokušaji rekonstrukcije. U Trebiščima

je predstavljena samo jedna od nekoliko znanstvenih rekonstrukcija slavenske mitologije koja prati analize hrvatskih istraživača, pok. Radoslava Katičića i Vitomira Belaja.

I upravo je krajolik jedan od najmoćnijih načina očuvanja mitske tradicije, a budući da je u njemu materijalizirana, teško ju je uništiti. Kao što bi rekao francuski etnolog Maurice Halbwachs (2001), sjećanje na drevna božanstva možemo izbrisati samo ako srušimo njihove hramove. Prednost staroslavenskog mitskog sustava je u tome što se on nije temeljio isključivo na štovanju božanstava u hramovima, već su ona bila smještena u sam krajolik, u prirodne kamene monolite, planine, brežuljke i vodu. Tako je uspomena na drevna slavenska božanstva uklopljena u prostor sačuvana sve do danas, kroz nazive lokaliteta (kao što su, primjerice, Perun, Treskavec, Baba) ili kroz folklornu, mitsku tradiciju o određenim mjestima.

Na mjestima gdje je znanje o mitskoj tradiciji bilo sačuvano, isto je danas ugroženo jer živi samo u sjećanju rijetkih starijih stanovnika koji sve više umiru. Zbog napuštanja poljoprivrednih aktivnosti, ljudi više ne dolaze u doticaj s prirodnim okruženjem u kojem su nekada, baveći se poljoprivrednim i seoskim aktivnostima, nastavljali tradiciju življenja svojih predaka. Mladi nisu zainteresirani za starije tradicije jer su, živeći tijekom odvijanja globalizacije, daleko od ruralnog stila života, niti ga ne trebaju. Upravo revitalizacija i predstavljanje tog znanja u obliku Mitskog parka danas predstavlja jedini način očuvanja nematerijalne baštine pokrajine i za buduće generacije.

Iako su ideje o otvaranju mitskih parkova u Rodiku i Mošćeničkoj Dragi nastale u različitim vremenskim razdobljima, a parkovi su različito orijentirani s obzirom na svoje specifičnosti, njihovi obrazovni sadržaji se u osnovi poklapaju i istovremeno dopunjuju, stoga je logično združiti ih

u jedinstvenu turističku destinaciju Mitskog parka. Dok mitski park u Rodiku prikazuje sinkretičko nasljeđe mitskog krajolika za koje nije moguće odrediti točno vremensko razdoblje i seže još u predslavensku (antičku? prapovijesnu?), slavensku do kršćansku tradiciju, mitsko-povijesna staza u Mošćeničkoj Dragi usmjerena je samo na jednu vremensku ili tematsku razinu, odnosno na rekonstrukciju (pra)slavenske mitologije. Dok simboličke točke u rodiškoj pokrajini proizlaze iz bogate i još uvijek sačuvane usmene predaje u obliku mitskih toponima i bogate lokalne pripovjedne tradicije i arheoloških nalazišta, prikaz (pra)slavenske mitologije u Mošćeničkoj Dragi prvenstveno se oslanja na analizu mitske toponomastike (samo s nekoliko predaja) i prethodne znanstvene rekonstrukcije (pra)slavenske mitologije. Razlika je i u samom krajoliku i predaji. U mitskom parku Rodik pripovjedna predaja je prikazana su na popisu mjesta odakle potječe, odnosno u izvornom prostornom kontekstu, dok je u slučaju Mošćeničke Drage pripovijedanje prilagođene prikazu (pra)slavenske mitologije, gdje nekoliko krajeva doista odražava in situ mitski toponim, a ostatak mitske priče proteže se krajolikom koji se ne veže na lokalnu mitsku predaju - krajolik se koristi za mitsku priču, neke su lokacije izvorne, ostale su prilagođene mitskoj priči.

U oba prekogranična parka bit će postavljene poučne staze kroz mitski krajolik pomoću pripovjedne tradicije na GSM aplikaciji, skulptura od kamena uzduž tematskih staza i igara prilagođenih različitim skupinama.

4.1 SMJERNICE ZA UPOTREBU USMENE PREDAJE U OBRAZOVNIM AKTIVNOSTIMA *

Najvažnija i najčešća smjernica za sve ciljne skupine koje će u svojim aktivnostima koristiti usmenu predaju je ona koja preporuča izbjegavanje **banaliziranja narodne/mitske tradicije, posebno u procesima njihova pretvaranja u robu široke potrošnje (komodifikacije)**. Preispitujući upotrebu ili čak zlouporabu narodne tradicije u javnosti, nalazimo da je mitološki sadržaj danas prečesto banaliziran, stoga u ovom projektu nastojimo slijediti činjenice koje će biti što je moguće bliže onome što se o prošlosti zna na stručnoj razini. Vrlo je uobičajena zlouporaba ideja o nekim imaginarnim romantičnim precima (na primjer, za fotografije, videozapise, kazališne skupine, odjeću, nakit itd.) koje nemaju nikakvu znanstvenu osnovu. Slike predaka koje takve rekonstrukcije navodno predstavljaju više nalikuju "New Age" reinterpretacijama u kojima su preci predstavljeni kao "sirovi, često obojeni divljaci" koji su tek izašli iz divljine. To ne smijemo dopustiti u stručno osmišljenom Mitskom parku. Ljudi koji su živjeli stoljeća i tisućljeća prije nas jednaki su nama koji živimo u današnje vrijeme ... Možda su zaista nosili nešto drugačiju odjeću i koristili drugačije posuđe, ali ponašali su se, osjećali i živjeli su kao i mi danas ... Iako se čovjek suvremenog tehničkog doba smatra naprednijim, možemo pretpostaviti da su naši preci nekada bili razvijeniji od nas na drugim poljima, odnosno na onima koja ne podrazumijevaju tehničke sposobnosti, već percepciju i slično. Posjetitelju parka moramo pružiti osjećaj da promatra samoga sebe, svoje pretke, a jedina razlika između nas je u tome što imamo različite percepcije svijeta - neki danas vjeruju u Krista ili znanost, neki su vjerovali u Peruna i Babu, neki sumnjaju i uvijek su sumnjali u sve ... Svi smo mi ljudi! Ovo prvo upozorenje odnosi se prije svega na turističke operatore i pružatelje turističkih usluga koji često zapadaju u tzv. "staged authenticity", odnosno "insceniranu autentičnost": izradu navodnih replika odjeće koja se, navodno, nekoć nosila; izradu raznoraznih kičaste suvenira ili uvođenje potpuno novih festivala i događanja koji

spajaju tradiciju u novi i pretjerano simplistički format koji ima za cilj samo profitabilnu predstavu, a ne spoznaju i uvažavanje baštine i prirode koji vode ka održivom suživotu. Suprotno tome, upravo ovo otkrivanje baštine, posebno lokalnom stanovništvu, može otvoriti nove mogućnosti razvoja kreativne industrije i stvaranja novih autentičnih proizvoda koji potiču iz tradicije, ali su proizvod modernog doba.

Drugi fokus projekta je **krajolik, prostor!** Sve pripovijetke i svi toponimi u parku sačuvani su jer "priliježu" za krajolik, prostor. Pripovijetke i toponimi objašnjavaju krajolik, negdašnju ljudsku percepciju prostora i njegovo smještanje u kozmološki svijet ljudi toga doba! Baš kao što danas taj prirodni svijet percipiramo sa znanstveno-tehničkog stajališta, ljudi su nekada taj isti svijet percipirali kroz svoje - mitske - percepcije. U slučaju bilo koje usmene predaje treba imati na umu da govorimo o (održivom i prirodnom) načinu suživota ljudi s prirodom ili okolišem u kojem je čovjek nekoć živio. Sve ciljne skupine, posebno edukatore treba stoga upozoriti da jednaku pažnju trebaju posvetiti kako aspektima kulturne baštine, tako i prirodnim vrijednostima. Položaj parka u prirodi pruža dragocjenu priliku djeci i adolescentima, kao i drugim posjetiteljima da se tijekom otkrivanja povijesti i tradicije upoznaju i sa sadržajima koji se odnose na floru (različita stabla, bilje i njihove funkcije, jednako kao i ljekovite funkcije) i faunu (npr. istraživanje zmija, gmazova), na geologiju (različite stijene i njihovo podrijetlo), geografiju (kontaktni krš i vode), te prije svega na održivi način života (ekstenzivna poljoprivreda, rotacija usjeva, izgradnja suhozida, gospodarenje šumama). Ako se teme predstave iz tradicionalnog aspekta, odnosno u svjetlu tradicije, ljudima će biti još zanimljivije. Sve su to teme koje se mogu predstaviti različitim skupinama posjetitelja, na temelju čega edukatori i turističke agencije mogu osmisliti razne alate, instrumente i proizvode. Međutim, ključni rezultat ovakvog pristupa je podizanje svijesti šire javnosti.

Treći fokus projekta je **pripovijedanje usmene predaje!** Do danas su ostali sačuvani mitski toponimi i pripovjedačka tradicija na temelju kojih

će se podići park. Međutim, ako park ostane zamrznut u tom obliku prezentacije, ako pripovijetke ostanu zarobljene u kamenu i ako nestanu iz života ljudi, ako se narodne predaje neće prenositi sljedećim naraštajima koji žive s krajolikom, park će izgubiti smisao. Poanta je prenijeti nematerijalnu baštinu budućim generacijama! Ako nematerijalna baština ostane zamrznuta samo u krajoliku i kamenu, umrijet će i zbog toga što će izgubiti svoje značenje za ljude. Ne zaboravimo da prijenos nematerijalne baštine znači i promjenu jer se nematerijalna baština nikada ne provodi na isti način. Stoga je važna i kreativnost, naravno unutar granica očuvanja značenja tradicije. U tom smislu, najveći potencijal se ponovno nudi edukatorima koji teme iz mitskog parka mogu preoblikovati u različite istraživačke i kreativne aktivnosti mladih: prikupljanje uspomena na djedove i bake, njegovanje dijalekta, testiranje u stvaranju novih pripovijedaka o suvremenim "praznovjerjima" ... Ovdje vrijedi isto upozorenje kao i kod problema s banaliziranjem i autentičnošću.

Četvrti fokus koji nije samo fokus projekta, već čitavog natječaja, je **prekogranična suradnja, prevladavanje nacionalnih prepreka i nacionalizama!** Moramo biti svjesni da su narodi novi fenomen u povijesti, star jedva dva stoljeća, stoga ni na koji način ne možemo drevnu mitsku predstavu vezati uz određene nacionalne skupine, primjerice uz Slovence ili Hrvate. U to vrijeme nisu postojale, ili barem nisu postojale u obliku u kakvom ih danas "zamišljamo"! Možemo razgovarati o širim temama, poput percepcije svijeta kroz mitske predstave, rekonstrukcije (pra) slavenske mitologije (barem o pokušaju!), ali izbjegavajmo povezivanje mitske tradicije sa suvremenim nacionalnim identitetima. Kad se mitologija zloupotrijebi u političke nacionalističke svrhe, možemo naići na velike opasnosti (npr. nacizam).

4.2 MITSKI PARK U RODIKU *

U Rodiku, vjerojatno zbog kontakta dviju različitih populacija, Slavena i starosjedilaca z arheološkog naselja iznad sela, sačuvala se bogata predaja koja može sezati duboko u povijest¹. Najvažnije od četiri arheoloških nalazišta koje uključuje Mitski park, Njivica, Tabora i Rodiške pećine sa kaštelirjem Debela griža, najvažnije je Ajdovščina nad Rodikom, prapovijesni kaštelir (prahistorijska gradina) i pozo-antičko naselje (obrambena postaja). Interes za arheološko naselje Ajdovščina nad Rodikom postoji već od 19. stoljeća, kada je u blizini pronađen epigrafski natpis iz 1. stoljeća n. e. s imenom Rundikta, starosjedilačkog stanovništva koji su stručnjaci zbog imena pripisali Ajdovščini nad Rodikom. Posjetitelje se upoznaje s neobičnim predajama o mitskim ajdima iz Ajdovščine koje odražavaju tisućljetne uspomene na pretke i kontakte dviju populacija, autohtone i slavenske.

Mitsko-povijesna staza vodi šetača pored dvanaest točki koje in situ prikazuju mitsko-folklornu tradiciju, a nalaze se na mjestima negdašnjih granica feudalnog posjeda ili uz glavne seoske puteve. Na svakoj mitskoj točki je izabrana jedna (najreprezentativnija) priča, koje su objavljene u knjizi bajki (Peršolja 2000) ili u drugim stručnim tekstovima (Hrobat 2010 i dr). Priči slijedi znanstvena interpretacija narodne predaje. Zbog svojeg bogatog mitskog krajolika, staza je podijeljena na dva dijela, brkinsku (gornju) i krašku (donju). Jedan od glavnih likova staze je strašni lintvern, zmija koju su seljani istjerivali kao vraga raznim kršćanskim obredima i pokušavali primiriti kako im ne bi slao gromove, oluje i poplave. Sljedeća glavna figura parka je (bivša) monolitna Baba, materijalni ostaci vjerovanja u žensku mitsku figuru koja svoje podrijetlo vuče iz slavenskog i praslavenskog doba. Prolazeći krajolikom, iz krških pećina otvaraju se mjesta ulaska u svijet mrtvih, mjesta održavanja vješticih orgija, ritualna mjesta na stazama mrtvih, tragovi života mitskih ajda.

Slika 6: Pogled na Rodik, Čuk i Ajdovščinu s Rodiškog polja (fotografirala Katja Hrobat Virloget)

¹ Rodik: Transkribicija zvučnih zapisa - priča: doc. dr. Neža Čebren Lipovec; interpretacija: izr. prof. dr. Katja Hrobat Virloget.

Na jezeru

Prema predaji, Čuk ili »Gura«, kako ga nazivaju mještani, je brdo puno vode. Na vrhu Čuka, u izvoru, odnosno u lokvi pod nazivom »Jezero« navodno je boravio lintvar, zmaj s pijetlovom krijestom na glavi i otrovnog daha koji je imao moć nad vodom. Kad bi ga mještani razljutili, kažnjavao ih je tako što je nad njih iz srca gore poslao oluje i poplave. Želeći umiriti opasnog »vraga«, svaki mjesec bi organizirali procesije do Jezera i mise pored križa. Da bi umirili strašnoga zmaja, do 1787. godine organizirali su dvadeset i jednu procesiju na godinu do Jezera. O tome govori zapis jednog svećenika iz 19. stoljeća: »Tamo je »jezero« (mala bara) na »Čuku«, kamo su nekoć hodali u procesiji /.../, da bi zaprijetili sotoni: »Gospodine! Iskorijeni ga i ubij, onog vraga koji tu boravi!« jer se otuda već toliko puta stuštila oluja«.

Slika 7: Na jezeru (fotografirala Katja Hrobat Virloget)

Motiv zmaja koji iz unutrašnjosti gore prijeti poplavama često se pojavljuje u predaji. Riječ »lintvar« dolazi od njemačkog naziva za zmaja, »Lindwurm«, a označava povezanost sa zemljom, podzemnim svijetom, vodom i zmijom. Svojim izgledom poput velike zmije s krijestom na glavi podsjeća na biće iz europskih bajki po nazivu Bazilisk, na brliška iz okolice Nanosa, molavara iz Trsta i sl.

Zmija je u prošlosti često bilo kultno biće jer se vjerovalo da je posrednik između svijeta mrtvih i

živih. U svim arhaičnim kulturama smatrali su je ambivalentnim bićem. Dok je s jedne strane povezana sa htonskim, podzemnim svijetom, po drugoj strani predstavlja simbol plodnosti. Savijena u krug, označava neprekidni tijek vremena, obavija svijet i hrani ga. Pojavljuje se na početku svih mitologija kao vanvremenska gospodarica načela života i svih prirodnih sila. Neolitičke kulture na Balkanu, Iliri u antičko doba i stanovnici antičke Grčke slavili su je kao duha čuvara, duha predaka i heroja, a ponekad i kao čuvaricu izvora vode. Posvuda u mitološkoj predaji zmija se povezuje s vodom i svijetom mrtvih (npr. u antičkoj mitologiji prijelaz u Had preko rijeke Stiks). U većini vjerovanja voda se smatra posrednikom sa svijetom mrtvih, primjerice u slovenskoj predaji vjerovalo se da duša nakon smrti još 40 dana provede u vodi. U najstarijim mitologijama put u kraljevstvo mrtvih vodi kroz vodu i zmijsko ždrijelo, kasnije zmija postaje prepreka koju treba savladati na tom putu. Zmija na spartanskom nadgrobnom spomeniku uprizorena kao piton u okviru funerarnog (pogrebnog) kulta interpretira se kao čuvarica pokojnika i posmrtnog života.

Nastupom kršćanstva prevladava negativan, zao aspekt zmije i baš zbog te svoje snažne pretkršćanske simbolike zmija postaje simbolom svega zlog i poganskog. U kršćanskoj ontološkoj raspravi o izvoru zla, dovevši Evu u iskušenje, zmija je promijenjena u simbol zla. Plod zmijinih moći i znanja je krađa. Ona više ne simbolizira plodnost, nego razuzdanost, vraga. Pobjeda kršćanskog sveca nad zmijom ili njezinim prikazima (zmaj) simbolizira pobjedu kršćanstva nad poganstvom.

S arheološkog stajališta, Na jezeru se nalazi neobična utvrda sastavljena od vapnenačkih blokova koji predstavljaju strani materijal na flišnom brkinskom grebenu. Pod jezerom / Ispod jezera nalazi se rimsko groblje s urnama iz 1. i 2. stoljeća. Prema nalazima oružja u grobovima koji nisu uobičajeni za Rimljane, arheolozi zaključuju da su tamo pokopani starosjeditelji. Istočno od groblja otkriven je popločena staza.

U lintvaru i obredima na Jezeru vjerojatno se može prepoznati demonizirani pretkršćanski kult

mještana obližnjeg naselja, arheološkog nalazišta Ajdovščina. U prilog toj hipotezi govori podatak da je lintvar bio lociran tek nekoliko metara iznad negdašnjeg groblja na kojem su pokapani mještani Ajdovščine, Pod Jezerom, što bi ga moglo povezivati s pogrebnim kultom. Lintvar živi u vodi koja je, baš kao i zmija, povezana sa svijetom mrtvih. Crkva je pokušavala iskorijeniti to biće iz pučke religije tako što ga je demonizirala. Lintvar je u molitvama nazivan vragom, a svrha kršćanskih rituala bio je protjerivanje sila zla iz Jezera. Hodočasničkim stazama do Jezera, kršćanskim simbolima i kršćanskom liturgijom Crkva je kristijanizirala lokalni kult. Tako je danas lintvar vjerojatno ostatak nekog pretkršćanskog kulta prethistorijskih i antičkih stanovnika Ajdovščine koji je Crkva pokušavala iskorijeniti kristijanizacijom i demonizacijom, da bi na kraju postigla upravo suprotno, njegovo preživljavanje u tom području. Možda je demonsko stvorenje s vrha Gore (Gure) čak podsjećalo na slavensko božanstvo Peruna koji s vrha gore stvara gromove i munje pa su ga zbog toga Rodičani još lakše prisvojili. Kako god, Rodičani i dan-danas radije izbjegavaju taj kraj (Hrobat 2004; Ekar, Hrobat Virloget 2016).

Priča

Rodiški Čuk je brdo koje se uzdiže nad selom i promatra ga danju i noću. Čuk je neobično brdo. Oko njega nalazi se kamenje i zemlja, a iznutra je šuplje i puno vode. Na dnu te vode nalazi se veliki dvorac. U tom dvorcu živi rodiška zmija. Ta se zmija zove lintver.

Svakog dana zmija odlazi u skitnju. Dopliva uzvodno do vrha, gdje voda izvire iz Čuka. I počinje ju tjerati prema van. Budući da je voda prilično topla, lintver se u njoj grije.

Nakon toga vraća se u vodu u brdu. Svaki dan začepljuje sve rupe i brine da voda ne istječe.

I što ćete reći o njemu? To nije obična zmija, velik je, zelene boje, a na glavi ima cvijet koji podsjeća na kokotovu krijestu. Ima male uši, a jezik poput zmije. Ipak, zubi su mu drugačiji, puna su mu ih usta. A kada ta zmija dođe gore na brdo, promatra oko sebe. Ako bi ga nešto razljutilo, mogao bi udariti repom i Čuk bi se rasprsnuo po pola, a voda bi odnijela Rodik.

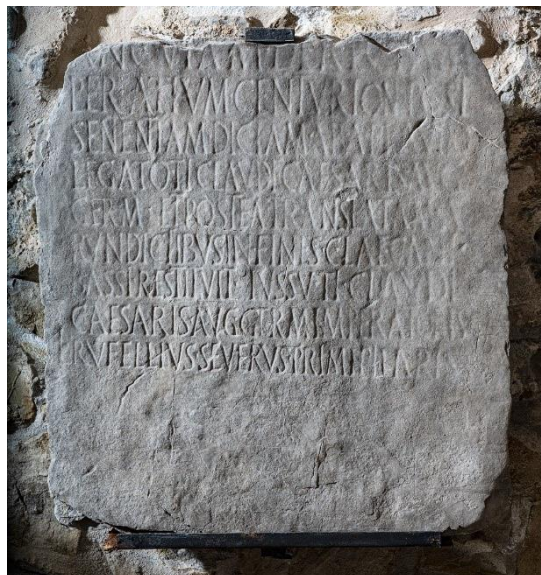
Zato ljudi paze da ne razljute zmiju jer zmija sobom donosi i munju. Ako kažeš munja, pogodit će te, nije sigurno. Zmija puhne otrovni dah i stvore se veliki oblaci, počinje padati tuča, susnježica ili što god ... Te sijeća i grmi i ubija mnogo ljudi.

Zbog toga Rodičani poštuju ovu zmiju.

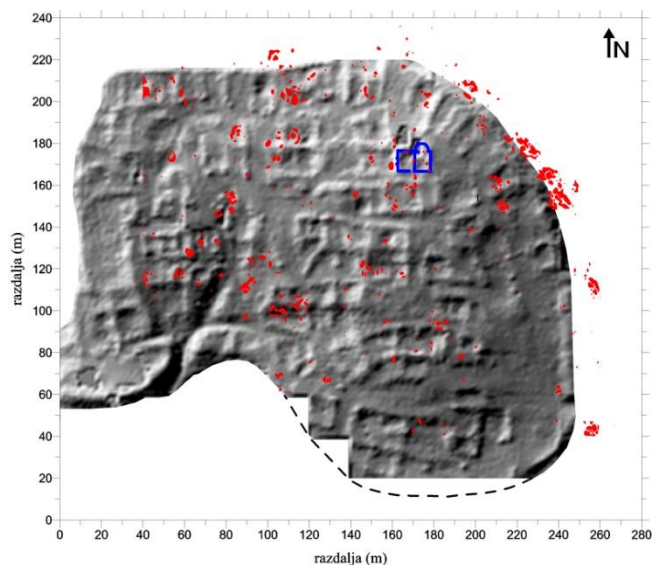
Ajdovščina

Još u 19. stoljeću u okolici obližnjeg sela Materija pronađen je epigrafski natpis iz 1. stoljeća na kojem se spominje naziv Rundikti (Rundictes). Na temelju sličnosti s nazivom Rodik, istraživači su ga pripisali prethistorijskim i antičkim stanovnicima Ajdovščine iznad Rodika. Napisana na latinskom jeziku, na natpisnoj ploči stoji presuda u sporu oko korištenja puta između rimskog senatora Gaja Lekanija Basa i lokalne zajednice Rundikta. Mjesto je bilo naseljeno od željeznog doba u prethistoriji do ranog rimskog doba (1.-2.st.n.e.) i ponovno u kasno antičko doba (4.-5.pr.n.e.). Iz ruševina koje potječu iz tih vremena razvidna je struktura naselja s ulicama i građevinama. Sudeći po iskopinama, apsidalna građevina uništena je u požaru u 5. st.n.e. ili kasnije, možda u vojnom napadu. U svojoj posljednjoj fazi služila je kao radionica jer su u njoj pronađeni različiti poluproizvodi, oruđe i ručni mlinovi za mljevenje žita. Budući da detaljnije analize arheološkog materijala još nisu bile provedene, nije poznato je li Ajdovščina bila naseljena i kasnije, u doba Slavena. Između doline i ulaza u naselje prepoznaje se rimska cesta, dok se na moćnim zidinama tvrđave iz prethistorijskih vremena (kaštelira) mogu razabrati tri ulaza. Na groblju Pod Jezerom, na Čuku je pronađeno najviše ranorimskih grobova koji svjedoče o predrimskom autohtonom stanovništvu.

Predaje o ajdima (hajdima) iz Ajdovščine nad Rodikom razlikuju se od drugih po tome što se prikaz divova obično isprepliće s posebnim antropološkim opisom. Naime, ajdi su u slovenskoj narodnoj predaji poznati kao divovi koji posjeduju nadnaravne moći i po kojima su nazvana mnoga arheološka naselja (npr. Ajdovščina, Ajdna, Ajdovski gradec itd.).

Slika 8: Epigrafski natpis o Rundictima (Izvor: Fototeka Civici Musei di Storia ed Arte di Trieste)

Slika 9: Tloris arheološkog naselja na Ajdovščini iznad Rodika (izvor: napravio Branko Mušič)

Ipak, prikaz diva se u rodičkoj narodnoj predaji isprepliće s još jednim opisom. Prema njemu, divovi su bili nižeg rasta, tamne puti, crnokosi, sporazumijevali su se vlastitim jezikom, bili su dobri kovači... Ili je možda ta specifičnost rodičkih ajda posljedica toga što su im Rodičani, koji su zahvaljujući ranije izvršenim arheološkim iskopavanjima, saznajući da se radi o antičkom stanovništvu, pripisali drugačije karakteristike od njihovih vlastitih i na taj način stvorili antropološku razliku između romanskog stanovništva i

Slovenaca? Čak iako predaja govori i o njihovim međusobnim kontaktima jer su seljanima dolje krali usjeve, zbog čega bi često dolazilo do sukoba. U jedinstvenom opisu ajda i kontakata s njima vjerojatno je sačuvan djelić tisućljetnog sjećanja na suživot dviju različitih populacija, ajdovske ili predslavenske (autohtone) i slavenske koja se možda nastanila u Rodiku ispod Ajdovščine.

U suprotnosti s predajama koje govore o kontaktima i sukobima, u ovoj predaji se isprepliću i priče o tome kako su ajdi preci današnjih Rodičana. Navodno su nastanili najstariji dio sela, Podluzu. Predaja kaže da je Rodik nekoć bio podijeljen na dva dijela između kojih je bio potok. Žitelji su se dijelili u dvije skupine samo u određenim prigodama, odnosno kad bi sjedili u crkvi tijekom mise, organizirali zajedničke radove i kada bi umirali jer su čak i ukopna mjesta na groblju bila razdvojena, što predstavlja iznimnu rijetkost. Inače se selo Rodik dijeli na još nekoliko dijelova, ali je ta podjela, koja je izražena tijekom provođenja raznih ritualnih i radnih aktivnosti tijekom godine, zanimljiva upravo zbog predaja o ajdima kao precima Rodičana. Moguće je upućivala na činjenicu da su žitelji još stoljećima nakon spajanja sa žiteljima »gornjeg« i »donjeg« sela (ako je to istina), tijekom suživota u istom selu sačuvali simboličnu podjelu žitalje na »naše« i »vaše«, ajde (Hrobat 2005.; Slapšak 1997., 19–64; Ekar, Hrobat Virloget 2016).

Priča

Na najvišem vrhu rodiške Luze smještena je Ajdovščina, mjesto u kojem su nekoć obitavali divovi. Priča se da nisu bili poput nas, imali su jače zategnutu kožu i crnu, kovrčavu kosu. Ovi divovi živjeli su u svojem velikom gradu Ajdovščini koji je bio opasan visokim zidinama, a imao je i troja ogromna vrata koja su bila zatvorena: jedna su bila od zlata, druga od srebra, a treća od bronce. Priča se da su divovi bili dobri kovači te da su znali iskovati što bi se god moglo zamisliti. Ti su ljudi imali sve osim polja koja bi obrađivali, stoga su često bili gladni. Imali su komadić zemlje tamo na Njivicama i Štihtercu na Guri, ali im je urod bio slab.

S tim divovima Rodičani su imali puno posla. Noću, kada su Rodičani spavali, divovi su se prišuljali njivama u Čelevom i pokrali im sav urod repe i mrkve. Kada su se Rodičani probudili, sve je već bilo pokradeno.

Rodičani se nisu usudili boriti s divovima, nisu imali nikakvo oružje, malo su ih se bojali. Stoga su nakon tog događaja na rodiškim poljima počeli saditi repu, očistili crno trnje i napravili polje, koje se tamo nalazi i danas.

Divovi su nastavili živjeti na Ajdovščini. Nakon nekog vremena tamo je došla neka vojska i svi muški divovi otišli su u rat. Prije nego što su otišli, zakopali su svoje blago. I ostavili kod kuće samo djecu, žene i starce. I više se nikada nisu vratili u dolinu.

Prije nego što su otišli, zamolili su zmiju lintvera da čuva njihovo blago. Sve dok je lintver živ, nitko neće ukrasti blago. Čuva ga još i danas, još danas je tamo. Ipak, starci i djeca nisu mogli tamo živjeti pa su polako otišli u Podluzu i tamo sagradili kuće. Današnji Podlužani potomci su hajdov (ajdov).

Robida

U Robidi pokraj mjesta Tabor navodno je u ruševinama srednjevjekovne tvrđave boravila zmija koja je, po jednima, bila lijepa, velika i bijela, po drugima velika i crna zmija, a po trećima ukleta grofica. Putem dalje nalazi se prijelaz Prelovec kroz koji je prolazila »stara staza« mimo Kobilje glave prema dvorcu Švarcenek u Podgradu pri Vremah na kojemu se temelje brojne usmene predaje o grofu Petaču.

Motiv zmije kao čuvarice blaga i ruševina često se pojavljuje u predajama rodiškog kraja (Križendrev, Gabrova stran – ukleti grof) i šire. Kao čuvarica blaga, ona daruje dobra i plodnost, simbol je podzemne sile i mudrosti. Stoga zmija posjeduje attribute velikih boginja prirode, boginja majki, a muškarcima daje moć oplodnje. Neke mitologije, primjerice egipatska i slavenska, napadaju zmiju tek onda kada pokušavaju u svijet uvesti kaos (npr. zatvaranjem vode u zemlji, što uzrokuje sušu, kao što je slučaj u rekonstrukciji slavenske mitologije).

Još i danas neke predaje odražavaju vjerovanja da su zmije dobro namjerna bića. Kao simbolu mrtvog pretka, ljudi su zmiji pripisivali zaštitničku ulogu. U Furlaniji nije bilo dopušteno ubijati zmije jer su u njima obitavale »dušice«. Kao kućni duh, na Primorskem, u Furlaniji i drugdje čuvala je posjed, darovala plodnost i štitila od nesreća. U Rodiku se uzmena predaja o kućnoj zmiji kojoj se donosilo mlijeko održala sve do nedavno. Poznate su priče o zmijskoj kraljici, gospodarici svih zmija koja je ujedno i gospodarica zemaljskih blaga, zbog čega su joj ljudi pokušavali oteti krunu, zmijski kamen itd. Ubijanje zmije smatralo se neoprostivim grijehom.

S druge strane, zmije su ambivalentna bića iz pučke tradicije jer se pojavljuju i u negativnim ulogama. Čovjeku se lako omotaju oko vrata pokušavajući ga ugušiti, baš kao što je slučaj u rodiškoj priči koju smo čuli. Zmije se mogu smatrati i nedaćama i kaznama koje stižu na ljude zbog njihovih počinjenih grijeha. Mogu napasti cijeli grad ili selo, baš kao što govori predaja o antičkom nalazištu u susjednom selu Slope. Česte su i predaje o opasnim

istjerivanjima zmija za koja su pozivali posebne istjerivače zmija ili su se vršila tijekom posebnih obreda pri čemu bi se bijele ili zmije crnice prema rodiškoj predaji okupile začuvši pisk zmijske kraljice, koja bi ih potom odvela iz sela Slope na Križendrev (Hrobat 2004.; Kropelj 2008, 166–175).

Priča

Tamo na rodiškoj Robidi uzdizao se nekoć velik i jak dvorac. Pogodio ga je grom i zapalio mu krov. Dvorac se je ubrzo nakon toga srušio. Ostali su tek veliki temelji. U njima je boravila velika, lijepa, bijela zmija. Neki su govorili da je zmija crna i da je to ukleta grofica. Bojali su je se svi od reda, bez obzira na to bila ona crna ili bijela, a kada bi odlazili na Robidu, roditelji bi djeci govorili: "Čuvajte se zmije. U temeljima je opasno."

Jednom je Babudrov Pepček otišao tamo po drva. Nasjekao je drva i odsjekao grane. Zatim je otišao do grabovog grma kako bi odsjekao batinu. Rukom je posegnuo u grm po kolac. Ništa nije gledao. Oko kolca je bila zamotana zmija. U trenutku mu se omotala oko ruke i počela ju stiskati, tako da je dječaku ponestajalo zraka. Dječak je u drugoj ruci imao sjekiru, ali bio je tako zbunjen i prestrašen da ju nije udario njome. Čak ju je spustio na tlo. Zmija mu se savijala uzduž cijele ruke, omotala mu se oko vrata i došla glavom u visinu njegovih očiju. Zurila mu je u oči i siktala jezikom. Toliko jako ga je stiskala oko vrata da je sav pocrvenio. Mislio je da je gotov. Pri posljednjim izdisajima je pomislio: "Dragi Bože i Majko Božja! Spasi me ovog zmijskog đavla." Vjerovali ili ne. To je odista pomoglo.

Kobilja glava

Ledina Kobilja glava predstavlja jedno od najzagonetnijih mjesta rodiškog kraja. Prema svim predajama naziv mjesta povezuje se s kobiljom lubanjom. Prema jednoj od predaja, na tom je mjestu vuk rastrgao kobilu od koje je ostala samo lubanja, prema drugoj ovdje je bio zaboden kolac s kobiljom glavom oko koje su plesale vještice. Tijekom prvog punog mjeseca nakon Uskrsa, vještice su ovdje navodno raskomadale vedamca, čovjeka s natprirodnim moćima, što podsjeća na grčki mit o Pentaju kojeg su tijekom svojeg razuzdanog plesa raskomadale menade.

Treća predaja govori o tome da se na Kobiljoj glavi ispod »tirmana«, graničnog kamena u obliku konjske glave, nalazilo blago ili grob novorođenčeta. Pronalazač tajanstvenog »tirmana« iz Rodika ovako pripovijeda priču o Kobiljoj glavi:

O: *Uvijek su govorili da je to bio vuk i da je pojeo tu kobilu, zato se to i zove Kobilja glava. Ali nitko nikada nije ništa rekao o tom kamenu. Da nisam tražio kestene i gljive, ne bih ga ni primijetio /.../*

P: *Što su pričali, o kakvoj kobili koju je pojeo vuk?*

O: *Kobila grofa Petača, koji je tamo živio, imao je konje koji su tamo pasli. Tamo su puštali konje na ispašu, pasli su na toj padini, a u to je doba u našim krajevima bilo vukova. I može biti da je vuk raskomadao kobilu i da je od nje ostala samo glava pa su tamo postavili taj kamen kao nekakav spomenik. To mora da je bilo prije petsto godina, čak i više.*

Motiv konja se u toponimima međa između srenjskih posjeda pojavljuje i drugdje. Indoeuropska baština poznaje inauguracijski obred komadanja kobile ili konja koji se često upriličivao prigodom ustoličenja kralja. Mitsko značenje konja na području Primorske poznato je još iz vremena Veneta. Grčki povjesničar Strabon spominje obred žrtvovanja bijelog konja u svetištu grčkog junaka Diomeda nakon izlivanja rijeke Timave u Jadransko more, posvećen istoimenom lokalnom božanstvu Timavusu ili Temavusu. U slavenskoj tradiciji konj je sljedbenik boga groma i oluje

Peruna, po jednoj od njezinih interpretacija utjelovljuje i njegovog sina Jarila/Jurija/Ivana. U Rumunjskoj i Srbiji su na kolce ograda ili pčelinjaka postavljali lubanje životinja, većinom konja, kako bi protjerali zle duhove, bolesti, uroke i vraga. Konjska glava kao apotropejski (zaštitni) simbol bila je poznata diljem indoevropskog svijeta. Pojam konja veže se i uz pogrebnu simboliku jer predstavlja vodiča duša, mitološkog pratitelja duša u zagrobni život. Oblici konja se u južnoslavenskom vjerovanju pojavljuju i kao duše koje obitavaju na zemlji.

Slika 10: Kamen v obliku konjske glave na Kobilji glavi (fotografirala Katja Hrobat Virloget)

U neposrednoj blizini nalazi se Prelovec u kojem postoji usmena predaja o grobu vojnika i svijetlima – dušama pokojnika. Mističnost Kobilje glave može se pripisati njezinom položaju na tromedi između triju katastarskih općina – Rodik, Podgrad i Dane. Iz pripovijedaka o smrtima, komadanjima, ubojstvima na granici prepoznatljiv je pojam žrtvovanja koji je u predajama o srenjskim granicama sljedljiv diljem Europe počev od antičkog doba pa nadalje, a ukazuje na poseban značaj srenjske granice. U nekim dijelovima Europe sačuvane su predaje o ubojstvima i grobovima smještenim uz granice ili o postavljanju međe na mjestu gdje bi se susreli trkači iz susjednih sela te bi se jedan ili više njih mrtvi srušili na tlo ili bi ih pokopali žive. Neki istraživači u tim motivima prepoznaju elemente obreda darivanja ljudske žrtve pored kamena međaša. Rodiška predaja često povezuje komadanje bića ili smrt sa srenjskim granicama, kao što je slučaj i s Njivicama i Križendrevom. Smrt i žrtvovanje na granicama moglo bi se shvatiti kao simbolično ponavljanje primordijalnog čina stvaranja

mikrokozmosa i utvrđivanje granica silama koje dolaze iz svijeta mrtvih... Srenjske granice u Rodiku ne obilježava samo smrt, već i mitska bića (Pod lisičino, Križendrev itd.), što ukazuje na činjenicu da su imale izrazitu simboličku vrijednost: istovremeno su označavale granice zemljišnih posjeda između sela u svijetu živih i granice između svijeta živih i svijeta mrtvih. O tome govore i posebni pogrebni rituali na srenjskim granicama, što je razvidno u slučaju Križendreva (Hrobat 2009; Hrobat 2010.).

Priča

Jedan čovjek bio je vedamc. Rođen je s nogama naprijed. Zato je znao sve što drugi ljudi misle. I to je koristio u razgovorima i u mešetarenju. Pogledao bi čovjeka u oči i pročitao njegove misli. Tako se obogatio. I postao najbogatiji u selu.

Jednom prilikom je načuo da čovjek može razumjeti i govor životinja ako pod jastuk stavi sjeme paprati. Otišao je u šumu i nabrao sićušno sjeme paprati. U noći na Svetog Ivana probudio se i osluškivao. Začuo je glasove koje još nikada prije nije imao prilike čuti. A mogao je i razumjeti što znače.

Vedamc je ustao i otišao do staje. Čuo je kako razgovaraju vol i konj.

Konj je rekao: "Ako bi naš gospodar, koji sebe smatra vedamcem znao sve, znao bi i da se pokraj kolca, tamo gdje visi konjska lubanja na Kobjeglavi, nalazi zakopano blago." Otišao bi tamo u ponoć poslije prvog punog mjeseca nakon Uskrsa i iskopao blago.

Vol je nato rekao: "Ma da, onda bi bio još pohlepniji nego što jest. Toliko nas izgladnjuje da nam jako kruli u želucu. Dobro je da su mlatioci površno izmlatili žito i ostavili u slami pet mjera žita. Ovako ćemo preživjeti ovu godinu i nećemo krepiti od gladi."

Vedamc je to čuo i odmah sljedećeg dana naredio mlatiocima da još jednom izmlate žito. Nisu smjeli prestati sve dok nisu izmlatili punih pet mjera žita.

Vol i konj jeli su cijelu zimu suhu slamu i toliko su smršavili da su ih bile same kosti koje su se tresle i

klepetale. Samo im je još koža visjela s leđa. Na Uskrsu, od velike gladi i svega zla, jedva mogli stajati na nogama.

Konj je rekao volu: "Jedva čekam prvi puni mjesec. Onda smo spašeni."

Te večeri, kad je na nebu zasjao prvi mjesec, prvi nakon Uskrsa, vedamc je otišao iskopati blago. Tamo na Kobjeglavi pokraj kolca je visjela konjska lubanja i tamo je počeo kopati. Čim je počeo, doletjele su vještice i počele plesati oko kolca i oko njega samoga. Zgrabile su pohlepnog vedamca, vrtjele se s njim oko kolca i toliko navlačile da su ga rastrgnule i raščetvorile. Potom su pokraj kolca iskopale jamu i u nju stavile lonac s novcem i komade njegova raskomadana tijela.

Vol je upitao konja: "Čuj, kako to da su ga vještice rastrgale?"

Konj mu je odgovorio: "Znao sam da vedamc ima sjeme paprati i zato ti nisam rekao jer bi mogao za kolac privezati granu mukinje. Vještice bi izgubile svoje moći i blago bi bilo njegovo. Ovako je još uvijek tamo.

Njivice

Predaja kaže da se ovdje nekoć nalazilo groblje ajda, staro selo ili njihove njive. Arheolozi su pronašli nekoliko arhitektonskih tragova, komadić rimske keramike i tragove drevnih obradivih površina. Ljudi bi noću izbjegavali ovo mjesto uz srenjsku granicu govoreći »da je to zastrašujuće mjesto«. Priča se da se ovdje nekoć nalazila stara kovačnica u kojoj bi kovač putnicima nudio prenoćište. Ako putnik svojim stasom ne bi odgovarao dužini postelje, kovač bi ga »skratio« tako što bi mu odrezao noge i zakopao ih iza kovačnice. Ovaj motiv podsjeća na grčki mit o Prokrustovoj postelji, u kojem je Prokrust jednako tako putnicima odsjecao noge ili ih rastezao do dužine postelje. Kovač se u mnogim mitologijama smatra kulturnim herojem, vraćem, a često ima i svoje mjesto među bogovima što je povezano s njegovim skrivenim znanjem o proizvodnji (svetih) kovina i posjedovanjem okultnih znanja. Tamo bi ljudi navodno znali vidjeti dušice, duše umrlih koje se pojavljuju posvuda u slavenskom, europskom i američkom folkloru.

Prema motivu, predaje iz Njivica podsjećaju na predaje o Kobiljoj glavi jer se u oba slučaja pojavljuju motiv smrti, ubojstva, komadanja tijela i mrtvih duša. Osim činjenice da se u ovom primjeru radi o tragovima arheoloških naselja, predaje o smrti treba povezati s lokacijom u blizini srenjske granice. Na nju se, naime, često vežu predaje o strašnom, opasnom, nadnaravnom, o smrti i slično, što ukazuje na posebno simboličko značenje srenjske granice kao posrednika sa zagrobnim životom (Hrobat 2009.).

Slika 11: Vrata od drveća na Njivicama, o kojima piše Marko Pogačnik (fotografirala Katja Hrobat)

Priča

Tamo na Njivicama bilo jednom jedno selo. Ljudi su ondje živjeli dugo vremena, a poslije su otišli u Brezovicu. U njihove su kuće kasnije uselili Cigani. Jedan Ciganin bio je kovač. Prevario bi svakog putnika koji bi tuda prolazio i zaustavio se da nahrani konja. Svakome tko bi u večernjim satima došao do njegove kuću, rekao je: "Dajem vam besplatno prenoćište." Putnici su to obično prihvatili i tamo prespavali.

Kad je putnik ušao u sobu, kovač mu je pokazao lijep kovani krevet. Putnik bi legao na krevet, a kovač bi ga zakovao i skratio krevet posebnom polugom.

"Prevelik si za moj krevet", rekao je. Uzeo je sjekiru i skratio ga, kod glave i nogu.

Komade mrtvog tijela zakopao je iza kovačnice. Zatim je obojio i prekovao konje i takve ih preprodavao. Sve što su putnici imali sobom prodavao je tamo u Pivki.

Od tada je minulo već mnogo godina. Ipak, ljudi su izbjegavali to mjesto noću, govorili su da je začarano i da njime lutaju duše umrlih. Tako tuda nisu prolazili.

Jednom je Cesarica iz Rodika išla u Artviže. Malo se zapričala s Marijom Dudkovom pa je požurila kući kako bi stigla prije mraka. Dok se približavala Njivicama, primijetila je kako na tlu gore mali plamenčići. Bili su visoki oko pola metra. Kada bi im se Cesarica približila, plamenčići bi se ugasili. Kada ih je htjela prekoračiti, postajali bi još viši.

Uzela je jednu granu i počela gasiti vatru. Što je više po njoj udarala granom, to je plamen postajao viši. Gorjela je zemlja, ne drveće ili grmlje. Uхватила ju je strašna tjeskoba. Nije mogla prekoračiti vatru. Stoga se okrenula natrag prema Rodiku. Trčala je cijelim putem do sela. Sva prestrašena i mokra vratila se natrag i ispričala što se joj je dogodilo.

Ljudi su je slušali i govorili joj da je to bila vatra s drugog svijeta. Tamo su trpjele duše umrlih.

Križen drev

Slika 12: Granični kamen na Križen drevu (fotografirala Katja Hrobat Virloget)

Na tromeši katastarskih općina Rodik, Artviže i Podgrad nalazi se mjesto Križendrev, poznato i pod nazivom »konfin«, granični kamen. Na njemu se nalazi ruševina nepoznate starosti. Križendrev nije glas zastrašujućeg mjesta. Priča se da se ovdje, u ponoć na dan Pusta nekome prikazalo tzv. krvavo bedro, u ovom slučaju obješeni čovjek koji se pred njegovim očima raspao i ponovno sastavio u dlakavo čudovište. Priča se i da je na Križendrevu ispod hrpe kamenja bilo zakopano blago koje čuva zmija, a postoje i priče da se ispod njega nalaze uginule zmije koje su tijekom obrada istjerali iz kuće u Slopama. I u ostalim dijelovima Primorske susrećemo se sa zastrašujućim pričama o zmijama ispod graničnog kamenja ili o ljudima koji su bili prokleti, o vješticama, krvavom bedru itd., zbog čega ljudi izbjegavaju ovo mjesto.

Predaja govori i o zimzelenom hrastu s urezanim križevima koji je nekoć stajao na Križendrevu. Jedan od sugovornika priča da je čuo kako su ovuda prolazile pogrebne procesije koje bi se tu

zaustavljale i molile. Moguće je da se radi o sličnoj pojavi kao u slučaju istoimenog mjesta Križendrev između Slopa i Brezovice koje je imalo ulogu počivališta mrtvih. Počivališta mrtvih su ritualna mjesta koja se nalaze obično duž srenjskih granica ili uz vodu, na kojima bi se sudionici pogrebne procesije na obrednim mrtvaškim putevima zaustavljali da se odmore, promijene nosače i pomole za dušu pokojnika. Pojavljuju se i pod drugim nazivima, primjerice Mrtvaška počivala (Počivališta mrtvih), Pri križu (Kod križa), Mrtvaški hrib/breg (Mrtvački humak/brdo), Počivalo/a (Počivalište/a) itd., na njima se obično nalazi križ ili kapelica, a u nekoliko slučajeva na Krasu čak i natpisni kamen koji svjedoči o odmaranju pogrebne povorke ili o grobnim rakama na tom mjestu.

Naziv »križen drev« navodno se u susjednoj Brezovici koristio i za označavanje granice zemljišnog posjeda ispreplitanjem dva do tri drveta tako da rastu zajedno.

Priča

Križendrev nije uobičajeno mjesto jer tamo raste jedan ogroman zeleni hrast, a noću tamo možeš susresti i krvavo bedro. Tamo nije dobro ići noću.

Tine iz Artviža uvijek se hodao udvarati u Rodik. Dolazio bi svakoga dana i plesao i pio, jeo zelje s kobasicom, veselio se onako kako to pristoji jednome mladiću. Zadržao se dugo pa je njegova djevojka rekla: "Skoro će ponoć, ostani tu, nemoj ići doma".

Ipak, on se uputio u Artviže. Bio je baš pripit i krivudao od jednog kraja ceste do drugog, osvjetljavajući si put fenjerom.

Kad je iz Vrhula stigao na Križendrev, ugledao je divovskog čovjeka koji je visio s neba obješen na užetu.

Odjednom se od obješenog otkinula jedna noga. Zatim je pala i druga noga. Zatim je pala desna ruka. Kroz neko vrijeme još lijeva ruka. Na kraju se dolje srušio i trup. Samo je još glava visjela s neba obješena na užetu.

Obješeni se na tlu ponovno sastavio i bez glave počeo marširati prema Tini. Približavao mu se sve više, a kada se približio do kraja, Tine je vidio da je to čudovište bez glave dlakavo i da su mu bedra krvava.

Tine se u trenutku otrijeznio. Brzo se prekrižio i prizvao Boga u pomoć.

Baba

Rodiška usmena predaja poznaje dvije vrste pripovijedaka o babi. Neke od njih se jasno odnose na istoimenu stijenu u blizini prapovijesne gradine Debela riža, druge pak na folklorni lik babe općenito. U stijeni su Rodičani prepoznavali lik babe, »žene sa zaobljenom stražnjicom i prsima«. Prema jednoj priči, djeca-divovi su podigli spomenik svojoj majci, a prema drugoj se radi o ženi koja je ostala okamenjena u stijeni zbog laganja. Novije analize zemljopisnih karata iz 18. stoljeća su pokazale da je postojao još jedan toponim istog naziva, i to Babina gora, vjerojatno na mjestu koje je danas poznato pod nazivom Tretji vrh.

Priča se da je »rodiška baba«, poput ostalih baba, mogla utjecati na vremenske prilike: kad prdne, zapuše »gorka burja« (»gorka bura«), kad se »poščije« (pomokri), počinje padati »uscankin« (popišankina) gorka kiša, a kada podigne suknju poput furlanke iz Goriške regije i Vipavske doline, donese lijepo vrijeme. Prema slovenskoj predaji, kad se baba razljuti, iz špilje ispušta vjetar sličan prdežu. Pripovijetke o »popišankinoj« kiši podsjećaju na kamen iz Gropade pod nazivom Matjuška, koji »se popiša« prije kiše ili na predaje o predviđanju kiše nad brdima poznatim pod nazivom Baba ili La vecchia u Italiji. Povezanost s pojmom »mokro« razvidna je i u pridjevima kamenih baba u Sloveniji i u Hrvatskoj, na Krasu, u okolici Vipavske doline, Istri i Kvarneru, gdje ih smatraju blatnima, »šmrkavima«. U narodnim pričama, djecu su plašili da će pri prvom prolasku kraj nje u grad (Trst, Rijeka, Grobnik) ili šumu, ili na neko drugo strano mjesto morati poljubiti babu, puhati joj u stražnjicu, pojesti njezin »šmrkalj«, udariti je palicom itd. U strahu od gadne babe, djeca bi se držala kuće, tako da je baba, u stvari, kontrolirala društvo.

Baba je istovremeno odraz sjećanja na arhaično božanstvo utjelovljeno u krajoliku, prirodnim kamenim monolitima, planinama, špiljama itd. Samo u jednom primjeru, u Grobniku, baba je i isklesana u obliku žene. Najstarija baba poznata do današnjih vremena prikazana je na crtežu kao

kameni stup na granici između Tinjana i Sv. Lovreča u Istri u Hrvatskoj, na granici između Mletačke Republike i Austrije u unutrašnjem dijelu Istre, i to na zemljopisnoj karti iz 18. stoljeća izrađenoj prema originalu iz 16. stoljeća. Kod baba su navodno zabilježeni i različiti rituali, darivanja, promatranja neba za vrijeme solsticija, primjerice u selu Golac u Ćićariji, na Velebitu itd., a prema predaji »starovjerca« Babja jama u Posočju je predstavljala središnju točku obrednog slavljenja.

U slavenskoj predaji baba ima više značenja – od ženskog bića, demona atmosferskih pojava, povezanosti s različitim nebeskim tijelima, zadnjim snopom žita, bolesti, obrednim kruhom itd. Analiza značenja tog pojma u slovenskom jeziku je pokazala njegovu dvoznačnost između plodnosti i smrti jer s jedne strane označava nešto istrošeno i neplodno (npr. truli orah, staru baba, zimu...), a s druge plodan, temeljan, vitalan element koji posjeduje spolnu moć (noseći element u konstrukciji – potporni stup, kamen, dobra baba, proljeće...). Ponegdje je vidljiva povezanost babe u toponimima s Devom koja podsjeća na mlađi, plodni aspekt stare babe. Toponimi izjednačavaju dijelove babinog tijela s elementima gora, odnosno krajolika (Babin nos, Babino koljeno, glava, kuk, pupak...). Predaje iz Krasa i Ligurije u sjevernoj Italiji pričaju o tome da, kada dijete padne na pod, poljubi babu. Stoga baba ne predstavlja ništa drugo nego samu zemlju.

U okviru slavenske mitologije povezuje se s jedinom, skoro opće poznatom pra-slavenskom boginjom Mokoš (čije ime jednako tako potiče od pojma »mocar«), gdje je u rekonstruiranom glavnom mitu uhvaćena u ljubavni trokut s nebeskim bogom groma i munje Perunom i htonskim bogom Velesom. Toponim baba nalazimo i u području oko Mošćeničke drage, kako na obali tako u blizini brda Perun u unutrašnjosti, gdje se nalazi Babin grob. Pojavljuje se i u toponima iz drugih dijelova slavenskog područja, a koji podsjećaju na Peruna ili Velesa.

Iako se baba pojavljuje uglavnom u mitovima slavenskog područja, istovremeno vjerojatno predstavlja sjećanje na neko sveeuropsko arhaično biće. Babe (starice?) personificirane u krajoliku u

sličnim predajama poznate su kao La vieille u Francuskoj ili La vecchia u sjevernoj Italiji, gdje se jednako tako pojavljuju u grotesknim dječjim narodnim pripovijetkama koje govore o poljupcu prilikom prvog prolaska pokraj nje ili se spominju kao zadnji snop žita ili u kontekstu predviđanja vremena (Ekar, Hrobat Virloget 2017; Hrobat Virloget 2013; Hrobat 2010).

Na žalost su, unazad nekoliko godina, Babu iz Rodika prilikom gradnje vodovoda minirali. Njeni ostaci potiču nas na razmišljanje o našem odnosu prema prošlosti i tradiciji nekad i sad.

Slika 13: Ruševine (vjerojatne) Babe nakon njenog miniranja prilikom gradnje vodovoda (fotografirala Katja Hrobat Virloget).

Priča

Nekoć su ovdje živjeli divovi. Majka im je bila jedna ogromna baba. Djeca su joj napravila kip i postavila ga na povišeno mjesto u Debeloj riži. Prvo su joj napravili veliki trbuh, pupak, dva boka, debelu, debelu stražnjicu, dvije sise i glavu.

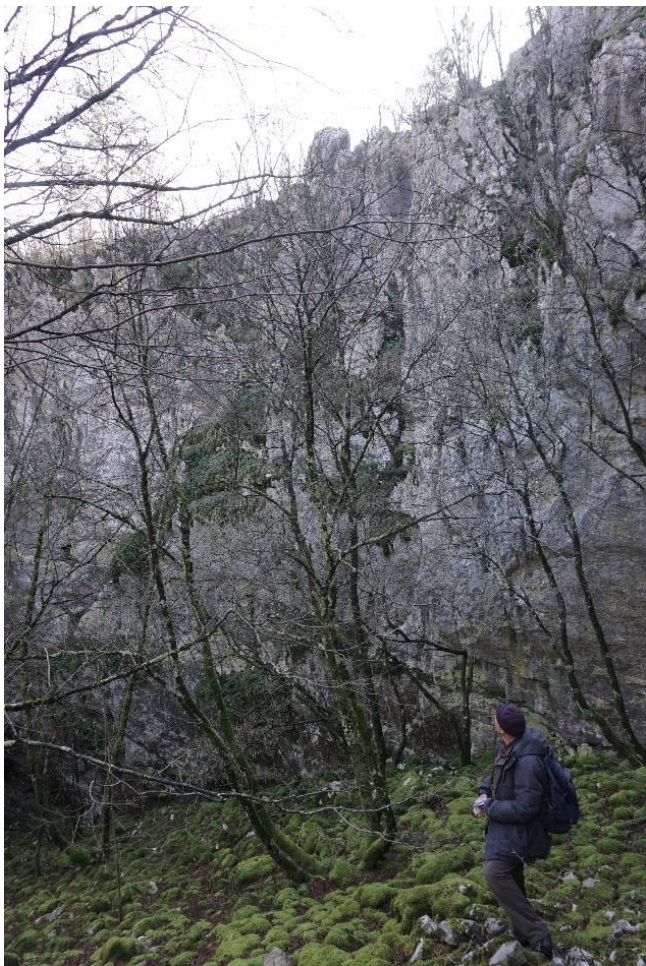
Ova ogromna majka je imala mnogo, mnogo djece. A ako bi je netko gnjavio, i popeo joj se na glavu, zgrabila bi ga, zgnječila i progutala.

I zato, ljudi Božji, ne zadirkujte babu. Možete joj se popeti na trbuh i na bokove, ali ne i na glavu, nije sigurno.

Baba k'o baba, najbolja, kažu da je loša. Ipak, tako loše babe kao što je rodiška baba nema na cijelome svijetu. A kako je tek gnusna. Prije no što dođe u selo, zaustavi se na Čelevu i Krasićima. Jedno nogu stavi na Čuk, okrene se prema Slopama, pokaže Rodiku stražnjicu i kaže: „PRDAC GNJAVI, NE PLAĆA NAJAMNINE, NEKA IDE VAN!“

To ponavlja tri puta, a zatim prdne. Prdi dugo, veoma dugo, a njezin dah je poput vrućeg vjetra. Zatim se okrene i popiša, a mokraća joj je poput tople kiše. Zato Rodičani njezin dah nazivaju „popišankom“, a kišu „popišankinom kišom“. Kad se baba olakša, odlazi tamo u nizinu, u Milano. Kada je već daleko, okrene se prema Rodiku, podiže suknju prema gore i pokazuje sve što se nalazi ispod nje. Tada se dižu i oblaci. Rodičani kažu: "Baba je podigla suknju, nebo će se razvedriti i neće biti kiše!" Tako je to!

Remeščica

Slika 14: Remeščica iznutra (fotografirala Katja Hrobat Virloget)

Remeščica ili Rodiška špilja je veliki ponor uz zidine prapovijesne gradine gdje je, prema tradicionalnom vjerovanju, sklopljeno primirje između Napoleona i austrijskog prestolonasljednika. Legenda kaže da je ponor stvorio sv. Petar u takmičenju sa Isusom, koji je stvorio Cikovu i Globoku špilju. U šaljivoj pripovijetki o Isusu vegetarijancu i natjecateljskim sv. Petru, primjećuje se određena rezerviranost ljudi u odnosu na svetost kršćanskoga nauka. Postoje brojne slične pripovijetke o kršćanskim svecima Isusu i sv. Petru koji poput Boga i njegovog pratitelja hodaju svijetom u neko neodređeno vrijeme bez ikakve poveznice sa Svetim pismom, prate status ljudskog društva i stvaraju čudesa. I dok Isus zbog Božje pravednosti i mudrosti predstavlja Boga, ponašanje sv. Petra je više ovozemaljsko (Stanonik 2019.).

Slika 15: Prapovijesni nasip Debela griža pored Remeščice (fotografirala Katja Hrobat Virloget)

Ono »čudesno« što je u neko neodređeno vrijeme posvetilo prostor bilo je integrirano u domaće okruženje pojedinačnih seoskih zajednica, čime ga je »posvemirilo« i osmislilo. To »čudesno« nije nešto što bi se događalo negdje daleko, u Svetoj zemlji kao što podučava kršćanska tradicija, nego su ga ljudi posvojili, konkretizirali u materijalnom obliku i postavili ispred svojeg kućnog praga, u domaćem okruženju. Kršćansko apstraktno sjećanje utemeljeno na nečemu čudesnom u »Svetoj zemlji« svaka je zajednica na mikrorazini pretvorila u nešto čudesno domaćeg okruženja, u konkretnu materijalnost. Tako je seoska zajednica, zajedno sa svojim krajolikom, posvećena direktnom Božjom intervencijom (Hrobat 2010, 45–60). Na dva mjesta u Remeščici završava ogromni kružni kameni nasip, vjerojatno ostatak prapovijesne nizinske gradine.

Priča

Isus i Sveti Petar hodali su svijetom. Isus je bio mršav i sitne građe jer je uvijek bio postio i skapavao od gladi. Sv. Petar je bio debeo i jak jer je volio jesti. Stalno je nešto jeo, a ipak je uvijek bio gladan. Petar je bio pravi ženskar. Također je bio svjestan svoje krupne tjelesne građe. Volio se hvaliti kako je pravi muškarac. Kada bi hodao svijetom, uvijek je išao za Isusom. Mislio je, ako je Isus doista Sin Božji, ipak je on ljepši i jači muškarac od njega. Promatrao je Isusova djela i mislio kako bi on to učinio bolje, brže i ljepše.

I tako su jednom došli u rodišku Luzu. Sjeli su na vrh. Petar, koji je uvijek bio gladan, uzeo je iz bisage kruh da bi nešto pojeo. Zatim je odrezao komad slanine i time ponudio i Isusa. Isus mu je zahvalio i nije prihvatio hranu. Iskopao je nekoliko korijena paprati i to grickao. I jeli su svaki svoje. Sveti Petar je rekao Isusu: "Vidiš, Isuse, kada bi jeo slaninu i kobasice i na to popio još kvarat vina, bio bi snažan poput mene." Pogledaj što ću učiniti!"

Uzeo je jedan veliki kamen i bacio ga s Luze. Kamen je letjeo zrakom sve do Debele griže. Tamo je napravilo rupu. Kamen je doletio u tlo i nastala je velika i široka špilja. »Jesi li vidio Isuse kakva Remeščica je nastala?" hvalio se Petar. Isus mu na to reče: "Stvarno si jak, Sveti Petre! Ali, i ja mogu napraviti špilju. Bacit ću ove kamenčiće, a ti ćeš izmjeriti koliko duboke jame će nastati."

Isus je uzeo tri kamenčića. Jednog je bacio daleko. Kamen je letio sve do Boršta. Ondje se, onkraj lokve, zario u zemlju. Drugi kamen je bacio u Malagrišce i tamo je nastala špilja. I opet je bacio jedan kamen tamo u Lesnjac i tamo je opet nastala špilja. Zatim su otišli izmjeriti dubine špilja. Remeščica je bila užasno široka. Ali, bila je plitka, a dno je bilo vidljivo. Šlavrovu i Fukovu špilju izmjerili su pomoću užadi. Cikovoju špilji nisu mogli pronaći dno. Sveti Petar je rekao: "Spustit ću se u špilju i vidjet ću koliko je duboka." Isus mu reče: "Petre, ne budi lud. Ne idi dolje! Znaš da je špilja duboka i vodi sve do pakla. "

Petar se zaustavi i reče: "Jao, Isuse, što smo to učinili. Vragu smo otvorili put do ovog svijeta. «

Cikova špilja

Slika 16: Cikova špilja (fotografirala Katja Hrobat Virloget)

Prema usmenoj predaji Rodičana, u Cikovi špilji u kojoj je navodno bilo i vode, nalazio se jedan od ulaza u zagrobni svijet. Navodno je u nju nekoć pao pastirčić da bi se nakon više od sto godina vratio kući, tako da ga nitko više nije mogao prepoznati. U jednoj od inačica ove pripovijetke spominje se jastreb koji je pastirčića, u znak zahvalnosti, na svojim krilima izbavio iz zagrobnog svijeta.

U tradicionalnoj kulturi, primjerice na Krasu i u Posočju, špilje su se smatrale liminalnim, dakle mjestima prijelaza u drugi svijet gdje vrijeme prolazi drugačije nego u svijetu živih. Motiv nadnaravnog protoka vremena i prijelaza u zagrobni svijet kroz špilju predstavlja dio zajedničke mitske baštine. Najstarija poznata pripovijetka te vrste koja govori o povratku britanskog kralja iz špilje nakon dvjesto godina, čije je trajanje jednako tri dana vremena proteklog u špilji, zabilježena je već u 12. stoljeću. Špilje su već u keltskoj mitologiji predstavljale ulazak u »onaj svijet«.

Na tom ulazu u drugi svijet (Cikove špilje) navodno se nalazila »prva lipa« koja je bila simbolično

posađena nasred Rodiškog polja, zatim ukradena i opet vraćena. Lipa iz zagrobnog svijeta predstavlja kozmičko stablo koje označava središte rodiške zajednice. U Sloveniji, lipu su često simbolički sadili u središtu sela. Povezanost stabla sa zagrobnim svijetom pronalazimo u slovenskoj predaji po kojoj se preko stabla može stići u podzemlje ili u nebo (Hrobat Virloget 2015; Hrobat 2010; Ekar, Hrobat Virloget 2016).

Priča

U Rodiku nema mnogo patuljaka. Ali jedan je sigurno tamo. Živi u Lesnjacu u Cikovoj špilji.

Jednom prilikom dok su dječaci odvodili stoku na pašu tamo u Drobnoj griži, zašli su u ovu duboku dolinu, u Lesnjac. I što nisu ugledali tamo sićušnog čovječuljka u zelenim hlačama. Lice mu je bilo skroz naborano i zaraslo, imao je dugu sivu bradu. Smijao se i skakutao te im dao bijeloga kruha. Kad su dječaci još htjeli jesti, namamio ih je do špilje. Kad su dječaci došli do špilje, zaustavili su se. Ipak, jedan od pastira bio je toliko drzak da je stao na rub špilje.

Patuljak ga je povukao. Dječak je padao i padao i padao, zatim je pljusnuo u vodu. Pogledao je oko sebe i vidio da je na dnu špilje lijepo jezerce, a oko njega prekrasne dvorane prepune divnih skulptura. Patuljak je izvukao dječaka iz vode, dao mu da jede i pije. Dao mu je grožđa, groždica suhih kriški, pečenke i kruha, koliko god je htio.

Dječak je sjedio za stolom i jeo. Zatim ga je patuljak odveo da spava na mekoj paprati.

I tako je bilo iz dana u dan. Jeli su i spavali, jeli i spavali.

Jednoga dana dječak je postao tužan. „Htio bih kući!“ rekao je patuljku. "Što ti fali kod mene?" upitao je patuljak. Ma ništa mi ne fali! Ali mi nedostaju mama i tata i moja braća i sestre! "

I počeo je plakati, a patuljak se sažalio nad njim i iznio ga iz špilje.

Kad se vratio u selo, svi su ga začuđeno promatrali. Nitko ga više nije poznavao. Ni on nije nikoga više poznavao.

Rekao je: "Je li ovo selo Rodik? Poznajete li tog i tog koji je bio moj otac?" Kasnije su mu rekli da je njegov otac mrtav već mnogo godina i da ni njihove kuće više nema u selu. Još su mu rekli da su stari ljudi bili u pravu kada su govorili da je jednom u Cikovu špilju pao jedan pastir, ali je od tada prošlo dosta vremena.

Dječak se na ovom svijetu više nije snalazio. Otišao je u Istru i tamo napasao ovce.

Fukova špilja

U Fukovoj špilji ili Majakavcu navodno je neki dječak iz Rodika slučajno potajice promatrao orgijanje vještica i vještaca u špilji. Kad su ga opazili, odveli su ga među sebe i »zatim su (vještice) s njime postupale tako da mu se činilo kao da je na nebu«. Kad se nakon tri dana sav sretan vratio kući, dali su mu nadimak »Fukec«, a špilju prozvali »Fukovom špiljom«.

Predaja i u ovom slučaju govori o kontaktu s mitskim, izvanzemaljskim stvorenjima koji se opet odvija preko špilje koja u tradicijskoj baštini predstavlja posrednika sa zagrobnim svijetom. Prema predajama o obje špilje, Cikovoj i Fukovoj, dječaci koji su stupili u njih i na svoj način doživjeli kontakt s »nadnaravnim«, više se nikada nisu oporavili od tog iskustva, što je prema zapažanjima folklorista općenito raširen pojam kontakta sa zagrobnim svijetom (Hrobat Virloget 2010; Mencej 2009).

Priča

Tamo pokraj kranjske ceste postoji jedna velika špilja koju Rodičani nazivaju Majakavc ili Fukova špilja. Do te špilje baš i nije pametno odlaziti. Bog zna, što se tamo događa. Kažu da se tamo okupljaju vještice i vještaci. Tamo dolaze sa svih strana i strašno ako poštena ljudska duša naleti na njih. Čak i kravama otimaju mlijeko pa ljudi kod kuće više nemaju što za pomusti. Vještaci sve popiju. Ma kakvo vime i mlijeko... Najgore je kada se vještice i vještaci uhvate čovjeka. Tako se isto dogodilo s dječakom iz Rodika. Ograda oko špilje bila je njihova, a on je tamo otišao kositi sijeno. I što je vidio?

U špilju su sa svih strana ulijetali vještaci, a za njima još jato starih vještica. Zatim su tamo popile nešto medovače iz bočice i ne možete ni zamisliti u kakve divne djevojke su se potom pretvorile. Zatim su vještaci i vještice počeli plesati i skakati oko špilje. Dječak se sakrio iza jedne stijene i promatrao ih. Imao je što i vidjeti. To što su radili vještaci i vještice bio je sam grijeh, čisti veliki grijeh. Vještaci su se ganjali međusobno, a zatim svi zajedno. A ovog dječaka je strašno zanimalo što rade pa je podigao

glavu malo previsoko iznad stijene kako bi ih bolje vidio i ugledale su ga. Vještice su ispustile strašan vrisak i odvukle ga na sredinu livade. I počele su ga ismijavati. Taj je dječak bio onako, siromah. Bio je tako dosta sitan. Ali one su ga toliko uzrujale da se pretvorio u pravog muškarca pa su poslije s njime postupale tako da mu se činilo kao da je na nebu.

I nije ga bilo doma tri dana.

Nakon tri dana došao je kući sav umoran, znojan i bez kose. Samo se smijao, kao da je poludio. A onda je doma i kod svog ujaka počeo pripovijedati što mu se dogodilo. Ljudi mu nisu niti malo vjerovali. Dali su mu nadimak „Fuhec“ i taj se nadimak još uvijek koristi u toj kući, „kod Fukovih“, a za špilju se kaže „Fukova špilja“. A ne više Majakavc.

Globoka (Duboka) špilja

U rodiškoj predaji Globoka špilja se, slično kao Cikova, smatra mjestom prijelaza u drugi svijet. Priča govori da je ovdje nekoć živio patuljak ili zmaj kojemu bi žene povjeravale svoje probleme. Ako je to bilo moguće, patuljak bi im pomogao savjetom, u protivnom bi ih pozvao u špilju i potom »ponio u nebesa«, drugim riječima žene bi u špilji počinile samoubojstvo.

Kao što smo do sada već imali prilike vidjeti u slučaju Fukove, a još bolje Cikove i Globoke špilje, u tradicijskoj kulturi smatrale su se mjestom ulaska u zagrobni svijet gdje vrijeme teče na nadnaravan način, što je obilježje zagrobnog svijeta. Na Krasu i u Posočju špilje se često povezuju s rođenjem djeteta, naročito s babom koja donosi novorođenče iz špilje ili pomaže pri porodu. S druge strane, u špilji također hrani mrtvu djecu ili ih pojede/ispeče, što špilje povezuje sa smrću. Folkloristi primjećuju da u tradicijskim vjerovanjima plodnost dolazi iz zagrobnog svijeta u koji duše odlaze nakon smrti. Stoga u percepciji mjesta na kojima se nalaze duše nakon smrti lako prepoznamo percepciju zagrobnog svijeta. Ako se u tradicionalnoj percepciji rođenje smatralo prijelazom duše iz svijeta mrtvih, logično je da se svijet mrtvih nalazi u špiljama gdje se nalaze duše mrtvih i odakle istovremeno pristižu nove duše, novorođenčad. Zbog te percepcije o plodnosti koja kroz špilje dolazi iz svijeta mrtvih, u njima su se odvijali i obredi plodnosti, o čemu svojom simbolikom plodnosti, falusa i vulve pričaju i neke od špilja na Krasu (špilja Triglavca kod sela Divača), u Brkinih te u Dalmaciji. Na taj su način špilje tih krajolika funkcionirale kao prijelaz u svijet mrtvih, odakle u svijet živih dolazi plodnost (Hrobat Virloget 2015.; Ekar, Hrobat Virloget 2016.).

Slika 17: Globoka (Duboka) špilja (fotografirala Katja Hrobat Virloget)

Priča

Ona špilja u Borštu strašno je duboka. Također ima onu dobru osobinu da Rodičanima otklanja sve brige. Ako čovjeka uhvate problemi, i ne može si sam pomoći, odlazi u špilju i tamo dobiva savjet: tamo odlučuje kako će živjeti dalje, ako ne, skoči u špilju.

Kažu da je u špilji jedan patuljak, no prije njega tamo je živio zmaj s tri glave. Kad je zmaj ubijen, špilja je bila slobodna. I patuljak je ušao unutra. Taj patuljak je gospodar duša, shvaća sve što se događa. Pametan je i pomaže savjetima, ako može. Ako ne, poziva čovjeka k sebi, da mu pravi društvo.

Ovo se jednom dogodilo sa strinom mog strica. Muž joj je bio jedan prekrasan ženskaroš. Nikad mu nije bilo dovoljno žena. Uvijek si je pronašao neku za pored sebe, ili djevojku ili udovicu. Supruga je patila i grizla se. I onda je otišla u špilju u Boršt.

Odvezala je fečov (maramu), stavila je na hrastovu granu te počela plakati i uzdisati. Nakon toga je zvala dolje u pećinu: "Patuljče, hajde, pomogni mi. Reci mi što da napravim, da me moj suprug voli i da više ne skače posvuda. Sad ima onu pijanu. Doveo ju je i kući, a čini mi toliko sramote da više ne znam što bi."

Kroz neko vrijeme patuljak je izašao iz pećine. Uzeo je strinu za ruku i rekao: 'Nema ti pomoći, strino. Ženskaroš se rodio i ženskaroš će ostati. To se ne mijenja sve dok ga ima još nešto u hlačama. "

"Ma ja ne mogu više, ne mogu podnositi tu patnju i sramotu."

Patuljak je pokazao na špilju. Pomilovao je strinu, poljubio je i rekao: 'Slušaj, pođi ti sa mnom u špilju. Uvijek ću biti dobar s tobom. Znat ćeš sve što je, bit će ti dobro tamo. '

Strina je rekla: 'Slušaj, slušaj, znaš da ne mogu. Imam djecu. '

A patuljak je govorio, uvjeravao je, tako da je zaboravila na sve. I otišla je s njim u pećinu.

Stričevi su strinu marljivo tražili, zvali je, ali je nisu našli.

Tek u proljeće uputila je krave na ispašu u Boršt Šlavrova pupka. I tamo je na hrastu vidjela onu maramu. Odmah ju je odnijela kući. Nakon toga su muškarci otišli tamo, spustili su se dolje u jamu na užetu i tamo našli mrtvu strinu. A patuljak je nestao. Od tada nije više nijednu ženu namamio u špilju. A prošlo je više od sto godina. .

Pod lisičino

Slika 18: Stijena Pod lisičino na spoju flišnog i krševitog svijeta (fotografirala Katja Hrobat Virloget)

Slika 19: Stolica za vruga sa rupom za rep (fotografirala Katja Hrobat Virloget)

Granični kamen na ledini Pod lisičino označava točku povezivanja triju posjeda, Rodika, Dana i Kačića. I ovo mjesto na tromedi sela povezano je s predajom o mitskom biću. Naime, ovdje bi kroz prijelaz Prelovec tutnjeći i bučeći jurila šembilja. Dokaz tome navodno bi bili tragovi kotača urezani u stijeni Pod lisičino. Pored njih, uz potok Zdrava voda vidljive su i stolice s rupom za rep vruga i malih vražića, gdje si se maleni vražići »zabavljali« namakajući nožice u potok.

Šembilju su na Krasu i u Brkinama smatrali zastrašujućim mitskim bićem povezanim s demonskim svijetom. U njoj su prepoznavali vruga

ili vješticu na vatrenoj kočiji, samu vatrenu kočiju s konjima ili bez njih i slično. Općenito, njezina se pojava povezivala s vatrom, strašnom bukom i grmljavinom. Šembilja se obično povezuje s arheološki prepoznatljivim starijim putevima iz antičkog ili prehistorijskog doba, čiji ostaci su ponegdje još uvijek primjetni u obliku tragova kotača (Lokev, Zavrhek). U pričama bi mimo stijene Pod lisičino prolazila rimska cesta Lokrev-Materija, što su potvrdila i arheološka istraživanja (mada se ne radi o tragovima kotača šembilje). Izreka »juriš poput šembilje« istovremeno označava nevjerojatnu brzinu, stoga su ju koristili i za prvi automobil koji se pojavio u Matarskom podolju.

Kao što smo imali prilike vidjeti u slučaju lintvara, u utjelovljenju vruga često se skriva sjećanje na pretkršćansko božanstvo. Utjelovljenje mitskog bića koje obilježava grmljavina, vatra i munja možda je odraz sv. Elija koji se u slavenskoj mitologiji pojavljuje kao interpretatio christiana boga Peruna jer se jednako kao on igra gromovima i vozi vatrenu kočiju. Poznata je slična predaja iz Litve prema kojoj je Perkun u stvari bio Elija koji juri kamenom stazom. U Bosni i Hercegovini slična mu je Crna kraljica koja juri po kamenim cestama, drugdje u Sloveniji pojavljuje se slična predaja o divljoj Babi Jagi. Vatrenom ženskom biću možda je sličan i lik vatrene Marije koji je bio poznat u Rodiku, Bugarskoj i Srbiji (Hrobat 2005; Ekar, Hrobat Virloget 2016.). Istovremeno, s geološkog stajališta, upravo na ovom mjestu nalazi se kontakt između flišnog brkinskog i vapnenačkog krškog svijeta. Na spoju ove dvije divovske kamene mase teče potok Sešica, čija voda dolazi iz izvora Zdrava voda i Devce koji s mitskog stajališta upućuju na povezanost s ljekovitim moćima i devom kao mlađim aspektom babe.

Priča

Vrag je oduvijek pristizao u naše selo. U našem graničniku napravio si je trkalište. Vrag se gotovo svaki dan utrkiavao po Rodiškem. Izradio si je specijalno vozilo koje su nazivali „šembilja“. Ovo trkaće vozilo je jurilo, tutnjalo i bučalo, a iza njega se pušilo i smrdjelo na sumpor. Dok bi se približavao kućama, treslo se tlo i sve se posakrivalo da ih ne bi udario grom, koji je grmio ispod kotača šembilje. Vrag je sjedio raširenih nogu na šembilji, cerekao se i urlao na sav glas.

Kada se nije utrkiavao, najradije bi odlazio tamo Pod lisičnu. Tamo se nalazi jedan duboki potok. Iznad njega je visoka stijena, a na toj stijeni su duboke pukotine.

Za te pukotine mi je jedan starac rekao da su nastale onda kada se je vrag utrkiavao nizbrdo. Obično bi krenuo od Čuka nizbrdo po Greščini na Prelovc. Odatle bi se uputio u potok Pod koriti i dolje do Malna.

Jednom kada se u punoj brzini spustio do Brc, pokvarile su mu se kočnice.

Šembilja se kretala takvom brzinom da se je i sam uplašio. Pritiskao je kočnicu i pritiskao, ali ništa nije pomagalo. Šembilja je tutnjila i ropotala dolje Pod lisičinom. Tamo mu je jedna kočnica proradila. Šembilja je u glatkoj stijeni napravila urez koji se vidi još i danas. Zatim se prevrnula i rovala prema dolje sve dok nije napravila duboki potok. Ovim dubokim potokom sada teče sva voda iz Devc i sa Stršinovog vrha. Šembilja je rovala i rovala prema dolje do Dan. Tamo je probila tlo i potonula u pakao zajedno s vragom. Na mjestu gdje je nestala šembilja ostala je rupa. To je jedan veliki ponor i sva voda, umjesto da utječe u rijeku Reku, sada teče u pakao. A suhu dolinu danas nazivaju „Sešica“.

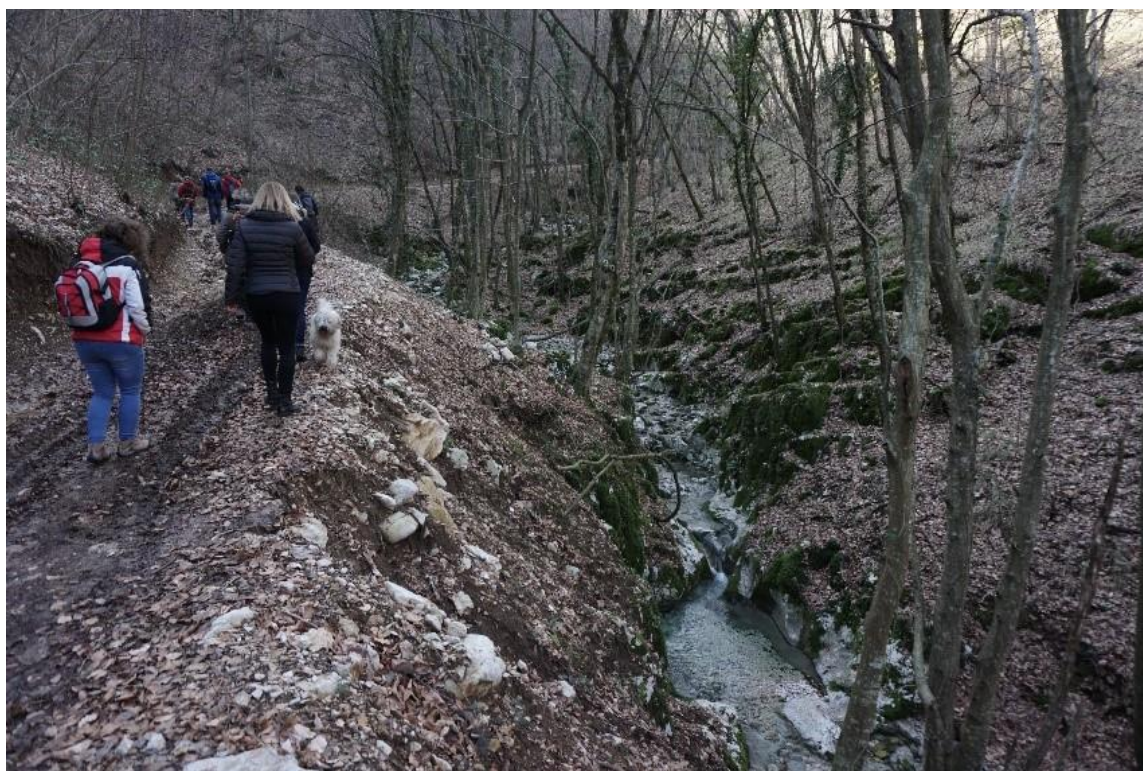
Vrag se tamo ispod Lisičine rado odmarao. Kada bi bio umoran, izradio bi si kamenu stolicu, sjeo na nju i zadrijemao. Ali smetao mu je rep. Kamo god bi ga stavio, svugdje bi ga žuljao. Zbog toga je uzeo bušilicu i napravio rupu u stolicu. Rupa je još i danas tamo..

Izložba »Mitske i druge stvarnosti« u Rodiku *

Svrha stalne izložbe u Centru za posjetitelje u Rodiku je istovremeno suočavanje različitih svjetonazora (ili doživljaja svijeta). Izložba slijedi Einsteinovu misao da su religija, znanost i umjetnost samo različiti aspekti jedne te iste stvarnosti. Znanost u izložbi nije postavljena na pijedestal, kao što je to uobičajeno u zapadnom svijetu, već je na istoj razini kao i druge stvarnosti, tj. umjetnost i mitska tradicija koja je u prvom planu izložbe.

Kroz izložbu pratimo znanstvene, pseudoznanstvene, religijske i mitske interpretacije rodiškog svijeta koje su dodatno nagrađene umjetničkom vizijom Marka Pogačnika, međunarodno priznatog UNESCO-vog umjetnika za mir. U suvremenom zapadnom društvu prevladava autoritativnost samo jednog pogleda kao jedinog glasnika znanstvene istine, čime se isključuju svi drugi pogledi na svijet kao "neistiniti" ili "nevjerodostojni". Umjetnička interpretacija mitskog krajolika Marka Pogačnika, utemeljena na njegovim geomantičnim istraživanjima, posjetiteljima nudi drugačiji način interpretacije mitskog krajolika koji se proteže izvan vidljivih dimenzija svijeta i ostavlja posjetiteljima slobodu da osjete previđene dimenzije duhovnih svjetova.

4.3 MITSKI PARK U TREBIŠĆIMA (MOŠĆENIČKA DRAGA) *

Slika 20: Put u Trebišća (fotografirala Katja Hrobat Virloget)

Za razliku od sinkretičke mitske i folklorne tradicije u Rodiku, Mitska staza u Mošćeničkoj Dragi je, sa svojih trinaest lokacija prezentacijskih ploča, usredotočena na rekonstruiranu priču (pra)slavenske mitologije, i to uglavnom na temelju mitskih toponima, dok je usmene predaje vrlo malo². Na nekoliko od sljedećih lokacija prikazana je cjelokupna rekonstruirana mitska priča (pra)slavenske mitologije, s određenom predajom in situ, dok je druga postavljena na stazi, tako da se šetaču prezentira cjelokupna mitska drama. In situ lokacije (pra)slavenske mitske tradicije je vrh brežuljka zvanog Perun koji svjedoči o svetoj gori najvišeg slavenskog nebeskog božanstva Peruna čije djelovanje izaziva olujnu grmljavinu mlinskim kamenjem, a postavljeno je u mlinu u Trebišćima, čije ime nosi oznaku mjesta za žrtvovanje (riječ "treba" na staroslavenskom jeziku znači "žrtva"), odnosno prinošenje darova Perunu na planini u njezinom podnožju. Prema tradiciji, Perun je pomoću mlinskog kamenja stvarao grmljavinu, a

mlin ima važnu ulogu u borbi između bogova Peruna i Velesa. Veles je, navodno, boravio u špiljama ispod sela Potoki pod Perunom, što odgovara predaji o vragu, jednako kao što ga se, osim kao zmaja ili zmije, često predstavlja kao (pra)slavenskog boga podzemlja i stoke. Interpretacijska ploča označava mjesto Velesa na Voloskom kuku, kako se naziva stijena na izvoru Potoka, kilometar istočno od Trebišća. U ovom slučaju imamo sve elemente osnovne (pra)slavenske mitologije, Perun na vrhu, ispod njega, nizvodno u podnožju planine Veles i mjesto žrtvovanja Trebišća (Katičić 2008: 305-312). Nastavak priče o mitskim vjenčanjima Perunove djece (Mare i Jurija/Ivana) naznačen je na interpretacijskim pločama u svrhu podučavanja, ali ne proizlazi iz in situ mitske toponimije i tradicije. Posjetitelji se upoznaju s poviješću Slavena, a kod crkve sv. Petra saznaju način na koji je bila pokrštena stara vjera Slavena. Na Počivalima na stazi Petrebišća (drugo mjesto mogućih darivanja

² Trebišća: Tekstovi na interpretacijskim pločama - Grga Frangeš, dipl. etnolog, tekstovi u mobilnoj aplikaciji: izv. prof. dr. Katja Hrobat Virloget; Natali Iskra (također prijevod na hrvatski jezik), doc. dr. Jelena Đurkin Badurina.

poput Trebišća) - Voloski kuk (grad Veles), prikazana je treća osoba (pra)slavenske tradicije, odnosno Mokoš ili Baba, koja na toj stazi nije izravno povezana s toponimom ili tradicijom in situ.

Prema jednom od tumačenja, mitski krajolik oko takozvanog slavenskog Olimpa, vrha Peruna, inače daleko nadilazi turističku mitsku stazu (sv. blagoslovljena Djevica Marija na Trsatu, Volosko - rt) (Belaj, Belaj 2014: 157-167), ali budući da posjetitelji ne bi sve mogli obići pješice, čitava mitska priča opisana je s fokusom na gore spomenutu mitsku stazu. U načelu, mitska priča se temelji na činjenici da svećenik s vrha Peruna ukazuje na mitska mjesta na kojima se odvija mitska drama i koja se nalaze na vidljivoj udaljenosti ispod njih (Belaj 2011).

O slavenskoj mitologiji postoji vrlo malo izvora. Iz vremena poganstva Slavena praktički ne postoje, a kasniji srednjovjekovni izvori su nepouzdana jer potječu iz pera kršćanskih kroničara koji nisu poznavali vjerovanja i opisivali su ih samo kao vanjski promatrači. Ima dosta i fantastičnih izmišljotina. Nešto više izvora postoji o istočnim Slavenima i s Baltika, a o južnim Slavenima ništa. Nije sačuvan niti jedan jedini mitski tekst! Stoga je u pogledu mogućnosti rekonstrukcije slavenske mitologije dugo vladao znanstveni skepticizam (Mikhailov 2002; Belaj 1998).

Rješenje su ponudili ruski filolozi Ivanov i Toporov, koji su uspjeli rekonstruirati glavni baltičko-slavenski mit novim pristupom, tj. integrirajući različite podatke iz lingvistike, povijesti, toponimije, arheologije i, prije svega, usmene tradicije. Pronašli su ključ u strukturi tradicije i paralela. Folklorne tekstove nisu analizirali kao pripovijedanje, već kao skup znakova (riječi) u binarnoj suprotnosti (gore-dolje; naprijed-natrag, svijetlo-tamno...). Iz mirovnih ugovora između poganskih Rusa i kršćanskih Bizantinaca iz 10. stoljeća, u kojima se prvi zaklinju Perunom i Velesom, a drugi kršćanskim Bogom, razvidan je niz međusobnih odnosa između božanstava: Perun, koji se povezuje s knezom i njegovim vojnicima, oružjem, ratom, smrću nanesenom oružjem, gore, planinom, brdom, suhim, nasuprot Velesu koji se povezuje sa

podanicima, seljacima, imanjem (stokom), smrću uslijed bolesti, dolje, vodom, rijekom, s mokrim. U folklornim tekstovima istraživači su, uz nekoliko suprotnosti, otkrili i strukturu dramatičnog sukoba red - gromovnik i nered - zmija. I strukturu je teško promijeniti. Nova riječ koja zamjenjuje staru, nosi isto značenje. Na primjer: nebesko biće - Bog, grom, Ilija, munja itd. - pokušava ubiti biće sa zemlje - zmaj, vrag, nečastivi, itd. strijelom, kamenom itd. Struktura ostaje nepromijenjena! U folklornim tekstovima tako se ponavlja uzorak osnovne mitske priče: Bog/Sv. Ilija/grom prijeti vragu/nečastivom/zmaju da će ga ubiti. Bog pobjeđuje vraga, ubije čovjeka, konja, spali kuću, razbija stablo i kamen da ubije vraga koji se skriva iza njih. To bi bilo vrlo neuobičajeno za kršćanskog boga. Protivnik se skriva u vodi, a Bog - gromovnik je time zadovoljan (Belaj 1998, 31-87; Toporov 2002).

Najviše se zna o trojici koju čine Perun, Veles i Mokoš jer su istraživači kroz folklornu tradiciju uspjeli rekonstruirati glavni praslavenski mit. Za razliku od njih, o drugim bogovima su poznate samo neke njihove funkcije, osobine, možda neki motiv (Belaj 1998; Mikhailov 2002). Veliku pomoć pri rekonstrukciji mitske priče nudi tzv. mitski krajolik svojim karakterističnim toponimima i usmenom predajom koje istražuju i hrvatski i slovenski istraživači (Vitomir Belaj, Radoslav Katičić, Andrej Pleterski itd.). Jedan od njih je krajolik oko Trebišća, koji odražava karakteristični uzorak gore kao mjesta gromovnika i ispod njega, uz vodu, mjesta njegovog protivnika (Katičić 2008, 305-312). Mjesto njihovog sukoba je hrast kao svjetsko stablo, a u Trebišću mlin. Belaj (1998) i Katičić (2008; 2010; 2011) rekonstruirali su dodatnu mitsku priču vezanu uz Juraja/Ivana/Jarila, što slijedi u nastavku.

Perunova zagonетка (interpretacijska ploča)

Brdo Perun, koje se nadvija nad Mošćenicama i Potoškom dragom, dugo je privlačilo pozornost proučavatelja davne slavenske prošlosti. Činjenica da je naziv Perun također ime drevnog slavenskoga boga gromovnika, sama po sebi nije bila dovoljna da se donesu zaključci o značenju ovoga mjesta za stare Slavene, no pokazala se kao vrijedan poticaj. Na inicijativu Katedre Čakavskoga sabora Mošćenice, 2004. godine započinje se s detaljnijim istraživanjem ovoga područja i njegove povijesti

Problem koji se postavlja pred one koji žele odgonetnuti drevni slavenski mit leži u tome što je on iza sebe ostavio vrlo malo materijalnih ostataka i vjerodostojnih pisanih izvora. Ostaci hramova i statua slavenskih božanstava ponegdje su i pronađeni, no slavenska religija po svojoj prirodi nije zahtijevala takva utjelovljenja božanskoga. Bila je to praktična vjera vezana uz cikluse života – ljeta i zime, sjetve i žetve, rođenja i smrti – te je kao takva bila smještena i štovana u svemu što nas okružuje. U krajoliku, u prirodi u čije je nemilosrdno, ali skladno ustrojstvo postavljala ljudska bića kao sastavni dio.

A stari žreci (kako su se nazivali slavenski svećenici) nisu svoja predanja mogli zapisati niti da su za to osjetili potrebu jer pismenost se u Slavenu širi tek s pokrštaivanjem.

Slika 21: : Putokaz za brdo Perun (fotografirala Katja Hrobat Virloget)

No pomniji pogled otkrio je da, osim samog brda Peruna, u bližem okolišu postoji više lokaliteta s nazivima koji su dali naslutiti svetu prirodu ovoga područja. Tako su nazivi koje su drevni Slaveni ovdje posijali ostali kao glavni tragovi značenja ovoga prostora, a kao njihov tumač sačuvani su nam djelići staroga jezika, predaje i narodnih običaja razasuti po cijelome slavenskome svijetu. Da bi se zagonетка ovoga brda odgonetnula, trebalo je sakupiti te krhotine i ponovo ih povezati u priču. Pitanje je hoće li ta priča ikad u potpunosti biti sastavljena, no ova staza oslikat će vam ono što o njoj danas znamo, a i nešto od onoga što tek naslućujemo.

Mjesto Slavena među narodima Europe (interpretacijska ploča)

Jedan su od ključnih dokumenata prošlosti današnjih naroda jezici kojima govore. Engleski, njemački, talijanski i hrvatski danas su prividno veoma različiti jezici, ali u njihovim se osnovnim riječima kriju brojne podudarnosti koje pouzdano svjedoče o davnom zajedničkom podrijetlu - usporedite brojeve od jedan do deset ili riječi za članove obitelji u navedenim jezicima i sličnost vam neće promaći. Na temelju tih i mnogih drugih preklapanja, danas većinu europskih te mnoge neeuropske jezike poput perzijskog ili hindskog (hindi) svrstavamo u indoeuropsku jezičnu skupinu.

Tko pažljivije promatra, uočiti će da je u ovoj usporedbi najviše sličnosti između engleskoga i njemačkoga jezika, a to je znak da su duže dijelili zajedničku povijest – nastali su pretežno iz jezičnog naslijeđa drevnih germanskih naroda te stoga ta dva jezika svrstavamo u germansku skupinu. Talijanski jezik s druge strane pripada u romansku skupinu koja se Europom proširila vladavinom Rimskog Carstva. U tu skupinu pribrajamo još francuski, španjolski, rumunjski i brojne druge europske jezike.

Slaveni su skupina na sličan način povezanih naroda u koju se svrstavaju i Hrvati. Ostali današnji slavenski narodi su Srbi, Slovenci, Česi, Poljaci, Rusi, Ukrajinci i drugi. Svi oni govore veoma srodnim

jezicima koji svjedoče o relativno nedavnoj zajedničkoj prošlosti. Trenutne znanstvene pretpostavke posljednje zajedničko boravište svih Slavena smještaju otprilike 1500 godina u prošlost na pograničje današnje Ukrajine i Bjelorusije uz riječne tokove. Bili su to tada zemljoradnici stepa i šuma, poznavali su plug i imali krave i konje.

Doba seobe i dolazak Slavena na Jadran (interpretacijska ploča)

Negdje krajem 4. st. konjanički narodi iz središnje Azije svojim su sve učestalijim probojima na zapad počeli vršiti pritisak na narode koji su obitavali istočno od granice Rimskoga Carstva. Ovaj pritisak prenosio se na istočne provincije Carstva u kojima su mnogobrojni germanski narodi pokušali naći utočište pred napadima. U jednome trenu dosegnuta je kritična točka i unutarnjim problemima oslabljeno Rimsko Carstvo više nije moglo održati svoju istočnu granicu. Time je pokrenut jedan od najvećih perioda migracija u ljudskoj povijesti danas zvan „seobom naroda“.

Od prvog ulaska Vizigota u istočne provincije do konačnog svrgnuća posljednjeg cara tada blijedog ostatka nekada slavnog carstva, prošlo je stoljeće. U tom razdoblju potpuno je promijenjena etnička slika Europe kojom su se proširili germanski osvajači. Preuzevši velik dio kulturnog naslijeđa palog carstva, oni su stvorili svoja kraljevstva koja će postati izvorišta modernih država zapadne Europe.

Slavene, koji su obitavali do Germana s istočne strane, ista je sudbina raspršila iz njihove pradomovine na razne strane svijeta. Prvi val slavenskih doseljenika došao je na područje Jadrana u 6. stoljeću, a stoljeće kasnije u ove krajeve sa sjevera dolazi slavenski narod Hrvata oko čijeg se imena formirala moderna hrvatska nacija.

Po dolasku na jadransku obalu, Slaveni su se susreli s latinskim kršćanskim stanovništvom obalnih naselja i gradova. Današnja kultura hrvatskog priobalja nastala je stoljećima dugim miješanjem slavenskog i starosjedičkog latinskog kulturnog

naslijeđa. Prevlast je polako preuzeo slavenski jezik došljaka, ali i kršćanska religija i mediteranski način života starosjedilaca.

Skulptura 1 - Vrata u Perunov svijet (mobilna aplikacija)

Prolazeći kroz ova vrata ulazite u Perunov svijet! Prema usmenoj predaji, u nebeskoj palači žive bog Perun, njegova supruga, božica Mokoš i djeca u simbolima Mjeseca, Sunca i zvijezda. Na bogato ukrašenim nebeskim vratima stoji Gospodarica Mokoš te ih otvara i zatvara. Vrata su to u veliki nebeski dvori, od kojih silazni put vodi k donjim, dolinskim vratima drugog svijeta - podzemlja. Vlada nebeskog dvora je bog Perun, a podzemljem vlada njegov neprijatelj Veles.

Gospodarica Mokoš i nebeska vrata smještena su uz vodu koja se tradicionalno doživljava kao granica između svijeta živih i mrtvih. U ulozi Gospodarice, Mokoš pušta kroz vrata ili uskraćuje put. Puštanjem i uskraćivanjem Mokoš određuje čovjekov životni put, život i smrt! Kao božica sudbine, Mokoš je u predajama prikazana kako prede niti, a konac koji nastaje predenjem daje čovjeku život i smrt.

U proljeće, Mokoš uzima ključ i otvara vrata na mjestu gdje se održava sveta svadba između božanskih blizanaca, Perunovog i Mokošinog sina Jarila i kćeri Mare, koji ovim činom svake godine zemlji vraćaju plodnost. Uloga je to Mokoši kao Majke, mati vlažne zemlje i žarkog sunca, ženskog božanstva koje je utjelovljenje majke prirode i njezine plodnosti. Usmene predaje naglašavaju njezine seksualne osobine, ona je ljubavnica oba božanstva, Peruna i Velesa, te zaštitnica porodništva.

Kao Majka, Mokoš se u krajoliku pojavljuje u liku Babe ili u liku kršćanske Majke Božje. Može se prepoznati u obližnjem Babinom grobu na vrhovima Učke, u Svetištu Blažene Djevice Marije na Trsatu i na rtu Volosko. U Istri, na Kvarneru i slovenskom Krasu, koji uključuje MITSKI PARK u Rodiku, Baba se javlja u istoimenim blatnim, mokrim kamenim monolitima. Tim monolitima

odrasli su nekoć plašili djecu i tražili od njih da poljube Babu svaki put kad bi prolazili pokraj nje.

Mitska slika svijeta starih Slavena (interpretacijska ploča)

Svi Indoeuropljani, pa tako i Slaveni, imali su donekle slične drevne sustave vjerovanja koji svoje podrijetlo vuku iz još neodgonetnute davnine. U središte svijeta postavljena je osovina (axis mundi) koja povezuje podsvijet, svijet ljudi i nebeski svijet. Kod indijskih brahmana ta je vertikalna bila mitska planina Meru, kod grka Olimp, dok je kod Germana i Slavena tu ulogu imalo „drvo svijeta“.

U Slavena ovo se stablo najčešće opisuje kao dub, hrast čije se deblo nalazi negdje na otoku iza velikog mora. Ukorijenjeno je u podzemnome svijetu mrtvih, na površini oko njegova debla svijet je kakav poznajemo, a u njegovoj krošnji iznad naših glava nalazi se svijet nebeskih bogova odakle se dijeli pravda i ispravlja krivda.

Gospodar krošnje svetoga stabla, ponekad utjelovljen kao golemi orao na njenom vrhu, bog je Perun, gromovnik i lako razdražljivi djelatelj pravde s nebesa. On je slavensko oličenje praindoevropskog gromovnika koji se kod Indijaca pojavljuje kao Indra ili Parjanya, kod Grka kao Zeus, a kod Germana Thor.

Njegov je suparnik bog stoke, zemlje i voda te skrbnik svijeta mrtvih Veles. Zamišljan je kao star i tajnovit, vlasnik mnogih oblića: katkad starac s dugom bradom, kosmata šumska zvijer ili golem zmijski zmaj. U svome zmijskom obliku on leži u svijetu mrtvih, sklupčan na vuni kraj korijenja svetoga stabla kroz koje teku hladne podzemne vode.

Vječni sukob između Peruna i Velesa središnji je motiv slavenske mitologije. No tu se ne radi o dualističkom sukobu dobra i zla, već različitih principa koje ta dva božanstva utjelovljuju. Njihovim se sučeljavanjem smjenjuju ciklusi života i smrti, ljeta i zime.

Skulptura 2 - Mlinski kamen (mobilna aplikacija)

Slika 22: Napušteno naselje Trebišća sa mlinom
(fotografirala Katja Hrobat Virloget)

Podrijetlo imena boga Peruna potječe od indoeuropskog korijena per-, što je izvorno značilo udarati, dok je kod Slavena prešlo u riječ grom. Materijalni izraz prisutnosti Perunove moći tadašnjem čovjeku bio je mlin. Prema raznim usmenim predajama, nebeski bog Perun bi, udarajući mlinskim kamenjem, stvarao gromove i munje, kojima je tjerao i ubijao svog neprijatelja Velesa. Priča o božanskom sukobu Peruna i Velesa priča je nastanku kaosa te ponovnom obnavljanju reda. Stari Slaveni su na taj način objašnjavali prirodne pojave, smjene godišnjih doba te brojne druge pojave. Vrhunac božanskog sukoba je kada Veles u obličju zmijske izranja iz podzemlja i penje se svetim stablom ili gorom u gromovnikov svijet, tamo gdje nije njegovo mjesto! Time ruši prirodnu ravnotežu, prisvaja i zatvara izvore vode te uzrokuje veliku sušu. Ravnoteža potrebna za plodnost svijeta obnavlja se kada Perun munjama i gromovima svlada Velesa i potjera ga natrag u podzemlje. Sličan motiv kozmičkog sukoba nalazimo već u tisućljećima starijim vedskim tekstovima iz Indije.

Slavenskog gromovnika često nalazimo u slavenskom svijetu u nazivima gora – Perun, ili u drugim nazivima koji ukazuju na povezanost s vatrom, grmljavinom, kresanjem iskri iz kamena i sl. Iako postoje i druga brda naziva Perun, ovo koje se

nalazi iznad Trebišća nije povezano samo s grmljavinom već je dio mitskog krajolika koji uključuje svetište na vrhu brda, vodu koja se spušta u obliku potoka i mlin kao mjesto grmljavine u samom srcu danas napuštenog sela Trebišća.

Trebišća (interpretacijska ploča)

Slika 23: Trebišća i Mošćenički potok iza mlina (fotografirala Katja Hrobat Virloget)

Slikoviti mlinarski zaseok Trebišća smjestio se ovdje, duboko u klancu Mošćeničkog potoka, na mjestu do kojeg tijekom nekoliko zimskih mjeseci sunce nikada ne dolazi. I ovo je jedno od mjesta čije značenje za mitološku dimenziju ovoga područja izlazi iz naziva. Naime, „trebišće“ bi moglo biti protumačeno i kao „krčevina“, no „treba“ je drevna slavenska riječ za žrtvu prema čemu bi „trebišća“ bila mjesta njezina prinošenja.

Što bi to ovdje moglo biti štovano žrtvom? Ako već znamo da se visoko iznad ovoga mjesta nalazi vrh Perun, a k tome dodamo da dalje uz mračni kanjon imamo stijenu znakovita naziva Voloski kuk, polako

se počinje oslikavati način na koji su slavenski doseljenici u ovo područje mogli smjestiti svoj mit o stablu svijeta i dva suprotstavljena boga koja ga nastanjuju. Ovaj je krajolik metafora za onaj mitski – duboko u kanjonu nalazi se korijen svetoga stabla oko kojega je obavijena zmija Veles, a gore u brdu nalazi se krošnja u kojoj je Perunov dvor.

Makar su Trebišća naizgled bliža Velesovoj sferi, ovdje se nalazimo izravno u podnožju Perunova brda i strma padina južno od nas vodi na sam njegov vrh. Ovo je možda bila granica između dvaju svjetova, jedno od mjesta sukoba dvaju bogova. Za tu je tezu znakovita i prisutnost mlina, povijesno potvrđena u srednjem vijeku, no vjerojatno još i mnogo ranijeg datuma. U bjeloruskim predajama opisuje se kako Perun proizvodi grmljavinu uz pomoć dvaju mlinskih kamena te je u mitskom sukobu snažna simbolika mlina kao mjesta na kojem gromovnik bije zmiyu.

Mjesto kraj vode, potoka, moglo je imati i drugu ulogu u odnosu između dvaju bogova. O njoj ćemo ispričati priču istrgnutu iz zaboravljene davnine...

Skulptura 3 - Raženo zrno i zrno zobi (mobilna aplikacija)

Borba bogova Peruna i Velesa nije jednoznačna borba između dobra i zla. Čovjeku stiže dobro i zlo, kako od nebeskog boga Peruna, tako i od boga Velesa. Za razliku od Peruna uz kojeg se također povezuju rat i oružje, Veles je zaštitnik seljaka, pastira i stoke, darovatelj blagostanja i žitnog bogatstva. Boga Velesa simboliziraju zrna žita pa ga narod u svojim obredima naziva »žitnim djedom«.

Najstariji spomen Peruna i Velesa potječe iz Kijevske Rusije iz 10. stoljeća, kada su se poganski Rusi i kršćanski Bizantinci u mirovnim ugovorima zaklinjali jedni drugima na svoje bogove, Peruna i Velesa te kršćanskog Boga.

Mjesto boga Velesa u mitskom krajoliku Trebišća može se prepoznati u stijeni Voloski Kuk na izvoru potoka ispod brda Perun i u špilji Potuklica. Prema usmenim predajama, u špilji Potuklica nekoć se

nalazilo mjesto okupljanja "natprirodnih" sila, odakle je vrag iznosio zlato kako bi se osušilo na suncu. Naime, Velesovo bogatstvo je i zlato, a u sporazumima Rusa s Bizantincima također se spominje da Veles može sve pozlatiti. U kasnijim kršćanskim tumačenjima Velesa su, zbog njegove povezanosti sa svijetom mrtvih, često smatrali zlim demonom, zmajem ili vragom, dok slavenska mitologija nema takav crno-bijeli pogled na dobro i zlo jer sva božanstva mogu biti opasna, a istodobno i korisna.

Skulptura 4 - Žreceve stope (mobilna aplikacija)

Stopala u kamenu simboliziraju žreca – staroslavenskog svećenika, koji stojeći ispod brda Perun prinosi "trebu" ili žrtvu. Žrtve bogovima se često spominju u povijesnim izvorima. U jednom od najstarijih pisanih izvora o precima južnih Slavena iz 6. stoljeća, bizantski povjesničar Prokopij iz Cezareje navodi da oni nisu vjerovali u sudbinu, nego u jednog boga, stvoritelja munje i gospodara svega. U teškim vremenima i situacijama kao što su smrt, bolest ili rat, Slaveni bi se zavjetovali da će, u slučaju dobrog ishoda, bogu prinijeti žrtvu (primjerice govedo ili neku drugu životinju) i tako dobiti iskupljenje.

Prema mišljenju istraživača slavenske mitologije, žrec je sa vrha Perunovog brda gledajući okolinu određivao gdje se u krajoliku svake godine odvija mitski boj među božanstvima, u kojemu Perun tjera Velesa te ponovno uspostavlja prirodnu ravnotežu.

Skulptura 5 - Žrtvenik (mobilna aplikacija)

Ovaj kamen simbolizira žrtvenik na kojem bi se bogovima polagala žrtva ili staroslavenski „treba“. Jedan od pisanih povijesnih izvora iz 18. stoljeća, koji je najvjerojatnije bio prijepis starijeg rukopisa iz 17. stoljeća, navodi kako bi u hramu posvećenom bogu Velesu poganski svećenik ili žrec morao po cijenu vlastitog života održavati vječnu vatru i na njoj paliti žrtvene prinose, a iz načina na koji je žrtva gorjela moglo se preoreći puno toga, čak i volja samih

bogova. Kada bi prvi put nakon zime stoku izveli na pašnjak, žrec bi žrtvovao muško i žensko tele, dok bi divlje životinje bile žrtvovane tijekom godine. Pisani izvor navodi da su se u vrlo teškim vremenima prinosele čak i ljudske žrtve. Prema izgledu plamena u kojemu je gorjela žrtva, žrec kao svećenik upućen u razne natprirodne tajne bi tumačio i prenosio riječi samog boga Velesa.

S pisanim povijesnim izvorima treba biti oprezan jer poganske običaje i vjerovanja opisuju uglavnom samo vanjski promatrači, često kršćanski kroničari. Ipak, u kombinaciji s arheološkim, jezičnim, folklornim i povijesnim izvorima, njihova je vrijednost dragocjena za rekonstrukciju slavenske mitologije. Staza koja kroz Trebišća vodi do Peruna također otkriva tek jednu od znanstvenih rekonstrukcija (pra-) slavenske mitologije. Izvorne mitove ne poznajemo jer u Europi nije sačuvan niti jedan izvorni mit kao sveti ritualni tekst. Istraživači slavenske mitologije ih pokušavaju rekonstruirati analizom mitske predaje u kojoj su do danas sačuvani samo njihovi fragmenti.

Božanska svadba (interpretacijska ploča)

U posljednjoj noći veljače, Veljoj noći, na nebu je zasjala munja - prva grmljavina. Perunu gromovniku rodio se Jarilo, deseti sin. Odmah po rođenju, po njega dođoše i oteše ga poslanici Velesovi. Odniješe ga u kraljevstvo mrtvih, u vlažno korijenje svetoga stabla.

Tamo Jarilo, odrastajući uz Velesove kćeri, biva odgajan kao njegov te stasa u snažnog mladog boga. Veles, osim što je vladar svijeta mrtvih, zaštitnik je seljaka i stoke te nije bez razloga oteo Perunu sina. Učinio je to kako bi se ovaj opet vratio svome ocu na suhi vrh svetoga stabla, kako bi, prolazeći uz cijelo stablo života, ljudima i životinjama donio bogatstvo i zelenilo jer je Veles taj koji ima mnogo i koji to dijeli.

Stigao je čas i iz blatne zemlje krenu mladi Jarilo na put. Konj mu gazi zemlju kopitom, noge su mu blatne, a resice klince zlatne. Kud Jarilo nogom, tud žito skokom; kud Jura stane, tamo trava raste. Hodi

on svijetom, a sve se za njim zeleni i proljeće stiže. I popne se konačno mladi bog u Perunove zlatne dvore, a kod Peruna devet sinova i kćeri - dočekaše ga kao sebi ravnog, sina Velesovog.

Ugleda on Maru te ga ona očara ljepotom. Ne znajući da je lijepi sin Velesov zapravo njen vlastiti brat, Mara mu ljubav uzvratila. Zajaše i ona bijeloga konja, sprema se veselje i božanska svadba, dolazi plodnost i ljeto. Na najduži dan godine, Jarilo se kraj potoka ženi za Maru i objavljuje mir između dvaju svjetova! Sreća nije zauvijek trajala, Jarilo iznevjeri i prevari Maru. Bijesan Perun gromom pokosi Jarila, Marina mladost od tuge i gorčine postane starost, pobijele joj kose i na svijet se polako spusti hladnoća. Ljudima stiže zima, mrtva i hladna. I onda... jedne hladne noći, na nebu zasja munja - prva grmljavina. Perunu, bogu groma, rodio se sin, Jarilo. Tako je bilo, tako jest i tako će biti.

Put k Velesovom kraju

*Pođem ja u vlažne gore, k sinjemu moru i u ledenu mlaku;
iz ledene mlake teče leden zmaj i proždire on čisto
srebro i prekrasno zlato.*

*...na ravnom polju, na sinjem moru stoji dub široka
lišća.*

*Pod tim su dubom stare ovce, ovce od prošle godine,
crna vuna.*

Na toj vuni leži zmijska.

*Ustanem ja, i pođem... Iz izbe u dveri, iz dveri u vrata,
a iz vrata u ravno polje;*

*poklonim se na sve četiri strane i pođem u gustu
tamnu šumu.*

*Dođem u sredinu guste, tamne šume i nađem starca
sijedog kao sokol kliktavac;*

*poklonim mu se duboko i kažem: „Zdrav da si, starče,
sijedi kao sokol kliktavac.*

Kaži ti meni svu pravu istinu: gdje živi car Zmijulan?“

*„Ti pođi na desnu stranu k caru Zmijulanu: što, to ne
stoji dub, Zmijulan sjedi;*

što, to ne šumi vjetar, Zmijulan govori.

S pokreta crna zvijer liježe u lug,

to je medvjed.

*Medvjed je šumskome duhu rođeni brat,
Šumski duh, šumski stvor, šumski vrag medvjed je.*

*Sjedi medvjed na stogu,
divi se bradi:
A čija je to brada,
povijena crnom svilom,
zalivena medenom vodom?*

*Medvjede vlasati,
gospodaru bogati.*

*...crna zvijeri medvjede,
u tamne šume,
zatopči,
crna zvijeri medvjede,
u bibava blata;...*

Veles (interpretacijska ploča)

Stihovi koje ste mogli pročitati putem ovamo, fragmenti su narodnih pjesama i predaja iz cijelog slavenskoga svijeta koji u svome zaboravljenom značenju opisuju Velesa i put do njegova kraljevstva. Bog stoke, zemlje i vode, skrbnik svijeta mrtvih... Drevni bradati starac, crna zvijer ili golema zmijska... To su uloge i obličja ovog tajanstvenog i višestranog božanstva. Njegov dom je podzemno kraljevstvo mrtvih smješteno među vlažnim korijenjem svetoga stabla. Iz krhotina predaje saznajemo da je to prekrasna zemlja vječnog proljeća, mjesto ispunjeno bujnim i mekim travnjacima na kojima duhovi preminulih predaka i razna čudesna bića čuvaju velika Velesova stada stoke.

Živima je Veles nositelj svakakvih bogatstava: njegovim se planom svakog proljeća pokreće bujanje života, onda kada mladi Jarilo izjaše iz blatne zemlje i proneše svijetom zelenilo iz svijeta mrtvih. Njegovo se ime zaziva za zaštitu i plodnost stoke. On je čuvar svega blaga i na njegovu se bradu misli kada rabimo drevni izraz „uhvatiti boga za bradu“. Veles je lukavi šaljivac i spletkar, ali i

zastrašujuća iskonska sila koja će one, koji mu se zamjere, kazniti bolešću, sušom i zmijskim ugrizom.

Mjesto na kojemu se nalazite, do danas je među lokalnim stanovništvom znano kao Voloski kuk. Osim imena koje upućuje na Velesa, tu se nalazi i tekuća voda kao njegov element te špilja kao poveznica s podzemnim Velesovim svijetom. Ako su ovdje, duboko u tamnome klancu, žreci zaista zamislili vrata Velesova kraljevstva, onda ovo mjesto sigurno nije bilo posjećivano olako i bez razloga. Od tuda je uzoholjeni Veles, uzevši oblik strašne zmije, kretao na svoj osvajачki pohod prema visokom vrhu svetoga stabla, Perunovu dvoru, koji odavde, kada na krošnjama stabala nema lišća, možemo nazrijeti na istoku.

Mokoš (interpretacijska ploča)

Između Velesa i Peruna stoji Mokoš - mati vlažna zemlja, žensko božanstvo koje je oličenje majke prirode i njezine plodnosti. Mokoš je, kao mogući ostatak kulta božice majke, njegovanog od većine pretpoljoprivrednih društava, možda i mnogo drevnija od muških slavenskih božanstava.

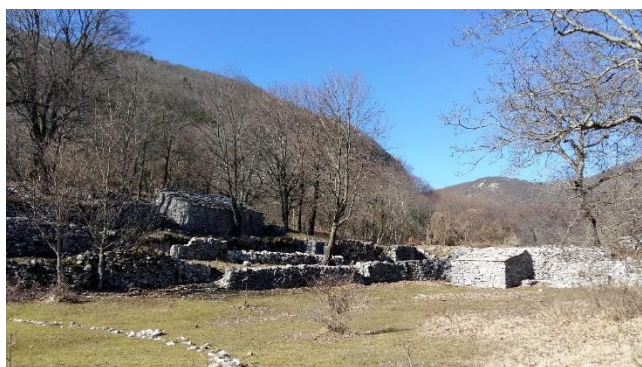
Mokoš je također akter priče o božanskom sukobu: izvorno Perunova supruga, šest bi mjeseci svake godine odlazila kao ljubavnica u kraljevstvo mrtvih k njegovu takmacu Velesu što je vjerojatno utjecalo i na povlačenje zelenila i plodnosti.

Bila je zaštitnicom žena, pogotovo onih u drugom stanju. Od nje su potekle ženske djelatnosti kao što su predenje i vezenje - u mnogih slavenskih naroda dugo poslije pokrštavanja preživio je običaj da joj se kao ponuda ostavi pramen vune kraj peći kako bi pomogla u ovim poslovima. Samo njezino ime vjerojatno je etimološki povezano s močilima na kojima su se natapali lan i konoplja kako bi se iz njih odvojila kudjelja. O njezinom negdašnjem kultu kod slavenskih doseljenika na Jadran svjedoče toponimi poput Mokošice kraj Dubrovnika.

Petřebišća (interpretacijska ploča)

Ova visoravan, omeđena brdom Perun na istoku, brijegom Zaglav na jugu, hrptom Učke na zapadu te kanjonom Potoka na sjeveru, mjesto je čije se značenje za ljude nameće iz mnogih razloga. U toj se prirodnoj zdjeli, relativno zaštićenoj od vjetrova, oduvijek nakupljala plodna zemlja i tokovi voda s okolnih brda. Slavenski doseljenici vjerojatno su prepoznali kvalitete koje ovo mjesto i danas čine odličnom ispašom i poljoprivrednim zemljištem te su ga na taj način i sami koristili.

Toponim Petřebišća bi lako mogao biti vezan za zaseok Trebišća dolje u klancu jer njegovi su stanovnici bili korisnici ove zemlje i sezonskog naselja. Ipak, s obzirom na smještaj ove ravni ispod samog vrha Peruna, moguće je i da je ona imala svoje vlastito značenje kao mjesto obreda i žrtvovanja. Na kraju krajeva, ovdje visoko gore, u samom podnožju Perunova dvora, na blatnoj i plodnoj zemlji napasala se stoka, Velesovo blago – tu su sučeljeni bogovi.

Slika 24: Petřebišća (fotografirala Jelena Đurkin Badurina)

Božanski boj (interpretacijska ploča)

Priča o božanskom sukobu Peruna i Velesa priča je o previranjima unutar prirodnog poretka, nastanku kaosa te ponovnom obnavljanju reda. Društvu zemljoradnika i stočara prirodni se red manifestirao ravnomjernom smjenom godišnjih doba te očekivanim vremenskim prilikama koje bi potpomogle ispašu, sjetvu, rast usjeva i žetvu. Ponekad dramatične smjene vremenskih prilika

promatrale su se kao posljedica strahovitog božanskog sukoba.

Neprijateljstvo Peruna i Velesa doseže svoj vrhunac kada uzoholjeni bog mrtvih u obličju goleme zmije izranja iz svog podzemnog kraljevstva s namjerom da se popne na sam vrh svetoga stabla, svrgne gromovnika te ovlada cijelim svijetom. Putem uzbrdo, zmija prisvaja i zatvara sve izvore vode te donosi groznu sušu. Kako bi se obranio poredak svijeta, valja obredom zazvati gromovnika koji iz svog nebeskog dvora nakupi strašnu oluju te bije zmiju gromovitim strijelama. Zmija biva ubijena, a poslije grmljavine sva se zarobljena voda oslobađa u golemom pljasku koji katkada zna prerasti u poplavu. U tom slučaju drugim obredom treba otjerati ubijeno tijelo da se vrati u svoj podzemni svijet. Prirodni red tada je nanovo uspostavljen i život zajednice osiguran.

Ovaj prastari mitski motiv stariji je od postojanja Slavena kao izdvojene skupine među Indoeuroljanima. On svoje paralele nalazi još u 4000 godina starim indijskim vedskim pripovijestima koje opisuju sukob gromovnika Indre i zmijurine Vrtre koja se obavila oko planine Meru te zarobila vode svijeta.

Staza na Perun

Čiji to dvor na gori stoji?

*Plot od željeza,
bakrena vrata,
zlatne spone,
srebrni lokoti?*

Sunce mu je otvaralo i zatvaralo vrata?

*Samog pak gospodina
nema doma,
nema doma,
nije se prigodilo:*

*Odjahao je,
sud suditi,
sud suditi,
red rediti.*

Na lisicu on i nije toliko lovac. Na crnu zvijer.

*Silazi s nebesa po zlatnim ljestvama,
nosi s nebesa tristo lukova od zlatnih niti,
tristo strijela zlatoperih i tristo tetiva zlatozračnih,
strijelja i odstrieljuje...*

*Zmijo... on će tebe gromom ubiti, munjom spaliti,
vjetrom raznijeti pepeo.*

*Ugledao je ljutu zvijer i skida sa sebe svinuti luk,
polaze on strijelu pozlaćenu na svilenu tetivu;
ubija on ljutu zvijer, vadi srce s jetrima.*

*Tko ubiv zmaya pusti sedam rijeka,
tko izгнаo je krave, otprv Grotlo,
tko sred dvaju kamena ognja rodi,
zgrće u boju, taj je, ljudi, Indra!*

Perun (interpretacijska ploča)

Popeli ste se na vrh Perun čije je ime bilo polazište za istraživanja na kojima se zasniva ova staza. To ime upućuje da je na ovom visokom položaju, najbližem zamišljenoj krošnji svetoga stabla koja podržava nebesa, bilo mjesto štovanja božanskog gromovnika i djelitelja pravde s nebesa.

Kao što je njegov suparnik Veles, bog stoke i plodnosti zemlje, uživao poseban značaj kod zemljoradnika i stočara, moćni gromovnik Perun, oboružan gromovitim strijelama, kopljima i metalnim sječivima, bio je bog vladara i ratnika. Njegovo je ime zazivano pred odlazak u bitku ili kao težina iza vladarevih odluka i prisega. Običan puk štovao ga je kao čuvara pravde i kozmičkog reda, osloboditelja Velesova blaga, ali se i bojao njegove strašne naravi i silovite kazne. Kako bi se zaštitili od njegovih strijela, u mnogim su slavenskim krajevima seljaci u krovne grede urezivali „gromovite znake“, geometrijske simbole vezane uz Peruna koji bi odagnali munje od njihova krova.

No o njegovom točnom značaju ostalo je dosta neodgovorenih pitanja: je li Perun stvoritelj svijeta i

njegovo vrhovno božanstvo, dijeli li tu poziciju u nekom obliku ravnoteže sa svojim suparnikom Velesom ili iznad ove dvojice postoji neki treći akter, stvoritelj/ica, predalek i preuzvišen da se kao ova dvojica zamara svakodnevnim sudbinama smrtnika? Ogovori na ova pitanja zavijeni su velom vremena, a iz različitih izvora dolaze nam različite slutnje.

Crkvice sv. Petra - krštenje Hrvata (interpretacijska ploča)

Ovo je crkvice sv. Petra, jedna od najstarijih u ovome kraju. Vrijeme njezine gradnje nije sa sigurnošću određeno, no povijesni izvori navode da je još 1454. godine bila smatrana veoma starom. U samoj se crkvi nalazi kamena posuda za blagoslovljenu vodu s natpisom na glagoljici, pismu koje su prema predaji u 9. stoljeću sastavila braća sv. Ćiril i Metod kako bi prevela liturgijske tekstove na slavenski jezik.

Ova crkva vjerojatno ipak nije toliko stara da svjedoči o počecima prihvatanja kršćanstva u Hrvata, no ipak je svojevrsan spomenik tom procesu - Slaveni su se spustili do obale i pomiješali sa romanskim starosjediocima, s vremenom preuzevši njihovu vjeru, ali donijevši svoj jezik te novo pismo stvoreno za njega. Dobivši pismenost, slavenski su narodi iz nepoznanicama obavijene prapovijesti prešli u povijest, a daljnji razvoj njihovih država i nacija dobro je znan i dokumentiran.

Ali što se dogodilo sa starom poganskom vjerom? Povijest nikada nije toliko jednostavna da bi dopustila da jedna pojava bude naglo i bez traga smijenjena drugom. Zato, iako je kršćanstvo sa svojim obećanjem onosvijetnog spasenja bilo od Hrvata brzo i dobro prihvaćeno, značenje koje je za svakodnevni život naroda ostalo u starim ciklusima prirodnih mijena, nije se umanjilo. Tragove stare vjere i njezina ustrojstva svijeta i vremena naći ćemo u detaljima gotovo svakog godišnjeg običaja koji prakticiramo kao kršćani: slavljenju svetaca, Uskrsa, Božića, Nove godine...

A gdje su nestali sami akteri ovoga mita, božanstva koja su nekada za slavenski narod bila vladari svega svijeta i sudbine? Teško je reći jesu li Slaveni u postupku preuzimanja nove vjere prilagodili nju sebi ili sebe njoj, ali sva su stara božanstva još ovdje s nama, samo pod drugim imenima. Jarilo je postao Juraj i njegov se izlazak iz zemlje u mnogim slavenskim zemljama još uvijek slavi kao Jurjevo ili Đurđevdan. Maru je u pokloj pripovijesti jednostavno zamijenila djevica Marija, a tragove štovanja Mokoši svakako nalazimo u kultu Majke Božje. Značenje starih božanstava se u kontekstu kršćanstva i njegova jedinog pravog Boga ponegdje moralo umanjiti - tako Perunovu ulogu najčešće preuzima sveti Ilija Gromovnik, dok dobre aspekte Velesa nose sv. Blaž kao zaštitnik stoke te sv. Nikola, donositelj darova. No ponekad, pomalo iskrivljeno kršćanskim poimanjem dobra i zla, ovu dvojicu možemo naći uparene u priči kao vrhunaravna kozmička bića kakva su i bili: Boga i Đavla.

Izložba u Trebiščima * #

U Trebiščima su planirane dvije izložbe. Manja izložba bit će postavljena u mlinu koji će biti obnovljen u sklopu projekta „Mitski park“. Budući da je riječ o malom prostoru te da je u susjednoj zgradi planiran veći interpretacijski muzej, posjetitelji će se ovdje moći upoznati samo s djelićima rekonstruirane slavenske mitologije. Ista će u cijelosti biti predstavljena u budućem razdoblju u prostoru spomenutog interpretacijskog centra koji je još u fazi planiranja projekta.

4.4 ZAJEDNIČKE KARAKTERISTIKE PARKA RODIK I MOŠĆENIČKA DRAGA *

Zajedničko karakteristika oba mitska parka je prikaz mitsko-folklorne tradicije uprostorene u krajolik, odnosno mitski krajolik. Dok u Rodiku prikazuje sinkronizirana tradicija iz različitih vremenskih razdoblja koja priča o percepciji svijeta u prošlosti i svjedoči o ostacima slavenskih i praslavenskih kultova, u Mošćeničkoj Dragi učimo o rekonstrukciji (pra)slavenske mitske priče putem toponima i drugih mjesta. Zanimljivo je primijetiti sličnosti između mitoloških tradicija.

Zanimljiva je zajednička simbolika općih toponima, kao što su planina i potok. Kod Mošćeničke Drage nalazi se mjesto po imenu Potok (kao dio mitske staze), gdje je bog Veles, kao vladar Kaosa, navodno započeo rat s bogom Perunom i kao dio šireg mitskog trokuta, područje uz rijeku Rječinu ispod trsatskih stijena, gdje se trebao nalaziti mjesto grad Velesa (Belaj, Belaj 2014:164). Slično je i s uobičajenim nazivom "Gora" za mjesto Čuk u kojem živi strašni lintver/zmija, koji, poput Peruna, ljudima šalje munje i oluje. Radi li se i ovdje o pojmu kulta Peruna, kao o vrhu planine, možda će pokazati daljnja istraživanja. Kako god, u oba slučaja se za simbolička mjesta koriste opći nazivi prema kojima bi "Gora" bila planina nad planinama, središte svetog svijeta, slično "Potoku", potoku nad potocima (Belaj, Belaj 2014: 164). U oba parka također je prikazano pokrštavanje stare vjere, u Mošćeničkoj dragi kroz crkvu sv. Petra i u Rodiku kroz priču o kršćanskom oblikovanju krajolika sv. Petra i Isusa.

Na temelju prethodne preliminarne analize moguće je odrediti što je zajedničko za oba parka, što je ono što ih povezuje i istovremeno nadopunjuje. To su mitski božanski par Baba i Perun! Baba se u istočnoslavenskoj tradiciji naziva Mokoš i jedina je praslavenska božica (Toporov 2002.). Na mitskoj stazi u Mošćeničkoj Dragi je nema in situ, ali se posjetitelju jednostavno prikazuje kao dio mitske priče. Prema jednom od tumačenja, trebala bi se nalaziti izvan parka, na rtu Volosko u Crkvi Blažene Djevice Marije na Trsatu (Belaj, Belaj 2014: 163-4). Drugo tumačenje, koje spominje obližnju lokaciju, je

toponim Babin grob, koji leži na vrhu Učke ispod Velbata i Suhog vrha (obično se koristi kao oznaka za Peruna) (Katičić 2008: 312). Stoga, usprkos priči o Mokoši, koju u Sloveniji, ponekad i u Hrvatskoj nazivaju Baba, u parku u Mošćeničkoj Dragi in situ je nema. Međutim, u slučaju Rodika priča je upravo suprotna. Nažalost, danas u Rodiku od Babe postoje još samo ostaci razminiranog monolita, ali Peruna se ne može točno locirati. Peruna bi vrlo vjerojatno mogao predstavljati lintvern površ Gore ili Čuka, odakle, prema rodiškoj tradiciji, šalje munje i oluje na Rodičane i poplave Brezovčanima. Inače, jedan od njegovih oblika u kojem se može pojaviti je šembilja, zapravo vrh koji sjedi na zapaljenoj kočiji koja grmi i sijeva, a nalazi se ispod planine (Hrobat 2005). S druge strane, nalazi se ispod planine kao vrh i povezan je s vodom - potokom, a može biti i Veles. Dakle, u rodiškoj tradiciji se mogu uočiti neke sličnosti sa slavenskom tradicijom, osobito u svezi s lintvernom kao demoniziranim Perunom i Babom, ali za sada sve ostaje više na razini hipoteze.

Ipak, sa sigurnošću se može predložiti da je, iz točke gledišta mitske tradicije u turističke svrhe, ono što je zajedničko mitskom parku u Rodiku i Mošćeničkoj Dragi, BABA I PERUN. Upravo kroz njih se parkovi nadopunjuju, komplementarni su, stoga ih Baba i Perun s pravom udružuju u jedinstvenu turističku destinaciju Mitskog parka! Obojica su jasno definirani u jednom parku, a drugdje tek implicitno naznačeni. Ako netko od posjetitelja Rodika želi saznati više o Perunu i slavenskoj mitologiji, bit će upućen u Mošćeničku Dragu, a onaj tko želi saznati više o Babi/Mokoši kao ženi/ljubavnici najvišeg slavenskog boga Peruna, bit će upućen u Rodik. Tamo će saznati da Baba ne pripada samo slavenskoj mitskoj tradiciji, nego je još starija i rasprostranjena na širem području, u rimskom svijetu. U Mošćeničkoj Dragi posjetitelj će svoje znanje o višeslojnoj mitskoj percepciji svijeta iz Rodika i različitih kultura čuti priču iz (pra)slavenske mitologije, odnosno njezinu rekonstrukciju.

Vodeći motiv jedinstvenog prekograničnog mitskog parka su božanski par Baba i Perun kao vrhovna (pra) slavenska božanstva i istodobno božanski ljubavnici, što ujedno označava ravnotežu svijeta u muškoj i ženskoj kompoziciji ili u vatri kao svojstva nebeskog Peruna i vodi kao svojstvu mitski blatne mokre Babe.

I dok park u Rodiku obilježavaju sinkretistički pogled na svijet i kultovi iz različitih vremenskih i kulturnih razina, od starosjedilaca do Slovena i kršćanstva, park u Mošćeničkoj dragi usredotočen je samo na jednu vremensku i kulturnu razinu, odnosno na jednu od rekonstrukcija (pra)slavenske mitologije (prema analizama Toporova, Belaja, Katičića, djelomice Pleterskog). Za razliku od parka u Rodiku, gdje prepoznavamo usmenu predaju in situ, dakle na lokacijama na koje se vežu i o kojima govore predaje, rekonstrukcija (pra-) slavenske mitologije u Mošćeničkoj dragi veže se uz samo tri toponima, Perun na vrhu gore, Voloski kuk in Trebišća, dok na ostalim odmorštima po želji pratimo ostale junake i tijekom rekonstruirane mitske priče. Dok se u Rodiku posjetitelj općenito upoznaje s tradicionalnom percepcijom svijeta koji ga okružuje (špilje kao ulaz u svijet mrtvih, počivališta mrtvih, srenjske granice, odnos između svijeta mrtvih i svijeta živih, odrazi autohtonih vjerovanja itd.), u Mošćeničkoj dragi se upoznaje s praslavenskim i kasnijim slavenskim vjerovanjima u božanstva na način kako su ih, na temelju usmene

predaje, rekonstruirali neki istraživači. Pritom je potrebno napomenuti da unutar europskog prostora ne postoje sačuvani mitovi u obliku teksta s pratećim obredima, nego samo tzv. mitska tradicija koja obuhvaća različite folklorne izvore (pjesme, običaji i tradicije, toponimi, fraze, igre itd.), na osnovi čega su, zajedno s drugim povijesnim (imena bogova, priče...), arheološkim (ostaci svetišta, organizacija mjesta u krajoliku...) i lingvističkim izvorima stručnjaci nastojali rekonstruirati negdašnju (pra)slavensku mitsku priču.

4.5 LOGOTIP *

Kao glavni element povezivanja, Baba i Perun objedinjeni su i simbolizirani u logotipu Mitskog parka. Baba je stilizirani amorfnu oblik s krugovima koji predstavljaju ženske grudi, a Perun je stilizirani element mlinskog kamena pomoću kojeg proizvodi munje i gromove. Crvena boja logotipa predstavlja nebesko božanstvo Peruna, njegovu vatru, munju, žar, čak i u simbolici mlinskog kamenja (prema predaji, bog Perun proizvodi grmljavinu pomoću mlinskog kamenja). Siva boja simbolizira Babu, kamen, majku zemlju i istovremeno je boja Krasa i Istre gdje se nalaze oba dijela Mitskog parka.

5 IZRADA KAMENIH ELEMENATA I PUTOKAZA * # °

Špela Šedivy, Inkubator d.o.o. Sežana

5.1 MITSKI PARK RODIK (SI) * # °

Za dizajniranje i izradu kamenih putokaza koji će biti postavljeni duž poučne staze zadužen je projektni partner, Obrazovno-razvojni centar (Inkubator d.o.o. Sežana).

Pješačka staza u slovenskom dijelu Mitskog parka obuhvaća 12 lokacija na području krajolika u okolici mjesta Rodik na koje se odnosi mitska tradicija. Budući da Rodik leži na mjestu gdje se spajaju dva svijeta (Kras i Brkini), bavimo se i dvjema različitim vrstama kamena - krškim vapnencem i flišnim pješčenjakom. U krškom dijelu nalazi se 6 lokacija, jednako toliko u brkinskom.

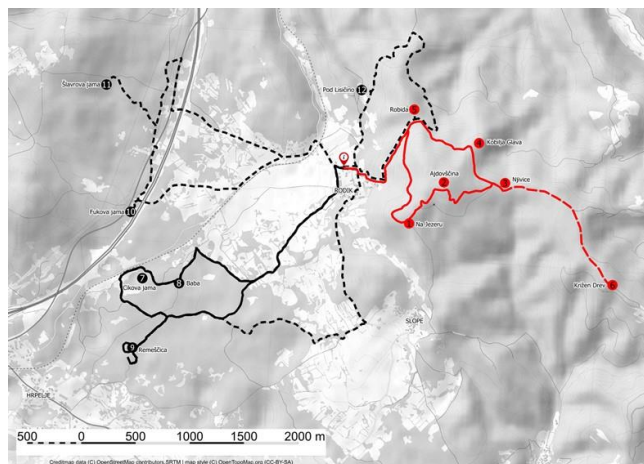
Dizajniranje kamenih putokaza i skulptura uglavnom je uvjetovano dvama snažnim polazištima: mitskom tradicijom i lokacijom ili lokacijom odnosno njezinim kamenom. Za svaku pojedinu lokaciju određena su i dodatna pravila koja je prilikom dizajniranja trebalo uzeti u obzir.

Dizajnirala sam dvije vrste putokaza:

- **putokazi staza** (13) - menhiri - uski vertikalni kameni blokovi s uklesanim nazivom lokacije koji služe kao putokazi, odnosno oznake udaljenosti lokacije od skulptura,
- **skulpture na lokacijama** (28) - kiparski elementi/tumačenje mitske tradicije.

Na svakoj će se lokaciji u zemlju ugraditi i kameni prag iz pripadajuće stijene. U parku je pristup pojedinoj lokaciji različit. Za neke će putokaze staza biti jasno gdje se nastavlja staza koja vodi do lokacije / skulpture, dok će kod nekih udaljenost biti veća između kamenog putokaza i lokacije / skulpture. Svrha kamenih putokaza je, dakle, daljnje usmjeravanje posjetitelja prema lokaciji - posjetitelj prvo vidi uspravni marker, a kad mu pristupi, vidi i

prag smješten u tlu poprečno na zemlju. Istovremeno, prag ima i simboličku funkciju - prelazeći ga, ulazimo u područje u kojem se priča tradicionalno odvija - ulazimo u svijet vještica, zmija, patuljaka, heljde, babe,...

Slika 25: Karta lokacija mitskog parka Rodik

5.1.1 SKULPTURE – interpretacija mitske tradicije *

Mitska tradicija je glavna i jedina polazna točka za dizajniranje kamenih skulptura, i interpretacije tradicije u kamenu. Mitska predaja Rodika potječe iz različitih vremenskih razdoblja, ali zajednička im je povezanost s određenom točkom krajolika (npr. špiljom, međom između posjeda, tromedom...). Zbog raznolikosti predaja koje na prvi pogled nemaju mnogo toga zajedničkog, odlučila sam da će koncept dizajna slijediti sličnu logiku.

Imajući to u vidu, koncept dizajna vodi se sljedećom logikom:

- element koji je lociran na području Krasa izrađen je **od vapnenca**, a element s područja Brkini od **pješčenjaka**,
- vapnenac se dobiva rezanjem/piljenjem blokova iz matične stijene - rezultat su **ravne, rezane površine**. Pješčenjak se dobiva lomljenjem/odvajanjem slojeva kamena. Zato svaki komad ima **neravnu, prirodno izlomljenu površinu**. Oznake gornje staze izrađene su od prirodno lomljenog pješčenjaka, a kiparski elementi na lokacijama iste staze sačuvali su najmanje jednu prirodno izlomljenu površinu. Vapnenačke oznake staza po visini su slične oznakama izrađenim od pješčenjaka, ali se režu po veličini (blokovi), dok je kod kiparskih elemenata izrađenih od vapnenca sačuvana barem jedna ravno rezana površina,
- broj komada na određenoj lokaciji i njihov raspored u prostoru ovisi o pristupačnosti *lokacije i zakonitostima terena* (broj komada i raspored navedeni/objašnjeni su u opisima konceptualnih dizajna u nastavku).

Koncept sam nastojala slijediti u svim elementima, no postoji iznimka - glavni lik donje staze (Baba) ipak predstavlja izuzetak. Baba je bio veliki vapnenački monolit koji je uništen miniranjem tijekom izgradnje vodovoda. Na istom mjestu će od dijelova bivše Babe biti postavljena kompozicija koja će posjetitelju pružiti prostor za promišljanje o prošlosti, odnosu prema tradiciji ...

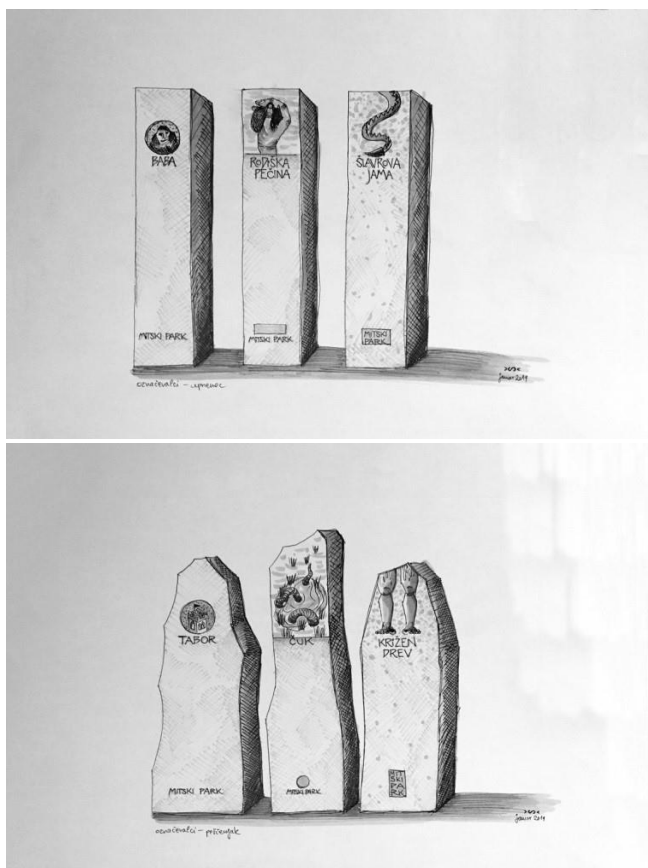
Dizajniranje trajnih proizvoda na temelju usmene tradicije prilično je izazovan i odgovoran zadatak. Proizvodi, ilustracije ili interpretacije na temelju pisane ili usmene predaje imaju onoliko (nematerijalnih) oblika koliko ima čitatelja i slušatelja. Svatko zamišlja priču i njezine likove na svoj način. Zadatak dizajniranja i izrade nečega što će se zauvijek materijalizirati u kamenu nije lak. Uz spomenuti pritisak odgovornosti, pojavilo se još mnogo pitanja i dilema.

Jedna od većih i težih dilema definitivno je bila oko toga koliko pozornosti će privući kamen/skulptura na lokaciji i koliko u samom krajoliku. Krajnja svrha projekta i dizajna nije bila odvlačenje pozornosti od prirodnih resursa krajolika postavljanjem novih elemenata. Postavljanjem kamenih oznaka i skulptura željeli smo samo skrenuti pozornost na tradiciju, baštinu, prirodu ... Mislim da posjetitelji parka prilikom razgledavanja skulptura neće zaboraviti pogledati oko sebe te da će primijetiti i točke u krajoliku koje su od jednake važnosti, budući da se na njima veže tradicija. Postavljanje elemenata izrađenih od prirodnog materijala u krajolik u sklopu cijelog projekta najmanje je invazivan način predstavljanja bogate kulturne baštine i približavanja široj publici. Da bismo ju sačuvali i njegovali za buduće generacije.

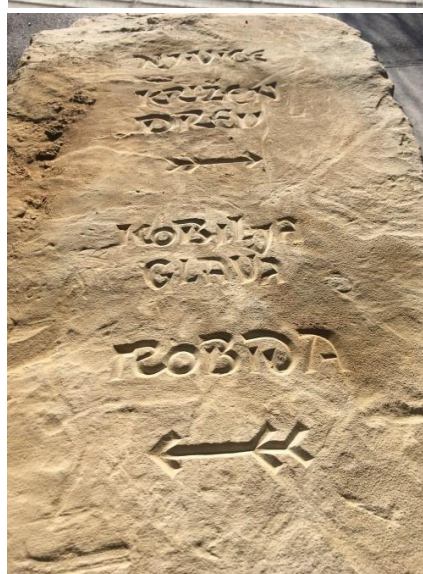
5.1.2 Putokazi *

Na krškom dijelu staze bit će postavljene oznake u obliku kvadrata dimenzija 35 x 35 x 160 cm. Brkinski dio staze označen je komadima prirodno lomljenog pješčenjaka slične visine (150-160 cm) i različitih širina. Svakoj lokaciji pripada jedna oznaka (ukupno 12). Trinaesta oznaka staze namijenjena je raskrižju u gornjem dijelu rute - označava 4 lokacije u dva smjera (Njivice i Križen drev s desne strane i Kobilja glava i Robida s lijeve strane).

Tipografiju za uvrštavanje naziva lokacija na kamenim putokazima posebno je za ovaj projekt dizajnirao kaligraf/tipograf Marko Drpić.

Slika 26: Prvotna zamisao (inačice) putokaza izrađenih od vapnenca (autorica: Špela Šedivy)

Slika 27: Nekoliko primjera uklesanih naziva na putokazima (fotografirala Špela Šedivy)

5.1.3 Stijena *

S obzirom na činjenicu da se na odabranom području (kao što je spomenuto) susreću dva svijeta koja se nalaze s dvije različite stijene, odluka o korištenju dva različita materijala bila je logična. U ovom je slučaju (i sličnim slučajevima) upotreba lokalnog kamena svakako bila neophodna jer njegovom upotrebom šaljemo poruku o terenu na kojem se nalazimo, zapravo govorimo o prošlosti ovog prostora koja je zapisana u stijeni.

S obzirom na raznolikost stijena u okolišu i mali broj aktivnih kamenoloma prirodnog kamena, bilo je nemoguće dobiti stijene koje bi bile identične stijenama na lokacijama odabranih točki Mitskog parka.

Jedini aktivni kamenolom flišnog pješčenjaka u našoj zemlji nalazi se u mjestu Jelarji kod Škofije, tako da oko izbora pješčenjaka nije bilo nikakve dileme. Što se tiče vapnenca koji je dostupan u aktivnim kamenolomima prirodnog kamena, odlučili smo se za repenski vapnenac jer je otporniji na vanjske utjecaje od lipiškog.

Kamen oduvijek prati čovjeka. Smatra se funkcionalnim i izdržljivim materijalom. Vađenje, obrada i uporaba prirodnog kamena ima u Sloveniji višestoljetnu tradiciju. Uporaba kamena u projektu Mitski park ima posebnu ulogu. Obrađeni kameni putokazi i skulpture ostat će u prostoru vrlo dugo. Na svakoj pojedinoj lokaciji posjetiteljima će predstaviti priče iz usmene predaje. Ujedno će im ispričati priču o dva svijeta - svojim oblikom i vrstom materijala obavijestit će nas o tome gdje se nalazimo (donja ili gornja staza). Uporaba kamena u takve i slične svrhe ima smisla i zbog održivog razmišljanja (uporaba prirodnog materijala), što pored trajnosti omogućava i brojna dizajnerska rješenja.

5.1.4 Izvedba *

Veći broj ljudi zalaže se za izvedbu kamenih elemenata slovenskog dijela Mitskog parka. Obaviti posao takvog opsega u ograničenom vremenu svakako predstavlja izazov. U izradi pojedinih komada sudjelovale su tri učenice Više strokovne škole u Sežani (odjel za obradu kamena) koje su ovom projektu posvetile svoje praktično obrazovanje. Veliki dio obavljenog posla može se pripisati provedbenoj radionici u Rodiku koju je u listopadu 2019. organizirao i proveo Izobraževalno-razvojno središće (Inkubator d.o.o. Sežana). U njoj su sudjelovali učenici s odjela za obradu kamena Više strokovne škole Sežana, njihovi mentori i pozvani stručnjaci. Dakle, kamene skulpture izrađivalo je ukupno 20 ljudi.

Vapnenac je materijal koji je pogodan kako za oblaganje i popločavanje, tako i za izradu raznih proizvoda, uključujući kiparstvo. Istarski pješčenjak je materijal koji se uglavnom koristi za oblaganje i popločavanje. Ako pogledamo stare istarske kuće, primijetit ćemo da su za izradu detaljnih, klesarskih finalnih proizvoda majstori birali vapnenac, a ne pješčenjak. Ova činjenica nam može puno toga reći. Iako smo u projektu uspjeli izraditi skulpture od pješčenjaka, to ne znači da je ovaj materijal pogodan za proizvodnju ove vrste proizvoda. Rad s ovim kamenom je zahtjevniji, traje duže i zahtijeva drugačiji alat. Pješčenjak je abrazivni materijal - dlijeto i žbice se na njemu vrlo brzo troše. Vapnenac se u osnovi sastoji od kalcita (obično više od 99%), a u tragovima sadrži dolomit, organske tvari i glinene materijale. Sastav pješčenjaka je znatno više raščlanjena - zrnca su mu uglavnom od vapnenca i kvarca, a sadrže i komadiće vulkanskih i metamorfnih stijena, nakon kojih slijede različiti drugi komadići. Pješčenjak sadrži silicijev dioksid, a višegodišnje udisanje njegove prašine može dovesti do silikoze.

Za ovaj materijal smo se odlučili zbog činjenice da je Rodik smješten na granici između dva svijeta - dvije stijene. Uporaba ova dva materijala ima snažnu narativnu ulogu i stoga je bila vrijedna dodatnog napora i alata. Međutim, u budućnosti svakako treba razmotriti u koju svrhu se bira određeni materijal.

Slika 28: Zajednička fotografija s provedbene radionice u Rodiku - 13. 10. 2019 (autorica: Daniela Šedivy)

5.1.5 Opis skulptura i zamisli *

Skice su izrađene u početnim fazama razvoja ideja, stoga se razlikuju od konačnog proizvoda. Tijekom procesa izrade, niti u jednom slučaju se nismo toliko udaljili od osnovne ideje da bi se proizvod, posljedično, u potpunosti razlikovao od skice, odnosno da bi se promijenilo njegovo idejno rješenje. Promjene sam uvodila i prihvaćala usput, tijekom rada - bilo zbog veće narativne vrijednosti, bilo zbog ograničenja s obzirom na materijal koji smo imali na raspolaganju ... Ipak, neke od izvršenih promjena su i posljedica postavljenog vremenskog ograničenja projekta.

1. LINTVER

- Lokacija: Na jezeru
- Materijal: flišni pješčenjak
- Br. kamenih elemenata: 2

Opis: Tijelo velike glatke zmiје vijuga po gruboj površini/stijeni. Nestaje u tlu i pojavljuje se na površini - Lintver začepļuje rupe u brdu, štiteći mještane Rodika od poplave. Izrađena je od dva komada pješčenjaka. Jedan dio predstavlja trup lintvera koji se pojavljuje na površini, okreće se i klizi natrag u zemlju, a drugi dio njegov rep koji se uzdiže iznad površine stijene po kojoj vijuga. Komadi su raspoređeni tako da između njih ima malo praznog prostora. To ostavlja posjetitelju prostor za maštu - veličina i dužina ove velike zmiје nije definirana. Čak ni njegova glava nije vidljiva jer bi to, prema tradiciji, predstavljalo opasnost za gledatelja - onaj tko vidi lintvera će oslijepiti.

Slika 29: Lintver - Idejna skica (autorica Špela Šedivy)

Slika 30: Lintver - skulptura u nastajanju (fotografirala Špela Šedivy)

2. AJDOVŠČINA

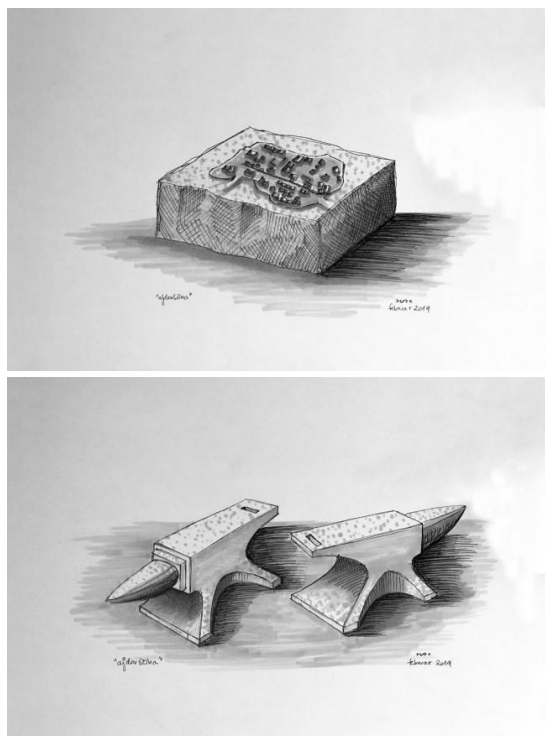
- Lokacija: Ajdovščina iznad Rodika
- Materijal: flišni pješčenjak
- Br. kamenih elemenata: 3

Opis: Put do lokacije vodi nas prema vrhu brda Ajdovščina iznad Rodika. Kad smo već skoro na vrhu, možemo vidjeti ostatke nekadašnjih zidina. Malo dalje od ulaza u utvrdu nalazi se kameni element s podignutim tlocrtom nekadašnjeg naselja sa zidinama - Ajdovščine. Zbog svoje tankoće, kameni „zidovi“ na isklesanoj maketi mogu biti tijekom zime slaba točka. Ako se u kamenu zadržava voda koja se zimi smrzava, povećanje volumena vode može uzrokovati pucanje kamena. Zidovi kućica su stoga na pojedinim mjestima razbijeni (čak su probijeni na nekim mjestima), a podovi/površina kamena unutar zidina nagnuta je u tri smjera - prema tri ulaza u grad. Ako se u maketi akumulira određena količina vode, zbog svega navedenog ona će iz nje polako istjecati.

Nedaleko u blizini mjesta gdje je nekada bila kovačnica postavljene su još dvije skulpture. Radi se o uvećanim i izrezbarenim nakovnjima - nakovanj je simbol kovačkog zanata. Jedan je izrađen u potpunosti – obrađen je sa svih strana osim gornje površine. Drugi je izrađen do pola - polovica nakovnja je „potopljena“ u kamenu. Stoga kod oba postoje neki neobrađeni dijelovi. Prirodno lomljena površina kamena i ravne, glatke površine izrađenog nakovnja tvore kontrast – u obliku, teksturi i boji.

Neobrađena površina i više površina skulpturama dodaju osjećaj vremena - povijesti, prošlosti. Možemo ih smatrati i „arheološkim nalazima“ - nakovnjima divova koji su ovdje ostali kao dokaz bivše civilizacije.

Slika 31: Idejni skici (autorica Špela Šedivy)

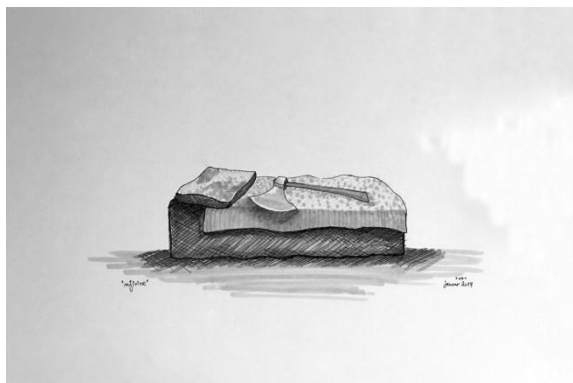
Slika 32: Lijevo in gore – skulpture u nastajanju (fotografirala Špela Šedivy)

3. KOVAČEV KREKET

- Lokacija: Njivice
- Materijal: flišni pješčenjak
- Br. kamenih elemenata: 1

Kameni krevet je po visini i širini usporediv s običnim krevetom, ali je kraći od njega. Krevet predstavlja nešto mekano, ugodno, toplo ... ako je premalen i napravljen od kamena, vjerojatno u nama izaziva različite osjećaje - osjećaj skučenosti, hladnoće, neudobnosti ...

Izdaleka i isprve skulptura u krajoliku možda neće odmah biti prepoznata kao krevet. Primijetit će se meka draperija, a zbog skraćenih dimenzija prva asocijacija vjerojatno neće biti u vezi s krevetom. Kada se posjetitelj približi, u draperiji će moći prepoznati otisak ljudskog tijela bez glave i nogu. Čak i ako netko ne posluša ili pročita predavanje, lokaciju će napustiti s neobičnim, hladnim, možda zastrašujućim osjećajem, a ti su osjećaji u skladu s predajom. Za djecu koja posjećuju Njivice, pozitivna strana ove lokacije može biti ta što su premala (suviše niska da bi dosegla preko ruba kreveta) pa su tako sigurni od kovača.

Slika 33: Idejna skica (autorica Špela Šedivy)

Slika 34: Skulptura u nastajanju (fotografirala Špela Šedivy)

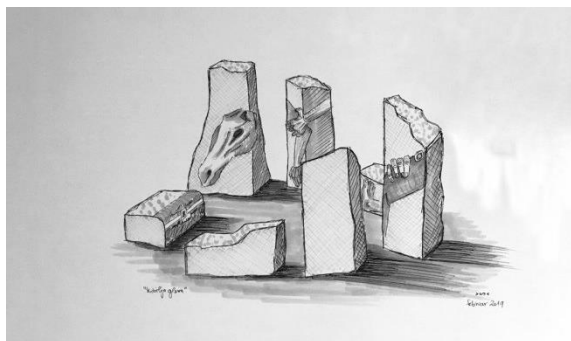
4. KOBILJA GLAVA, RUKE VJEŠTICA I BLAGO

- Lokacija: Kobilja glava
- Materijal: flišni pješčenjak
- Br. kamenih elemenata: 7

Predaja: Kobilja glava jedno je od najzanimljivijih mjesta u Rodiku. Uz njega se veže nekoliko predaja. Prema jednoj, na tom je mjestu vuk pojeo kobilu i od nje je ostala samo glava. Prema drugoj predaji, vještice su rastrgale čovjeka (vidioca) koji je na tom mjestu želio iskopati blago.

Opis: Spiralni raspored sedam komada pješčenjaka između kojih prolazi posjetitelj vodi do kamenog blaga. Prvo se suočavamo s kamenom konjskom lubanjom koja nas promatra. Prošavši pored nje, pomičemo se prema drugom okomitom komadu kamena na kojem se nalaze dvije velike ruke koje vuku/trgaju materijal. Slijede još četiri skulpture s dvije ili jednom rukom. Tkanina/draperija/koža koju vuku ruke vještica uprizoruje vedamčevo (rastrgano) tijelo. Prolazimo pored ovih skulptura da bismo stigli do kraja postava - blaga koje proviruje iz tla. Ruke koje trgaju upozoravaju nas na opasnost koja nam prijeti ako uzmemo blago.

Povećanjem i ilustrativnim uprizorenjem ruku i konjske lubanje dodatno je naglašena moć vještica –upozorenje je jasno i snažno izraženo.

Slika 35: Idejna skica (autorica Špela Šedivy)

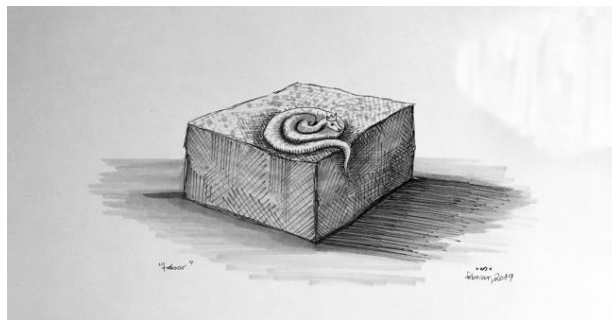
Slika 36: Skulpture u nastajanju (fotografirala Špela Šedivy)

5. ZMIJA

- Lokacija: Robida
- Materijal: flišni pješčenjak
- Br. kamenih elemenata: 1

Opis: Na gornjoj površini bloka od pješčenjaka isklesana je prekrasna bijela zmija s krunom (ukletom kraljičinom krunom). Zmija je postavljena u kutu kamena, omotana je oko sebe - odmara, sunča se. Rep joj se preko kuta proteže od osnovne površine do tla. Površina zmije sječena je dlijetom, gornja površina kamena je finije obrađena, a samim time i tamnije boje, što stvara kontrast između "bije" zmije i tamne površine kamena.

Slično kao kod reljefu naselja u Ajdovščini, i ovdje je trebalo paziti da se voda ne zadržava na mjestu koje okružuje zmija. Izbušene su dvije rupe za odvod vode s gornje površine.

Slika 37: Zmija - idejna skica (autorica Špela Šedivy)

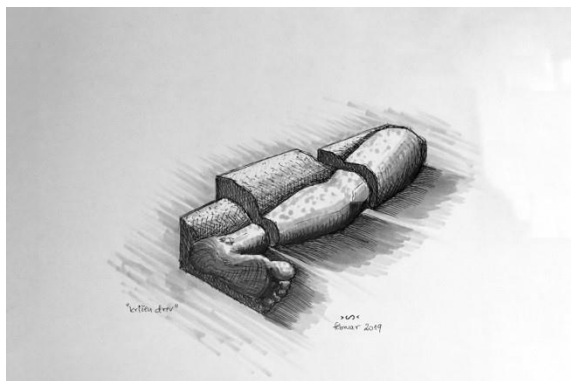

Slika 38: Zmija - skulptura u nastajanju (fotografirala Špela Šedivy)

6. KRVAVO BEDRO

- Lokacija: Križen drev
- Materijal: flišni pješčenjak
- Br. kamenih elemenata: 3

Opis: Velika kamena noga izrađena je od tri komada pješčenjaka. Svaki komad (sa strane s koje se oblik nastavlja u drugom komadu) završava jednom ili dvije prirodno lomljene površine. Prema predaji, ogromno dlakavo čudovište (Krvavo stegno) se iz otpalih dijelova ponovno sastavlja u cjelinu „Razbijeno“ bedro/noga bit će jedini isklesani dio tijela ovog diva na lokaciji. Noga se činila logičnim izborom za ovu lokaciju - bedro je dio noge, noge i ruke su s obješenika odvojeno padali na pod... Činjenica da na lokaciji neće biti drugih izrađenih dijelova tijela ostavlja otvoreni put mašti posjetitelja - gdje su ostali dijelovi tijela, kada će se Krvavo bedro ponovno sastaviti, kakvo je i koliko je veliko Krvavo bedro u odnosu na kamenu nogu...

Slika 39: Krvavo bedro - idejna skica (autorica Špela Šedivy)

Slika 40: Krvavo bedro - skulptura u nastajanju (fotografirala Špela Šedivy)

7. JAMA

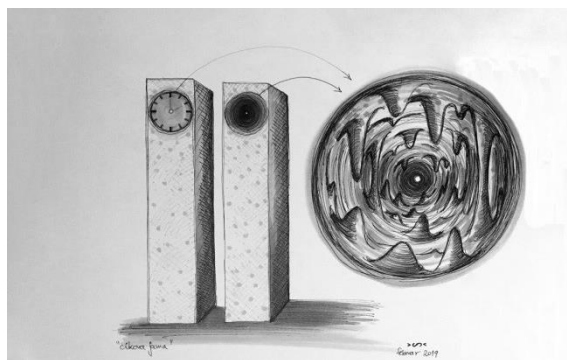
- Lokacija: Cikova jama
- Materijal: repenski vapnenac
- Br. kamenih elemenata: 1

Opis: Špilja Cik je mjesto gdje vrijeme prolazi na drugačiji, nadnaravni način. U gornjem dijelu okomitog, uskog vapnenačkog kvadra isklesana je „špilja“ - otvor sa „stalaktitima“. U špilju se može gledati na dva načina - s jedne strane stupa nalazi se veliki otvor koji omogućava izravan pogled u unutrašnjost, u imaginarni prostor, u drugu dimenziju, s druge strane na istu situaciju gledamo kroz mali otvor s ograničenim vidnim poljem.

Na kamenom kvadru, okrugla „špilja“ djeluje kao snažan naglasak/točka interesa na glatkoj i ravnoj stranici kvadra. „Špilja“ završava malim otvorom koji nam (s druge strane) pruža drugačiji pogled na situaciju. S jedne strane, dakle, vidimo cijeli kameni prostor sa stalaktitima - od okruglog, najšireg dijela do suprotne površine osnovnog kvadra špilja postaje uža - prostor je sve manji. Otvor centriran na kraju ovog prostora djeluje kao ulaz i izlaz iz drugog prostora. S druge strane, pogled na „špilju“ je drugačiji - osjećaj dubine koji se dobiva prikriivanjem i udaljavanjem vidljivih stalaktita suprotan je onome što smo vidjeli sprijeda.

Sužavanje - širenje prema prolazu/granici, otvaranje - zatvaranje prostora, drugačija perspektiva, drugačija strana, drugačiji svijet, drugačije vrijeme ... to su asocijacije koje sam imala tijekom stvaranja ovog komada.

Iako se radi o znatno manjoj količini obrađenog kamena od količine upotrijebljene za izradu ostalih skulptura u parku, za izradu ovog elementa trebalo je mnogo vremena, strpljenja, vještine i domišljatosti.

Slika 41: Jama - idejna skica (autorica Špela Šedivy)

Slika 42: Jama - skulptura u nastajanju (fotografirala Špela Šedivy)

8. BABA

- Lokacija: Baba
- Materijal: vapnenac
- Br. kamenih elemenata: 1 (sastavljen od komada na terenu)

Opis: Kameni monolit Baba je tijekom izgradnje vodovoda uništen - miniran. Na tom mjestu ostali su komadi nekadašnjeg monolita – mjesto gdje posjetioци parka mogu promišljati o prošlosti i tradiciji nekada i sada.

Slika 43: Baba - idejna skica (autorica Špela Šedivy)

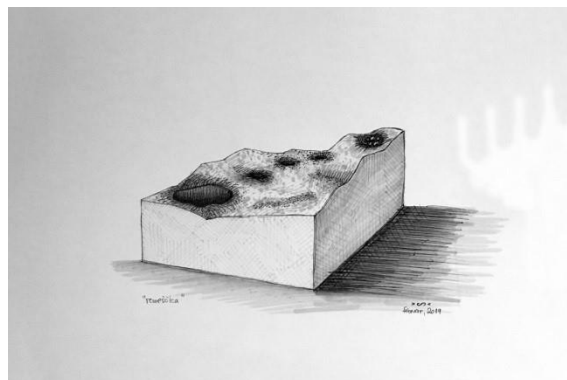
9. KRAJOLIK

- Lokacija: Remeščica
- Materijal: vapnenac
- Br. kamenih elemenata: 1

Opis: Prekrasna prirodno lomljena gornja površina niskog vapnenačkog kvadra predstavlja kraški krajolik. Četiri rupe u kamenu su četiri krške špilje koje se spominju u predaji. Špilje su na površini kvadra smještene na način da se približavaju stvarnoj „kompoziciji“ špilja u krajoliku – udaljenosti između njih su smanjene/povećane su površine špilja kako bi se postigla snažnija interpretacija i estetski aspekt.

Ova skulptura vrlo je minimalistička. Najveća rupa u kamenu koja predstavlja Remeščicu (Rodiška špilja) jedina je rupa koja prolazi kroz čitavu dubinu kamena. Ostale tri (Cikova, Fukova i Globoka špilja) uprizorene su samo manjim udubinama. Remeščica je na skulpturi namjerno

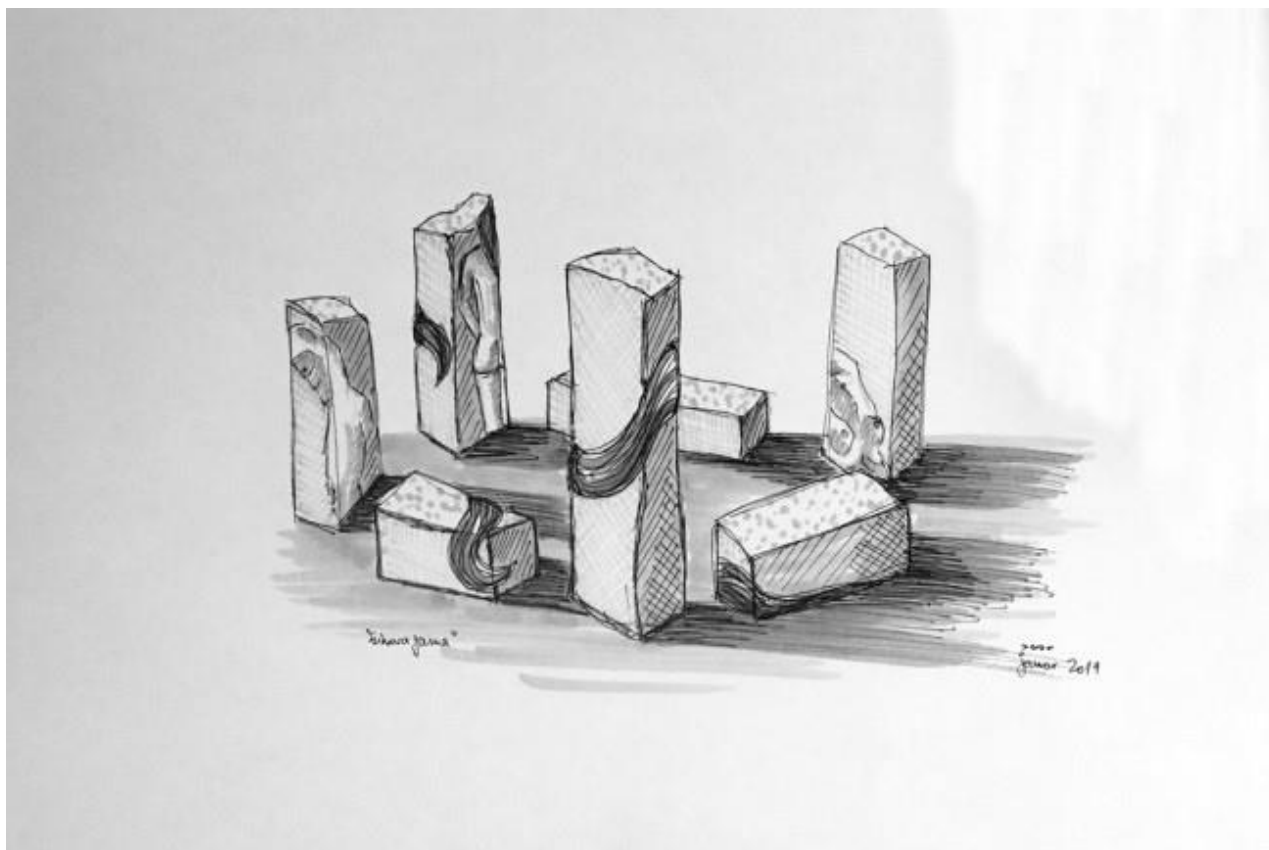
previše udubljena – tako je vizualno naglašena i „odvojena“ od ostalih špilja.

Slika 44: Krajolik - idejna skica (autorica Špela Šedivy)

Slika 45: Krajolik - skulptura u nastajanju (fotografirala Špela Šedivy)

Slika 46: Krog - idejna skica (autorica Špela Šedivy)

10. KRUG

- Lokacija: Fukova špilja
- Materijal: vapnenac
- Br. kamenih elemenata: 7

Opis: Kameni krug. Prostor u prostoru. Sedam okomitih kamenih komada ocrtava, ograničava posvećeni prostor ispred Fukove špilje. Krug kao simbol beskonačnosti. Početak i kraj se izmjenjuju, nema početka i kraja. Sedam monolita, sedam okomitih komada kamena postavljenih u krug.

Kameni komadi, prirodno lomljena površina kao pravi oblik i koža kamena i brušena površina, kao prikrivena, skrivena koža oblika u kamenu ... oblika koji želi zavesti, oblika koji nagovara, pobuđuje želju da ga dodirnemo, milujemo rukom, pogledom.

Zavodljivi oblici koji se ne mogu obuhvatiti jednim pogledom, oblici koji se pojavljuju i

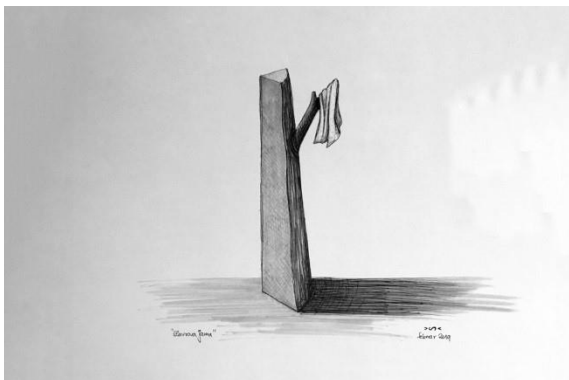
nestaju, oblici koji pobuđuju žudnju. Nema početka i kraja, to je samo ples života. Tonček je ušao u zavodljivi krug života.

(Autor: Damjan Švara, akademski kipar, vanjski suradnik na projektu)

11. DRVO S MARAMOM

- Lokacija: Globoka (Duboka) špilja
- Materijal: vapnenac
- Br. kamenih elemenata: 1

Opis: Uzak, okomiti komad vapnenca oblikovan je u izgorjelo hrastovo deblo s granom. Na granu je obješena marama. Spaljeno deblo simbolizira kraj života, a marama ukazuje na to da je netko bio tamo, ostavio nešto ... Mekoća obješene marame u kontrastu je s grubom „korom“ na površini „debla“. Oboje zajedno predstavljaju prikriveno, ali snažno tumačenje predaje o samoubojstvima žena u Dubokoj špilji.

Slika 47: Drvo s maramom - idejna skica (autorica Špela Šedivy)

Slika 48: Drvo s maramom - skulptura u nastajanju (fotografirala Špela Šedivy)

12. ŠEMBILJA

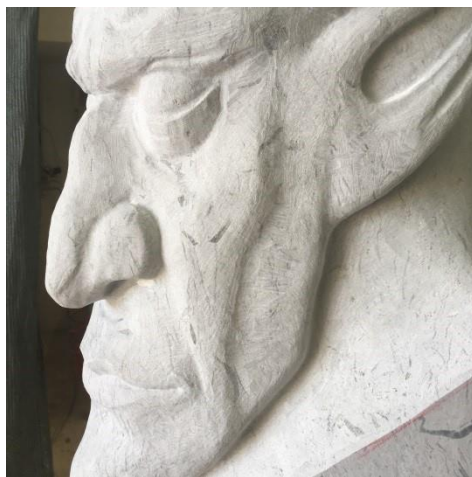
- Lokacija: Pod Lisičino
- Materijal: repenski vapnenac
- Br. kamenih elemenata: 1

Opis: Rezani okomiti vapnenački blok na mjestima je oblikovan poput vraga kočijaša koji u ruci drži bič. Na stražnjoj stranici bloka isklesana su mu leđa, stražnjica i rep. Tijelo vraga je na pojedinim mjestima „iscrtano“ iz kamenog bloka, u ostalim dijelovima ostaje ravno, u obliku kvadrata. Iako šembilja predstavlja nešto drveno i brzo, prikazana je u trenutku mirovanja. Iz pogleda i prikrivenog osmijeha razabiremo kako vrag uživa u svojem divljanju i prikazan je u trenutku kada ponovno želi odjuriti u dolinu.

Prema ovoj zanimljivoj priči željela sam oblikovati više komada ili komade većih dimenzija, ali zbog zakonitosti terena to nije bilo moguće. Posljednjem dijelu staze koja vodi do lokacije teško je pristupiti, teren se spušta prilično strmo, stoga sam morala osmisliti manju, lakšu varijantu. Jednako tako, lokacija je sama po sebi elokventna i lijepa (slijedi šembilja u vapnencu, vražja stolica, međa između fliša i vapnenca, ...), stoga je pogodan manji komad kamena jer ne odvlači previše pozornosti od prirodnih obilježja.

Slika 49: Šembilja - idejna skica (autorica Špela Šedivy)

Slika 50: Šembilja - skulptura u nastajanju (fotografirala Špela Šedivy)

5.2 MITSKI PARK TREBIŠĆA – PERUN (HR) * # °

Projekt se temelji na tekstovima knjiga akademika Radoslava Katičića, „Božanski boj“ i „Gazdarica na vratima“ te na provedenim istraživanjima na širem području brda Perun, zaseoka Trebišća, odnosno Mošćeničke Drage i Mošćenica u organizaciji Katedre Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga i Odsjeka za etologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

U svojim knjigama akademik Katičić razmatra i otkriva mitove naše poganske starine očuvane u usmenoj predaji, usmenoj književnosti naroda koji govori slavenskim jezicima, jer se jedino u njima mogu naći ulomci prastarih obrednih tekstova.

Prema nalazima i mitskim toponimima u prostoru, predaji i kazivanju ljudi te u manjem opsegu prema arheološkim izvorima, utvrđene su značajne točke u prostoru povijesno mitske staze Mošćenička Draga – Trebišća – Perun. Te su točke označene simbolima koje je lako prepoznati (mlinski kamen, sjeme itd.) na stazi. Simboli su kiparski oblikovani i izvedeni te postavljeni u prostoru akademskog kipara Ljube de Karine. U mitskom parku Trebišća - Perun nalazi se pet kamenih elemenata od vapnenca.

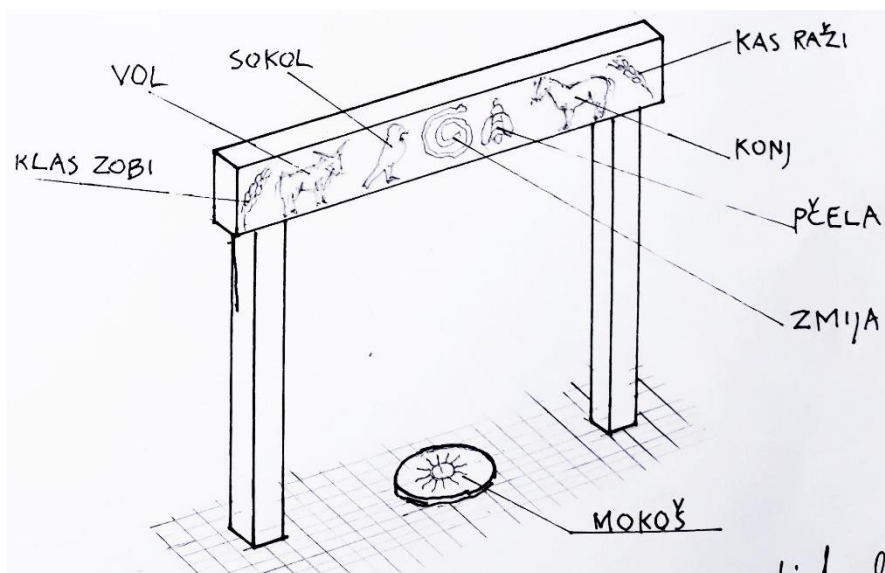
1. VRATA U PERUNOV SVIJET

Vrata su veličine (vanjske mjere): visina 3,20 m i širina 3,40 m. Noge vrata su izrađene od željeza veličine 2,70 m (v) x 0,35 m (v) x 0,35 (š). Na noge vrata postavljen je kameni arhitrav širine 3,40 m, visine 0,50 m i debljine 0,30 m. Noge stupova pričvršćene su na armirano-betonske temelje, vel. 80 x 80 cm. Na arhitravu s vanjske i unutarnje strane isklesani su mitski simboli vezani za vrata i to:

- s vanjske strane simboli bogatog gospodarstva, klas raži i klas zoba, domaće životinje, svinje, goveda, konji, simboli Drva života sokol, pčele, zmija
- s unutarnje strane Mjesec, simbol gazde dvora na gori Peruna, Sunce, simbol gazdarice Mokoš i zvijezde simbol njihove djece.
- Na podu između nogu vrata, s unutarnje strane, postavio bi se podni reljef sunca, promjera 40 cm izrađen u kamenu koji simbolizira gazdaricu Mokoš na vratima.:

Obrazloženje

Tekstovi knjige „Gazdarica na vratima“ bili su nadahnuće za izradu vrata, a lokacija koja se predlaže je značajna obzirom na prirodna obilježja. U knjizi se kazuje da je cijela gora ograđena vanjskim plotom, a postoje Gorska i Dolinska vrata. U nebeskom dvoru na gori nalaze se Perun, Mokoš i djeca ili Mjesec, Sunce i zvijezde. Gora je namijenjena gospodarskom stanovanju, a dol izdašnom stočarstvu. Dolinska vrata su glavna vrata, posreduju između gore i doline, nalaze se u dolu iza gore ili pod gorom, kuda teče voda i raste obilna zelena trava stoci za pašu, i to je mjesto ljubavnog susreta božanskog brata i sestre. Ondje se slavi sveta rodoskrvna svadba. To su vrata koja otvara Gazdarica – Mokoš. U proljeće se otvaraju, a u zimi zatvaraju. Ključ otvaranja vrata je sveta svadba koja donosi rodnost i mnogo blaga u izobilju. Pokreće se ciklus godišnje rodnosti. Prema predaji iz narodnog pjevanja, glavna vrata su metalna (bakrena ili željezna).

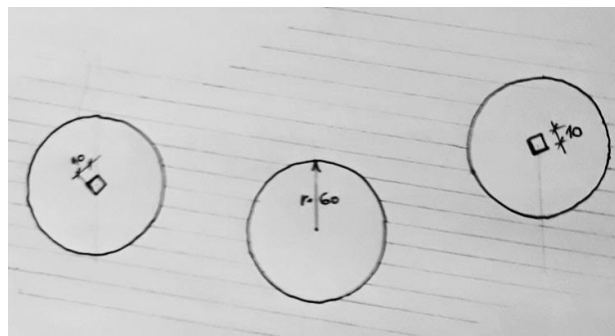
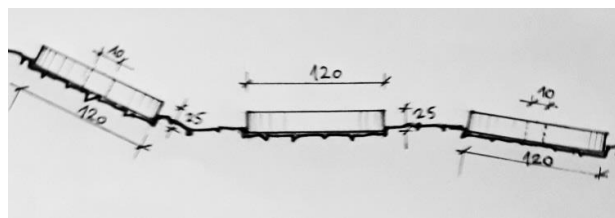
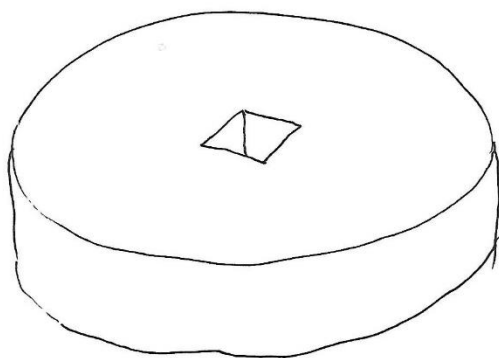

Slika 51: Vrata u Perunov svijet (autor Ljubo de Karina)

2. MLINSKI KAMENOVİ

Tri žrvnja postavila bi se na lokaciji neposredno prije uspona stazom u zaseok Trebišća, na prostoru između staze i korita bujice. Postavila bi se tri kamena mlinska žrvnja promjera 120 x 35 cm te bi se učvrstili u tlo šipkom od inoxa.

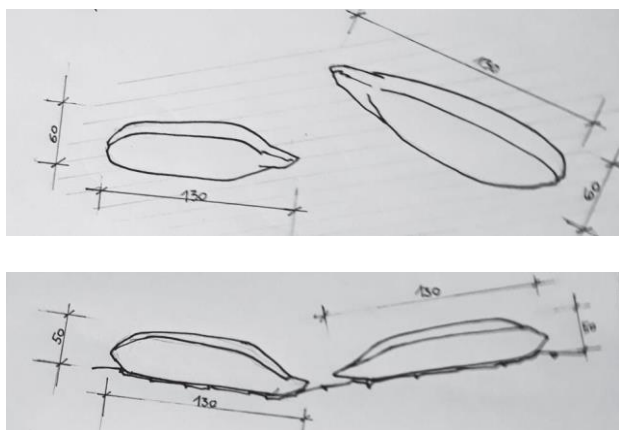
Obrazloženje: Mlinski kamen je oružje boga Peruna. U svakoj ruci drži po jedan kamen kojim udara jednim u drugog i tako proizvodi gromove i munje kojima u Božanskom boju gađa i ubija boga Velesa. Veles je bog i zaštitnik stoke, darovatelj svega blaga i svake dobrobiti. Gospodar je podzemnog svijeta, u proljeće otvara svoja vrata, iz njih dolazi topla rosa, dobrobit i rodnost godine. Ukoliko Veles uskrati dobrobit i okrene se protiv stoke, Perun udara svojim strijelama (munjama) i os lobađa kišu. O Božanskom boju govori i drvo života. Drvo života trodijelno je podijeljeno: u gornjem dijelu su vrh, orao / sokol koji simbolizira boga Peruna, odnosno nebeska prostranstva. U sredini su pčele, golubovi i ostale ptice koje predstavljaju naš podnebeski svijet. Na donjem dijelu je voda, glodavac (kuna) s dragocjenim krznom i kamen, pod njima je zemlja s podzemnim špiljama iz koje izvire voda i meki ležaj. Ispod drva leži zmija / zmaj koji simbolizira boga Velesa i koji napada Peruna na suhom vrhu stabla. Time započinje Božanski boj. Perun odbija nasrtaj i vraća Velesa dolje u vodu i s time se uspostavlja red.

Slika 52: Mlinski kamenovi (autor: Ljubo de Karina)

3. RAŽENO ZRNO I ZOBENO ZRNO

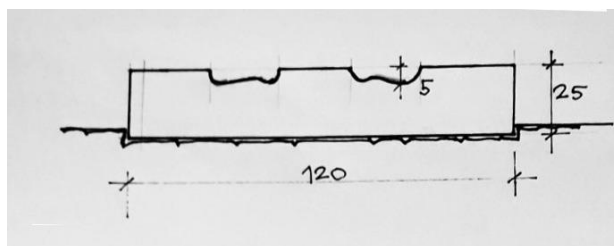
Raženo i zobeno zrno postavila bi se u zaseoku Trebišća na lokaciji pokraj mlinu. Bila bi izrađena u kamenu, veličine 130 cm x 60 cm x 50 cm i bila bi pričvršćena u zemlju sa šipkom od inoxa. Raž i zob simboli su bogatstva i blagostanja i melju se u mlinu koji je materijalni izraz prisutnosti Perunove moći.

Slika 53: Raženo i zobeno zrno (autor: Ljubo de Karina)

4. ŽRECEVE STOPE

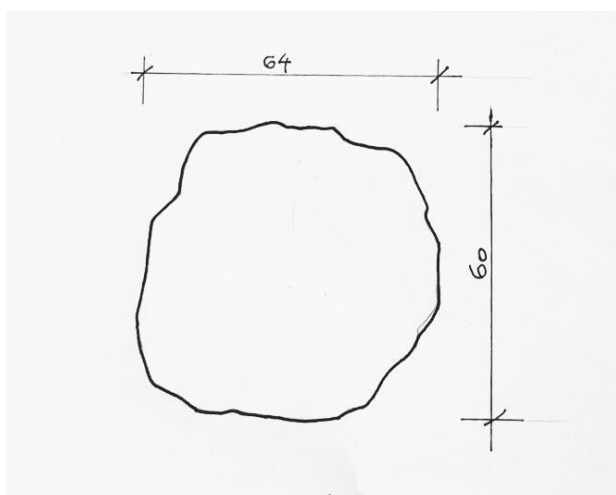
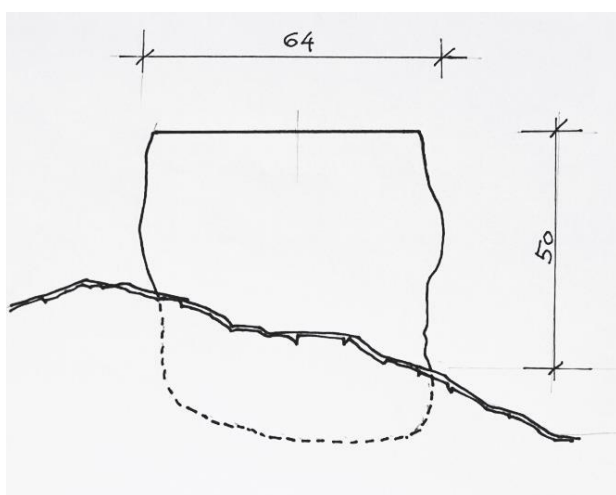
Žrečeve stope izradile bi se kao podni reljef u kamenu. Reljef bi bio okruglog oblika promjera 110 – 120 cm i debljine 35 cm i bio bi postavljen na lokaciji preko puta zgrade interpretacijsko-posjetiteljskog centra, ukopan u zemlju. Na njemu bi se isklesao simbolički znak staze i otisak stopala većih dimenzija koja simboliziraju stopala staroslavenskog svećenika Žreca.

Slika 54: Žrečeve stope (autor Ljubo de Karina)

5. ŽRTVENIK

Žrtvenik se ne bi posebno izvodio, za njega bi se koristio postojeći kamen koji se nalazi ispred zgrade interpretacijsko-posjetiteljskog centra. Kiparski bi se interveniralo samo na njegovom gornjem dijelu, površina bi se zagladila, a ukoliko materijal dozvoljava polirala. Lokacija ovog kamena izuzetno je zanimljiva, jer se nalazi negdje na sredini zaseoka Trebišća. Riječ TREBIŠĆA na praslavenskom znači „ŽRTVA“, odnosno mjesto na kojem se prinosi. Zaglađena površina asocira na istrošenost kamena od uporabe, dakle od prinošenja žrtvi.

Slika 55: Žrtvenik (autor Ljubo de Karina)

6 INTERPRETATIVNI SADRŽAJI - IGRE

Dr. Ana Plastenjak, Arhej d.o.o.

Projekt PREKOGRANIČNI MITSKI PARK, koji povezuje Rodik i Mošćeničku Dragu, ima interpretativne sadržaje osmišljene na takav način da u svakom mjestu postoji interpretacijski centar i put koji posjetitelju omogućuje da se vodi sam putem mobilne aplikacije. Potonja mu omogućuje upoznavanje mitske tradicije na mjestima na koja se odnosi. Posjet obje točke dodatno je poboljšan mogućnošću interaktivnog upoznavanja baštine i kroz različite igre:

6.1 IGRA »POTRAGA ZA BLAGOM«

Za interaktivni doživljaj posjete parku osmišljena je igra "potraga za blagom". Uz pomoć zagonetki za samostalno rješavanje, posjetitelj se aktivno uključuje u otkrivanje mitskih tajni a uz to se još i zabavlja. Igra je osmišljena različito u oba dijela parka, no ima zajedničku poveznicu. Na svakoj strani izrađene su dvije verzije prilagođene različitim dobnim skupinama. Napravljeno je i prilagođavanje za slijepe i slabovidne. Rješavanje može uključivati upotrebu različitih osjetila.

6.1.1 »Traženje blaga« u okolini Rodika

Igra započinje u Interpretacijskom centru (u nastavku IC). Kod IC administratora, posjetitelj dobiva mobilnu aplikaciju i list sa zagonetkama. Nakon toga slijedi šetnja parkom, gdje putem mobilne aplikacije upoznaje priče o mitskim tradicijama vezanim za određene točke u prostoru i rješava zagonetke. Konačna nagrada čeka ga u IC-u, uz babinu skulpturu, ali samo ako nađe prave odgovore.

Postoje dvije varijante igre:

- a) Igra "PRONAĐI SLIKU" namijenjena je djeci predškolske dobi odnosno djeci do 9. godine.

U IC-u djetetu se daje list s nacrtanim elementima koje je potrebno pronaći u parku. Elementi su odabrani odjeljci crteža prikazanih na kamenim markerima na pojedinim točkama s mitskom tradicijom. Zadatak djeteta je da ili docrta ili prepozna prikazano mitsko stvorenje koje je nacrtano. Za ispravno rješenje djeca u IC-u dobivaju nagradu (štambilj Babe).

- b) Igra "PRONAĐI SKRIVENU RIJEČ" je namijenjena za stariju djecu i odrasle.

U IC posjetitelj dobiva list sa zagonetkama. Na svakoj lokaciji mora se naći odgovor na postavljenu zagonetku. Slova iz ispravno riješene zagonetke tvore "skrivenu riječ". Pomoću otkrivene "skrivena riječ" moguće je odgovoriti na osnovno postavljeno pitanje. Odgovor na pitanje, vodi do blaga zaključanog u IC-ju. Ispravno rješenje zagonetke otključava bravu, koja zaključava poseban interaktivni doživljaj. Rješenje zagonetke moguće je i ako posjetitelj posjeti samo gornju stazu parka.

6.1.2 »Traženje blaga« u Trebiščima

Zbog različitog dizajna hrvatskog dijela parka, igra "potraga za blagom" igra se samo u selu Trebišća. U mlinu je postavljen mali IC, gdje igra počinje i završava. Tamo posjetitelji dobiju upute za traženje igre te po selu traže tragove i rješavaju zagonetke povezane sa slavenskom mitologijom.

Postoje dvije varijante igre:

- a) Igra "PRONAĐI SLIKU" namijenjena je djeci predškolske dobi odnosno djeci do 9. godine.

U IC dijete dobiva list s unaprijed nacrtanim okvirima označenim brojevima (1-6). U selu su skriveni posebni elementi, koji su numerirani (1-6). Zadatak posjetitelja je pronaći predmet s određenim brojem, prekriti ga onim dijelom lista koji ima isti broj i oblik i obojiti ga. Tako urađen otisak je isječak cijele slike, koja je vidljiva kada su riješeni svi ključevi. 6 različitih elemenata zajedno čine cijelu sličicu. Elementi su skriveni u blizini atributa slavenskih božanstava (Perun, Veles i Mokoš, žrec). Za ispravno rješenje djeca u IC-u dobivaju nagradu (štambilj Peruna).

- b) Igra »PRONAĐI SKRIVENI KOD" je namijenjena za stariju djecu i odrasle.

Prilagodba će biti također za slijepe i slabovidne.

U IC posjetitelj dobiva list sa zagonetkama. Prva zagonetka vodi posjetitelja do prve točke - simbola određenog božanstva, gdje potraži ispravan odgovor. Slijedite sljedeće savjete kako biste pronašli odgovor na svaku postavljenu zagonetku. Slova iz ispravno riješenih zagonetka tvore "skriveni kod". Pomoću razotkrivene "skrivena riječi" moguće je odgovoriti na osnovno postavljeno pitanje. Potonja otvara bravu i omogućuje otvaranje kovčega i pristup "blagu" smještenom u centru za tumačenje.

Igra posjetitelja vodi do različitih atributa povezanih s različitim slavenskim božanstvima (Perun, Veles i Mokoš, žrec). Za razotkrivanje zagonetki koristi se skup različitih senzoričkih saznanja.

6.2 DRUŠTVENE IGRE

Cilj projekta je također potaknuti interakciju između dva ili više posjetitelja. U vrijeme internetskih igara, stare stolne igre su pomalo zanemarene. Zato su stvorene verzije igara s sadržajima koji povezuju oba parka u cjelinu. To je igra Sjećanje s mitološkim stvorenjima, verzija igre "zmije i ljestve" i 3 različite vrste bojanki.

Igre namijenjene su najmlađim posjetiteljima te su/ biti će dostupne u interpretacijskim centrima i ugostiteljskim objektima.

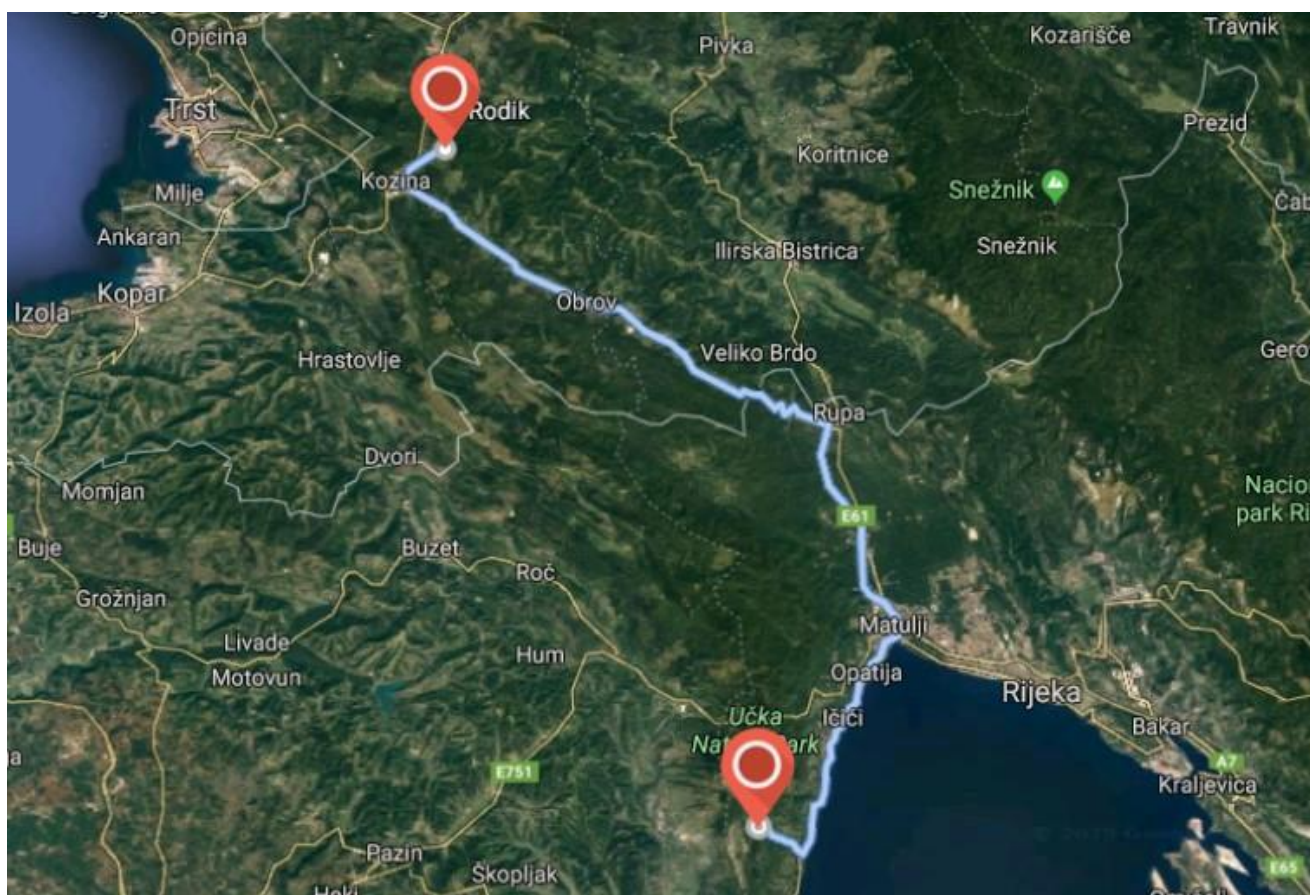

Slika 56: Fotografirala Ana Platenjak (sve 3)

7 TURIZAM NA PODRUČJU DESTINACIJE MITSKI PARK * # °

doc. dr. sc. Jelena Đurkin Badurina, izv. prof. dr. sc. Elena Rudan in Natali Brubnjak, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu

Destinacija MITSKI PARK osmišljena je kao prekogranična turistička destinacija koja se sastoji od dvije mikrolokacije: mjesta Rodik u sastavu općine Hrpelje-Kozina u Sloveniji, te lokacije Trebišća, u sastavu općine Mošćenička Draga, u Hrvatskoj. Lokacije su povezane jedinstvenom kulturno-povijesnom baštinom, te će imati objedinjenu turističku interpretaciju kao jedinstvena turistička destinacija, u kontekstu pružanja inovativnog doživljaja mitske tradicije slavenskih i praslavenskih naroda.

Slika 57: Prikaz lokacija Rodik i Trebišća

Obzirom da se mikrolokacije, kao i općine u čijem se sastavu nalaze itekako razlikuju po mnogim obilježjima, potrebno je poznavati turističku ponudu u sklopu obje općine, u svrhu boljeg razumijevanja nove turističke destinacije i jednostavnijeg povezivanja lokacija.

7.1 ANALIZA TURISTIČKE PONUDE OPĆINE MOŠĆENIČKA DRAGA I OPIS MIKROLOKACIJE TREBIŠĆA * # °

Područje Općine Mošćenička Draga predstavlja jednu od prepoznatljivih turističkih destinacija istočnog dijela istarskog poluotoka te Opatijske rivijere poznatu po svojim šljunčanim plažama (9 plaža) i netaknutim planinskim prostorima Parka prirode Učka. Destinacija je to koja spojem različitosti očuvanih prirodnih ljepota između mora i planine, uz bogate ostatke kulturno-povijesne baštine te blagom mediteranskom klimom, u ljetnim mjesecima postaje motivom dolaska brojnih turista.

Prostorno gledajući turistička kretanja su koncentrirana na centar općine: to je mjesto Mošćenička Draga s nizom plažnih prostora (gdje dominiraju dvije plaže Sipar i sv. Ivan) te dva srednjovjekovna gradića Brseč i Mošćenice. Srednjovjekovnim gradovima dominiraju župne crkve pa tako u Brseču se nalazi Župna crkva sv. Jurja, a u Mošćenicama Župna crkva Svetog Andrije Apostola. U ove dvije župe Brseč i Mošćenice smještene na području općine Mošćenička Draga nalazi se još cijeli niz manjih sakralnih objekata.

Mošćenička Draga prepoznata je i razvijena prvenstveno kao ljetna odmorišna destinacija (najveća koncentracija noćenja je u razdoblju lipanj – rujan), a posljednjih desetak godina nastoji dopuniti svoju ponudu različitim elementima specifičnih oblika turizma.

Održavanje različitih sportskih manifestacija (npr. Učka Trail, MTB uspon na Učku, Triatlon, itd.) te brojnom outdoor ponudom (npr. penjanje, planinarenje, biciklizam, jedrenje, ronjenje itd.) nastoji se dodatno zadovoljiti potrebe i motive dolaska suvremenih turista, ali i smanjiti izrazitu sezonalnost poslovanja.

U cilju razvoja specifičnih oblika turizma mora se navesti i kulturni turizam koji različitim manifestacijama i kulturnim atrakcijama stvara dodatni motiv dolaska u destinaciju pa tako stari grad Mošćenice sa svojom etnografskom

zбирком, тоšem i drugim kulturnim resursima te vođenim turama postaje zanimljiva izletnička destinacija Opatijske rivijere. Etnografska zbirka smještena je u dvokatnoj kamenoj kući na ulazu u stari grad Mošćenice, a postav je otvoren 1984. godine. Građa je prezentirana tematski – kuhinja s pripadajućim priborom, ognjište, obrte (bačvarstvo), narodne nošnje, nakit. Drugi dio muzejskog postava čini autentični toš (mlin za masline) – drobilicom i tijeskom za pravljenje maslinovog ulja uz potreban pribor i ložište za grijanje vode.

Brseč u svojoj ponudi ima izložbeni prostor galerije Eugen K (Brseč je inače rodno mjesto književnika Eugena Kumičića) te očuvanost srednjovjekovnih prostora. U mjestu Golovik na cesti između Brseča i Mošćenica nalazi se jedinstveni izložbeni postav Art terarij koji je izradio umjetnik Zdenko Velčić. Art terarij sadrži 19 jedinstvenih umjetničkih izložbenih postava detalja prirode koju turist može pronaći u okruženju (npr. kukac dok se njiše na vlati trave, zmija koja se nalazi među kamenjem i niskim mediteranskim raslinjem, itd.) U Mošćeničkoj Dragi iznad luke nalazi se Interpretacijski centar ribarske i pomorske baštine „Kuća od mora“ u kojem se može razgledati povijest pomorstva, ribarstva i tradicijske brodogradnje na području općine Mošćenička Draga. U interpretacijskom centru se nalazi i kutak za najmlađe posjetitelje, a cjelokupni postav sadrži zanimljivu multimediju. Prostor rive također je dio interpretacije maritimne baštine područja općine Mošćenička Draga i to kroz informativne ploče koje su postavljene na tom prostoru. U luci se nalazi i novoobnovljena barka-leut Sv. Andrija iz 1934. godine tako da cijeli prostor pruža jedinstveni doživljaj prošlosti i sadašnjosti. Uređenje prostora i obnavljanje leuta omogućeno je Interreg projektima Mala barka 1 i Mala barka 2.

Manifestacije koje pridonose razvoju kulturnog turizma su mnogobrojne: smotra i regata

tradicijskih barki na jedra, međunarodna likovna kolonija Mošćenički pinel i dječje kreativne radionice, Kandalora – Povijesni dan Mošćenice, Za Andrejnu – dan pomoraca i ribara, Karneval, Blues festival, Međunarodni literarni festival „Sipar“, koncerti u župnim crkvama itd.

Inače, Mošćenička Draga bilježi prva turistička kretanja već krajem XIX. stoljeća te je svoju turističku aktivnost razvijala usporedno s obližnjim gradom Opatijom kao jednim od centara turizma Austro-ugarske monarhije. 1911. godine raspolagala sa 35 kreveta u dva mala pansiona i sa 150 kreveta u kućnoj radinosti, a prvi se hotel Armanda (današnji hotel „Mediterran“) sagradio 1913. godine te je nazvan je po obitelji Armanda koja ga je dala sagraditi i koja je vodila njegovo poslovanje.

Smještajna ponuda je vrlo raznolika pa se na prostoru općine Mošćenička Draga može pronaći smještaj u hotelskim objektima (Remisens Hotel Marina, Smart Selection Hotel Mediteran i Hotel villa Privilegio), u raznolikom i brojnom privatnom smještaju u apartmanima, sobama ili kućama za odmor te u autokampu Draga. Mošćenička Draga je u svojim smještajnim objektima u 2018. godini raspolagala sa ukupno 3.282 kreveta te je ostvarila 272.223 te 54.547 dolazaka. U strukturi dolazaka Mošćeničku Dragu najviše posjećuju turisti iz Njemačke, Austrije, Italije i Slovenije.

Gastronomska ponuda destinacije definirana je specifičnostima područja, nude se i upotrebljavaju različite izvorne namirnice npr. šparoge koje se promoviraju putem gastro-manifestacije Gastrodani s okusom šparoge, zatim maruni, ali prvenstveni je naglasak na kuhinji koja se temelji na ribi, škampima i drugim plodovima mora. Različitost ugostiteljskih objekata omogućuje i raznoliki pristup te zadovoljenje različitih potreba suvremenih turista.

Osobitu vrijednost destinaciji Mošćenička Draga daje područje Park prirode Učka koji zauzima ukupnu površinu od 159,38 km², a dio područja

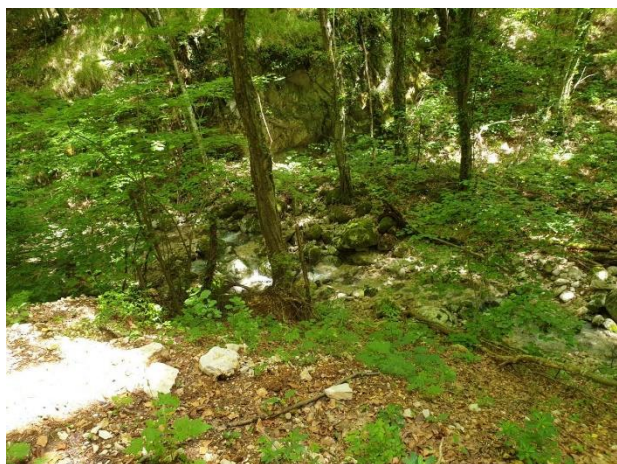
koji obuhvaća Općinu Mošćenička Draga iznosi 22,95 km² (ili 14% površine Parka). Ovaj prostor jer vrlo atraktivan za razvoj ekoturizma kao specifičnog oblika turizma koji do sada nije razvijen, a isto tako i edukativnog turizma.

Slika 58: Mikrolokacija Trebišća (fotografirala Natali Brubnjak)

Na tom području smješten je i mitski prostor Trebišća (brojni staroslavenski i starohrvatski toponimi govore tome u prilog) koji svojim specifičnim vodnim pojavama i starom ruralnom arhitekturom, pod vrhom Perunom (880 m), otvara prostor praslavenskog svijeta. Inače, arheološka zona kanjona Drage i Peruna nalazi se između lokaliteta Potoki, Podtrebišća, Trebišća i Jurčići na području Mošćeničke Drage. Prostor je bogat pećinskim i jamskim objektima od kojih su najznačajniji Podosojna i Druška peć te polupećina Zijavica. Na prostoru Općine je napravljena je mitsko-povijesna staza Trebišće-Perun i postavljeno je 13 poučnih tabela koje govore staroslavenskoj mitologiji. Na prostoru Trebišća odvijale su se i predstave teatra Perunika o tematici staroslavenske mitologije, ali samo za dogovorene skupine. Mitsko-povijesna staza do sada nije bila djelom turističkih aranžmana, ali se nudi mogućnost samostalnog pješaćenja te je staza predstavljena na web stranicama Turističke zajednice Općine Mošćenička Draga i Parka prirode Učka. Nedostatak sadržaja usmjerenih potrebama turista dodatno pojačava potrebu interpretacije prostora usmjerenog pojedinim ciljnim segmentima. U Strategiji razvoja općine Mošćenička Draga do 2020. godine predviđeno je uređenje Interpretacijskog centra Trebišća – Perun u ruralnoj kući u Trebišćima te izgradnja

dječjeg tematskog parka Trebišće čime bi se dodatno ponuda usmjerila različitim ciljnim segmentima. U okviru projekta Mitski park rekonstruirati će se mlin koji će biti info centar područja Mitskog parka u Mošćeničkoj Dragi, a na stazi će se postaviti četiri kamena putokaza akademskog kipara Ljude de Karine koji stvara u zaseoku Zagore kraj Brseča gdje ima i svoju galeriju.

Slika 59: Potok koji prolazi kroz Trebišća (Fotografirala Natali Brubnjak)

Prostorna cjelina mitsko-povijesnih staza Trebišća-Perun ima potencijala da postane turistička atrakcija koja neće biti dostupna turistima samo tijekom ljetnih mjeseci već osobito tijekom vansezonskog razdoblja. Ovakva turistička atrakcija dodatno će pridonijeti prepoznatljivosti i konkurentnosti destinacije na suvremenom turističkom tržištu.

Slika 60: Slap i odmaralište za posjetitelje (fotografirala Natali Brubnjak)

7.2 ANALIZA TURIZMA OPĆINE HRPELJE-KOZINA I MJESTA RODIK * # °

Općina Hrpelje-Kozina, zajedno s općinama Divača, Izola, Komen, Koper, Piran i Sežana, sastavni je dio Obalno-kraške regije Slovenije. Povijesno pripada južnom dijelu u tzv. Primorsku pokrajinu i izravno graniči s Hrvatskom i Italijom. Osim najvećih naselja Hrpelja i Kozine, u svome sastavu ima još 36 manjih naselja: Artviže, Bač pri Materiji, Beka, Brezovica, Brezovo Brdo, Golac, Gradišče pri Materiji, Gradišica, Hotična, Javorje, Klanec pri Kozini, Kovčice, Krvavi Potok, Markovščina, Materija, Mihele, Mrše, Nasirec, Obrov, Ocizla, Odolina, Orehek pri Materiji, Petrinje, Poljane pri Podgradu, Povžane, Prešnica, Ritomeče, Rodik, Rožice, Skadanščina, Slivje, Slope, Tatre, Tublje pri Hrpeljah, Velike Loče, Vrhpolje.

U turističkom smislu, općinu Hrpelje-Kozina u velikoj mjeri obilježava tranzitni turizam, zbog blizine dvaju graničnih prijelaza, no istovremeno na teritoriju općine postoji značajna prirodna i kulturno-povijesna baština vrijedna posjeta i razgleda.

Od prirodne baštine, ističe se ljepota krajolika i prirodni fenomeni poput jama, ponikvi, ponirućih rijeka („slepa dolina“), starih stabala lipe, itd. Na području općine se nalazi Park prirode Beka koji obuhvaća sutjesku Glinščice i dolinu Griže. Rijeka Glinščica izvire pokraj Klanca i Ocizle, gdje se na flišnoj podlozi skuplja voda potoka Klinčice i Grižnika, koji se ujedinjuju kraj Botača. Tu se spušta u slapu visine oko 30 m i dalje teče po krškom području, pa velik dio vode ponire. Kraj Boljunca (Bagnoli della Rosandra) je prihranjuju mnogi izvori, a dalje teče po aluvijalnoj ravnici do ušća u Miljskom zaljevu. U krškom dijelu Glinščica je izdubila slikovitu sutjesku. Posebno se ističe i brdo Slavnik (1028 m), najviši vrh na sjevernom dijelu slovenske Ćićarije. To je kraško područje koje na sjeveru graniči sa Matarskim podoljem, na jugu sa Crvenom Istrom, na zapadu sve do Kozine, a prema istoku do Brgudskog podolja. Stoga, staro goropisno ime nije samo vrh Slavnik, već se odnosi i na gorsko područje slovenske

Ćićarije, koje se naziva Slavniško Podgorje – skraćeno Slavnik. Slavnik je lako dostupan i postoji više markiranih planinarskih puteva koji vode do njega. Sam vrh predstavlja lijepu razglednu točku i tik kraj njega se nalazi planinarski dom Tumova koča.

Od podzemne prirodne baštine, važno je spomenuti jamu Dimnice koja se nalazi u blizini sela Slivje i Markovščina, nedaleko od ceste Kozina – Rijeka. Jama Dimnice je duga oko 8 km i sadrži podzemni tok dubok 180 m. Postoje prolazi na dvije razine: gornji i donji prolazi. Gornji prolazi su suhi, prepuni stalaktita i stalagmita te su usklađeni sa turističkim stazama. Kroz donji prolaz teče podzemni tok upravo prije prelijevanja u izvor rijeke Rižane. Jama i okolica su prava riznica tipičnih krških pojava, a posebno su atraktivne za posjetitelje formacije kapljica. Iako formalno ne spadaju u administrativno područje općine Hrpelje Kozina, kada govorimo o prirodnoj baštini, neizostavno je spomenuti iznimno atraktivne Škocjanske jame- sustav krških špilja u Sloveniji koje su jedan od najvećih svjetskih prirodnih fenomena i jedan od najvećih podzemnih kanjona u svijetu. Radi se o mjestu iznimne ljepote s jedinstvenim ekosustavom, te velike povijesne vrijednosti (naseljenost od prapovijesti). Zbog toga su Škocjanske jame 1986. godine upisane na UNESCO-v popis mjesta svjetske baštine u Europi.

Kulturno-povijesna baština uključuje velik broj objekata sakralne baštine (crkve i kapelice), zgrade od posebnog značaja (pretežno farme kao značajni ruralni objekti), spomenika (dominiraju oni vezani za NOB), te čak 39 arheoloških nalazišta. Među najznačajnija nalazišta spada Ajdovščina pokraj Rodika na kojoj su pronađeni ostaci predpovijesnog i antičkog naselja (jedno od najbolje očuvanih antičkih naselja na uzvisini u Sloveniji).

Kada govorimo o kulturnim atrakcijama, važno je osvrnuti se i na nematerijalnu baštinu koja u

slučaju ove općine uključuje značajnu eno-gastronomsku tradiciju i prepoznatljivost. Lokalne namirnice i proizvodi karakteristični za ovo područje uključuju med, voće i prerađevine od voća, med, sir, a u posljednje vrijeme i pivnice koje proizvode vlastito craft pivo, te uz njega nude i tradicionalnu domaću kuhinju.

Tokom godine, na području općine se održava niz manifestacija lokalnog i regionalnog karaktera, kojima se obilježavaju određeni značajni događaji ili slavi specifična namirnica (npr. jabuke ili kesteni).

Smještajni kapaciteti na području općine odlikuju se velikom raznolikošću i uključuju hotel-casino, hostel, agroturizme („turistične kmetije“), te sobe i apartmane u sklopu privatnog smještaja i/ili restorana/pivnice. Postoji i značajan broj ugostiteljskih objekata koji variraju od jednostavnih bistroa, restorana, gostionica, pivnica, pa do agroturizama koje nude usluge hrane za vanjske goste. Moguće je primijetiti i veliku razliku u kvaliteti i orijentaciji smještajnih i ugostiteljskih objekata, od onih prvenstveno namijenjenih tranzitnim gostima, koje krase jednostavnost i pristupačna cijena, pa sve do objekata koji svojom opremljenošću i ponudom mogu zadovoljiti zahtjeve moderne goste zainteresirane za ruralni doživljaj. Ugostiteljska ponuda područja ima dugačku tradiciju u kontekstu graničnog područja i kontinuiranog (iako opadajućeg) broja posjetitelja iz Italije zainteresiranih upravo za gastronomski segment ponude.

Iz proučavanja dostupnih podataka, razvidno je kako je turistički proizvod općine Hrpelje-Kozina pretežno usmjeren na aktivne turiste i posjetioce (planinarske staze, prirodno-povijesne edukativne staze, biciklističke staze), kao i one zainteresirane za kulturnu baštinu i lokalnu gastronomiju. Tranzitni gosti koji područje općine koriste za pauzu tokom putovanja i dalje, ali postoji i određen broj posjetitelja posebnih interesa (casino hotel, ugostiteljska ponuda). No upitno je da li je općina Hrpelje-Kozina prepoznatljiva kao destinacija na širem tržištu

iako se nalazi u neposrednoj blizini (pola sata vožnje) prepoznatljivih turističkih atrakcija poput Škocjanskih jama, Postojne, priobalnih destinacija Portoroža, Piran, ali i Kvarnera i Istre, itd.)

Općina se u svojim naporima za razvoj turizma jasno pozicionirala u smjeru razvijanja održivog turizma o čemu svjedoči dobivena srebrna oznaka „Slovenia-green destination“, temeljem zadovoljavanja značajnog broja indikatora održivosti, zatim projekt „Zelene iskrice“, kao i kontinuirane investicije u energetska održivost.

Rodik kao naselje u sastavu općine Hrpelje-Kozina, broji tristotinjak stanovnika i poznato je po svojem arheološkom i etnološkom naslijeđu. Smješten je između brežuljaka, na prosječnoj nadmorskoj visini od 550 metara. Prirodno okruženje naselja Rodik, skriva dugu i bogatu povijest tog područja, koja seže daleko u prošlost, sve do perioda kada je ovo područje bilo mjesto kontakta dvaju različitih naroda: starosjedilaca i Slavena. Ostaci davne povijesti vidljivi su na četiri okolna arheološka nalazišta, od kojih je najvažniji lokalitet Ajdovščina – prapovijesna gradina i drevna obrambena postaja. Rodiško područje jedinstveno je mjesto preplitanja bogate materijalne i nematerijalne kulturno-povijesne baštine: kameni epigrafi iz 1.stoljeća pronađeni u okolici Rodika, svjedoče o postojanju naroda Rundikta – pra-stanovnika ovog područja, a lokalne predaje i legende pričaju neobične priče o ajdima – mitskim divovima koji su obitavali na istim predjelima. Ajdi su samo mali dio jedinstvene nematerijalne baštine, sačuvane kroz pripovjedne materijale i ovjekovječene u jedinstvenim toponimima u krajoliku koji okružuje Rodik. Na području Rodika nalazi se nekoliko ugostiteljskih i smještajnih objekata, a tokom dvije prepoznatljive manifestacije: „Kostanjev praznik“/Praznik kestena u listopadu i „Opasilo v Rodiku“ u srpnju, Rodik postaje destinacija za stotine posjetitelja iz bliže i dalje okolice. Na području Rodika djeluje turističko društvo koje je aktivno u organizaciji navedenih manifestacija, te kontinuirano potiče stvaranje inicijativa za razvoj turističke ponude.

Slika 61: Ostaci kamenog monolita Baba (fotografirala Natali Brubnjak)

Turističkim valoriziranjem bogate nematerijalne baštine u prirodnom krajoliku (pješačke/biciklističke staze koje povezuju ključne točke) u kombinaciji s postojećom kvalitetnom gastronomskom ponudom, moguće

je Rodik učiniti prepoznatljivom mikrodestinacijom s odličnim prometnim položajem i bogatstvom jedinstvenih doživljaja za turiste i posjetioce.

Slika 62: Crkva „Sv. Trojica“ u Rodiku (fotografirala Natali Brubnjak)

7.3 USPOREDBA TURISTIČKE PONUDE OPĆINA MOŠĆENIČKA DRAGA I HRPELJE-KOZINA * °

Već na prvi pogled je moguće vidjeti kako se dvije destinacije značajno razlikuju po pitanju ponude, potražnje i glavnih turističkih proizvoda, no detaljnija analiza kvantitativnih pokazatelja može biti korisna za uočavanje potencijalnih zajedničkih obilježja, odnosno obilježja koja su komplementarna i mogu doprinijeti stvaranju ujednačene destinacije.

Tablica 1: Usporedba smještajnih kapaciteta Mošćeničke Drage i Rodika

Općina Hrpelje-Kozina:			Općina Mošćenička Draga	
	Broj registriranih objekata	Broj kreveta	Broj registriranih objekata	Broj kreveta
Hoteli	1	84	3	515
Hosteli i moteli	2	80	/	/
Kampovi	/	/	1	330
Apartmani, sobe i kuće za odmor	8	57	350	2425
Agroturizmi	6	65	/	/
UKUPNO	17	286	354	3270

Vir: izrada autora prema podacima dobivenim od Općine Hrpelje Kozina i Turističke zajednice općine Mošćenička Draga

Iz tablice 1. vidljiv je velik nesrazmjer u broju dostupnih smještajnih kapaciteta, što je i logično zbog snažno razvijenog priobalnog turizma u Mošćeničkoj Dragi, kao i duge turističke tradicije koju imaju. Specifična je i činjenica kako na području općine Hrpelje-Kozina nema kampa kao niti kuća za odmor, što upućuje na izostanak orijentacije na kamp goste, kao i na goste koji borave dulji period u destinaciji. S druge strane općini Mošćenička Draga nedostaje smještajnih kapaciteta u sklopu agroturizama. Unatoč činjenici da zaleđe Mošćeničke Drage (mjesto Sveta Jelena, Mošćenice, Martina, Mala Učka, itd.) posjeduje preduvjete za ovakav oblik turizma, nedostatak registriranih agroturizama upućuje da stanovništvo ovog područja razdvaja postojeću (ograničenu) poljoprivredu od turizma.

Iako u tablici 1. nije vidljivo, općina Hrpelje-Kozina ima značajno veće razlike u kvaliteti smještajnih kapaciteta; u kategoriji apartmani i sobe ulaze i oni smještajni kapaciteti koji su dopunska usluga restorana i pivnica, kao i apartmani koji se nalaze u sklopu tradicijski uređenih objekata, u prirodnom okruženju i koji pružaju visoku razinu usluge. S druge strane, u Mošćeničkoj Dragi prevladavaju smještajni kapaciteti visoke kategorije, zahvaljujući dugačkoj tradiciji turističkog razvoja, kao i stvaranju brenda Mošćeničke Drage kao jedinstvene destinacije.

Ugostiteljski segment je kvalitetno razvijen i u jednoj i u drugoj općini, dok općina Mošćenička Draga ima veliki broj restorana koji u ponudi imaju morsku hranu, restorani općine Hrpelje-Kozina orijentirani su na tradicionalnu kuhinju, korištenje lokalnih sastojaka i mesne delicije. I jedna i druga destinacija imaju jedan ili više ugostiteljskih objekata iznimno visoke razine kvalitete i prepoznatljivosti, prikladne za goste visokih zahtjeva i platežnih mogućnosti.

Tablica 2: Usporedba broja dolazaka i noćenja za period 2017.-2018.

		2017		2018	
		Dolasci	Noćenja	Dolasci	Noćenja
Općina Hrpelje-Kozina	domaći	1.533	2.140	1.581	2.655
	inozemni	17.018	22.080	22.120	32.483
	UKUPNO	18.551	24.220	23.701	35.138
Općina Mošćenička Draga	domaći	1.880	10.379	1.865	9.209
	inozemni	50.602	241.525	51.792	250.348
	UKUPNO	52.482	251.904	53.657	259.557

Vir: izrada autora prema podacima dobivenim od Općine Hrpelje Kozina i Turističke zajednice općine Mošćenička Draga

Iz tablice je vidljivo kako općina Mošćenička Draga ima skoro 3 puta više ukupnih dolazaka, te čak 10 puta više ostvarenih noćenja. Prosječna duljina boravka i domaćih i inozemnih gostiju u općini Mošćenička Draga od 4,8 dana je značajno viša nego što je to slučaj u općini Hrpelje-Kozina gdje ne doseže niti 1,5 dan. Osim toga, obje općine su pretežno orijentirane na inozemne turiste, a iz pregleda distribucije dolazaka po mjesecima za 2018. godinu, uočeno je kako obje destinacije imaju izraženu sezonu tokom ljetnih mjeseci, a na području općine Hrpelje- Kozina rujan je posjećeniji od srpnja.

Što se tiče dodatnih aktivnosti namijenjenih turistima i posjetiteljima, obje destinacije dijele orijentaciju na aktivne outdoor goste kojima se nude pješačke, biciklističke i planinarske staze, te sadržaji poput traila i penjanja (Mošćenička Draga), odnosno paintball-a (Hrpelje- Kozina).

7.4 GLAVNI TURISTIČKI PROIZVODI PREKOGRANIČNE TURISTIČKE DESTINACIJE

MITSKI PARK * # °

Turistički proizvod je kompleksan sklop različitih pojedinačnih fizičkih proizvoda i neopipljivih usluga iz različitih komercijalnih i nekomercijalnih domena (npr. smještaj, ugostiteljstvo, kultura, prirodna baština, sport i rekreacija, zabava, itd.). koje posjetitelj 'konzumira' za vrijeme turističkog putovanja. Obzirom da je turistički proizvod u svojoj osnovi neopipljiv (turist kupuje doživljaj, a ne samo skup pojedinačnih proizvoda i usluga), od iznimne je važnosti kvalitetna promocija turističkog proizvoda kako bi posjetitelj mogao što bolje vizualizirati proizvod te razviti pozitivna, ali realistična očekivanja. Stoga se turistički proizvodi destinacija često konkretiziraju kroz izradu turističkih paket aranžmana, kao kombinacije više različitih, sadržajno, vremenski i prostorno usklađenih usluga vezanih uz putovanje i boravak koje se nude u jednom paketu i za jednu paušalnu cijenu.

Projektom MITSKI PARK stvorena je jedinstvena prekogranična destinacija sastavljena od dvije lokacije (Mošćenička Draga i Hrpelje Kozina) koje povezuje turistička ponuda zasnovana na doživljaju mitske baštine u krajoliku. Cilj projekta je bio utjecati na smanjenje sezonalnosti kroz kreiranje inovativne cjelogodišnje ponude, te iskoristiti bogatu nematerijalnu kulturnu baštinu za razvoj održivog prekograničnog turizma. Projektom su stvoreni ključni sadržaji: staze s kamenim putokazima, 2 info centra, interpretacijski sadržaji temeljeni na istraživanju o mitskim tradicijama, inovativna mobilna aplikacija s elementima „proširene stvarnosti“ te igre i animacijski program za najmlađe (i sve one koji se tako osjećaju). Navedenu atrakcijsku osnovu nužno je povezati s adekvatnom smještajnom, ugostiteljskom i drugom turističkom ponudom, u cilju stvaranja jedinstvenih turističkih proizvoda prilagođenih različitim ciljnim skupinama.

Stoga su osmišljeni turistički proizvodi koji obuhvaćaju uživanje u prirodi i drugačiji doživljaj kulturne baštine kao osnovni motiv i konkretizirani kroz prijedlog dvodnevni turističkih aranžmana. Obzirom na razlike u ritmu aktivnosti i prijedlozima dodatnih sadržaja, proizvodi se dijele na:

- turistički proizvod namijenjen obiteljima s djecom,
- turistički proizvod namijenjen aktivnim gostima,
- turistički proizvod namijenjen parovima.

Osim navedenih, uzeta je i u obzir mogućnost stvaranja posebne „tailor-made“ ponude „po mjeri“ gostiju više i visoke platežne moći za koje se individualizirani premium turistički paket sastavljen od personalizirane usluge obilaska MITSKOG PARKA, odsjedanja u vrhunskim smještajnim objektima, te fine dining-a s elementima lokalne gastronomije.

Turistički paketi kojima se konkretiziraju turistički proizvodi destinacije MITSKI PARK nisu „klasični“ paket aranžmani koje razvijaju touroperator za velike grupe, koji često uključuju organizirani (obično autobusni) prijevoz. Naime analiza turističkih obilježja lokacija MITSKOG PARKA (Mošćenička Draga i Hrpelje Kozina), pokazala je kako se radi o destinacijama u koje gosti pretežno dolaze vlastitim automobilom, a obzirom da je cilj projekta i jest odmak od masovnosti i fokus na male grupe/individualne posjetitelje koji žele jedinstven doživljaj prirode i kulture, paketi ne uključuju organizirani prijevoz.

Predloženi aranžmani također ne sadržavaju prodajne cijene, iz razloga što konačni iznosi ovise o odabranom tipu smještaja i ugostiteljskih objekata u kojima će turisti konzumirati usluge. Projekt MITSKI PARK je uključio značajan broj smještajnih i ugostiteljskih i ostalih objekata koji nude turističke usluge u neposrednoj blizini

atrakcija MITSKOG PARKA, a koji se međusobno razlikuju u tipu, vrsti ciljanog tržišta, osnovnoj i dodatnoj ponudi, stoga zainteresirani posjetitelji mogu izabrati u skladu sa svojim preferencijama. Formiranje detaljnijih aranžmana koji uključuju konkretne objekte, precizno razrađeni itinerar i paušalnu cijenu prepušten je kanalima distribucije i prodaje (turističke agencije) koje će u budućnosti na sebe preuzeti promociju i prodaju aranžmana, kao i kreiranje jedinstvenih tailor-made premium aranžmana za goste koji žele potpuno personalizirani doživljaj. Dodana vrijednost nastala projektom uključuje mogućnost da se za svaki obilazak MITSKOG PARKA unajmi i posebno educirani vodič, što podiže vrijednost cjelokupnog doživljaja, a planinarske i biciklističke staze na području i u neposrednoj blizini MITSKOG PARKA mogu na posjet dodatno motivirati bike-entuzijaste i rekreativce.

U svakome od paketa moguće je i zamijeniti 1. i 2. dan (obilazak hrvatske i slovenske strane MITSKOG PARKA), ovisno o ishodištu iz kojeg putuju gosti. Preporuka za posjetitelje je da besplatnu mobilnu inovativnu aplikaciju preuzmu na svoje mobilne uređaje prije polaska na put, kako bi je mogli nesmetano koristiti i uživati u njezinim sadržajima na obje lokacije MITSKOG PARKA.

Na slovenskoj strani, početna točka obilaska je info-centar, ujedno i mjesni dom u Rodiku (Rodik 6, Kozina) gdje posjetitelji mogu obići

interpretacijski postav i dobiti sve potrebne informacije o obilasku staze i turističkoj ponudi kraja. To je ujedno i mjesto gdje je moguće parkirati automobil.

Na hrvatskoj strani, početna točka obilaska je parking pod naplatom u centru mjesta odnosno ured Turističke zajednice (Aleja Slatina, Mošćenička Draga), u kojem je moguće dobiti sve informacije o MITSKOM PARKU i dodatnim sadržajima. Postoji mogućnost da se na hrvatskoj strani automobilom prijeđe jedan dio uspona (asfaltirana cesta koja od kružnog toka vodi prema mjestima Haldej, Sveti Anton, Obrš, Sučići, Trebišća, Potoki i Sv. Petar), ali ta varijanta se ne preporuča zbog uske i nepregledne ceste na kojoj se nije moguće mimoći te je prikladna za manje automobile.

Sve detalje vezane za smještaj i prehranu (objekti koji nose oznaku MITSKI PARK), kao i dodatne aktivnosti odnosno najavu za razgled dodatnih sadržaja, moguće je doznati na linku: <http://mitski-park.eu/posjetite-mitski-park/>.

Nakon otvaranja MITSKOG PARKA, pakete će biti moguće kreirati i rezervirati i preko turističkih agencija koje nose oznaku projekt.

Igrajte se u Mitskom krajoliku

paket aranžman za obitelji s djecom

Paket je fokusiran na obitelji s djecom (5-12 godina) koje žele provesti dinamičan produženi vikend u prirodi te na zanimljiv način nešto naučiti o mitskoj baštini, vjеровanjima i samom poimanju života, smrti, prirode, vremenskih prilika i sl.

Paket uključuje obilazak obje lokacije uz animacijske aktivnosti vezane za interaktivni postav u oba info centra (Rodik i Trebišće), ali i posebno osmišljene igre kojima se djeca uvode u svijet predslavenske i slavenske mitologije. Osim igara na ploči i rješavanja zagonetki, poseban doživljaj predstavlja i obilazak staza s jedinstvenim kamenim putokazima, igranje igre „traženja blaga“ i korištenje besplatne aplikacije koja metodom proširene stvarnosti, na određenim točkama na stazama prezentira dodatne informacije.

Ovisno o uzrastu djece i preferencijama, posjet sadržajima MITSKOG PARKA moguće je kombinirati sa drugim aktivnostima u destinaciji (razgledi kulturnih i prirodnih znamenitosti, rekreacija, odmor)

IGRAJTE SE U MITSKOM KRAJOLIKU: paket aranžman za obitelji s djecom

HRVATSKA	DAN 1 Mošćenička Draga (Trebišće)	DAN 2 Općina Hrpelje Kozina (Rodik)	SLOVENIJA
	- Dolazak i parkiranje u Mošćeničkoj Dragi - Preuzimanje osnovnih informacija o stazi u uredu Turističke zajednice i po želji najam bicikala - Odlazak na početak staze (pokraj kružnog toka) i uspon do mjesta Potoki: pješice (cca 1h) ili biciklom - Obilazak glavnog dijela staze od Potoka do Trebišća - Obilazak Trebišća i info centra (mlyn); razgled unutrašnjosti, rješavanje zagonetki i igranje igara na temu mitske baštine - Odmor uz mogućnost piknika kraj potoka - Povratak do početne točke istim putem ili drugom stranom kanjona iz Trebišća	- Nakon doručka polazak iz Mošćeničke Drage za Općinu Hrpelje-Kozina(Rodik)- cca 1.30 h vožnje uz prelazak državne granice - Parkiranje kraj info –centra MITSKOG PARKA u Rodiku - Posjet info centru i razgled inovativnog interpretacijskog postava (cca 1 sat) - Igranje igara na temu mitske baštine - Obilazak gornjeg dijela staze (pješice) uz zaustavljanje kraj ključnih točaka i „traženje blaga“ : cca 1,5 h - Za one koji žele znati više: detaljni obilazak arheološkog lokaliteta Ajdovščina (nalazi se na području gornjeg dijela staze)	
	Ručak u objektu koji nosi oznaku MITSKI PARK	Ručak u objektu koji nosi oznaku MITSKI PARK	
	- Ideje za popodnevne aktivnosti: - Posjet centru Mošćeničke Drage: Interpretacijski centar ribarske i pomorske baštine (uz najavu), prolazak šetnicom uz plažu - Vožnja do mjesta Mošćenice: razgled Etnografske zbirke Mošćenice i toša (mlyn za masline) - Geocaching na padinama Učke - Posjet Art terariju u mjestu Golovik (uz prethodnu najavu)	- Ideje za popodnevne aktivnosti: - Obilazak biciklima donjeg dijela staze: cca 1,5 h - Posjet Škocjanskim jamama (svjetska baština pod zaštitom UNESCO-a) – 6 km udaljena od Rodika – moguće je i biciklima - Degustacija domaćih proizvoda u lokalnim seoskim gospodarstvima (uz prethodnu najavu) - Obilazak prirodoslovno-povijesne staze s poučnim pločama (počinje nedaleko od osnovne škole u Hrpelju, potrebno cca 3 sata za obilazak) - Vožnja do obližnjeg mjesta Podgorje i uspon na Slavnik (cca 3 sata za uspon i povratak- laka označena staza)	
	Večera, zatim noćenje u objektu koji nosi oznaku MITSKI PARK	Večera, zatim noćenje u objektu koji nosi oznaku MITSKI PARK	

Otkrijte Mitski park

paket aranžman za aktivne goste (samostalne i u grupama)

Paket namijenjen gostima sa izraženim sklonostima za outdoor turizam i rekreaciju. Pretpostavka je da će ovaj tip gostiju posjećivati MITSKI PARK u malim grupama (osobni automobili ili kombi), te da će vjerojatno sa sobom nositi svoju opremu (npr. bicikle). Obilazak MITSKOG PARKA za ovu ciljnu skupinu može biti jednostavno kombiniran obilaskom i drugih pješačkih/planinarskih/biciklističkih staza u neposrednoj okolici na obje lokacije. Naglasak je na uživanju u prirodi, svježem zraku i lokalnoj hrani kao doživljaju koji je primaran za ovakav tip gostiju, ali uz poseban odmak u vidu mitske baštine.

OTKRIJTE MITSKI PARK: paket aranžman za aktivne goste (samostalne i u grupama)

HRVATSKA	DAN 1 Mošćenička Draga (Trebišće)	DAN 2 Općina Hrpelje-Kozina (Rodik)	SLOVENIJA
	- Dolazak i parkiranje na polazišnoj točki: pokraj ureda TZ Mošćenička Draga - Preuzimanje osnovnih informacija o stazi u uredu turističke zajednice i po želji najam bicikala (za veći broj potrebna najava) - Uspón do mjesta Potoki: pješice (cca 1h) ili biciklom - Odlazak na početak staze (pokraj kružnog toka) i uspon do mjesta Potoki: pješice (cca 1h) ili biciklom - Obilazak glavnog dijela staze od Potoka do Trebišća uz zaustavljanje kraj ključnih točaka - Obilazak Trebišća i info centra (mlin); razgled unutrašnjosti, rješavanje zagonetki i igranje igara na temu mitske baštine („traženje blaga“) - Za one izdržljivije: pješačenje planinarskom stazom do Petrebišća i dalje do vrha Perun (cca 2 i pol sata za uspon i povratak u Trebišće)	- Nakon doručka polazak za Općinu Hrpelje-Kozina(Rodik)- cca 1,30 h vožnje uz prelazak državne granice - Parkiranje kraj info –centra MITSKOG PARKA u Rodiku - Posjet info centru i razgled interpretacijskog postava, igranje igara na temu mitske baštine (cca 1h) - Obilazak gornje staze (pješice) uz zaustavljanje kraj ključnih točaka: cca 1,5 h, uz igru „traženja blaga“ - Mogućnost obilaska i donje staze (preporuka je koristiti bicikl): cca 1,5 h(biciklom) - Za one koji žele znati više: detaljni obilazak arheološkog lokaliteta Ajdovščina (nalazi se na području gornjeg dijela staze)	
	Ručak u objektu koji nosi oznaku MITSKI PARK	Ručak u objektu koji nosi oznaku MITSKI PARK	
	- Ideje za popodnevne aktivnosti: - Posjet centru Mošćeničke Drage: Interpretacijski centar ribarske i pomorske baštine (uz najavu), šetnica uz plažu i uspon do mjesta Mošćenice (razgled znamenitosti) - Odlazak (automobilom ili organiziranim prijevozom) do Lovranske Drage i posjet šetnici Slap (za više detalja vidjeti web stranice PP Učka) - za izdržljivije: odlazak do Brseča (automobilom ili organiziranim prijevozom) i uspon na Sisol (cca 4,30 h)	- Ideje za popodnevne aktivnosti: - Obilazak jame Dimnice (uz prethodnu najavu) te razgled obližnje crkve u Slivju s freskama Toneta Kralja - Odlazak na penjačke lokalitete u Črnom Kalu - Pješačenje i vožnja bicikla po označenim stazama u okolici - Posjet Škocjanskim jamama (svjetska baština pod zaštitom UNESCO-a) - cca 6 km od Rodika (moguće i biciklom) - Posjet farmi s konjima (uz prethodnu najavu) - Uspón na brdo Slavnik: ovisno o fizičkoj spremi, ishodišne točke mogu biti Hrpelje, Golac ili Podgorje (cca 3-5 sati, ovisno o polazišnoj točki)	
	Večera, zatim noćenje u objektu koji nosi oznaku MITSKI PARK	Večera, zatim noćenje u objektu koji nosi oznaku MITSKI PARK	

Mitska ljubav

paket aranžman za parove

Paket koji uz uživanje u prirodi i kulturi dodatno tematizira božansku ljubavnu priču između Peruna i Babe kako bi ljubavnim parovima omogućio da prodube vlastitu povezanost, kao i da ožive svoju zaigranost kroz igranje tematskih igara uz slobodu osmišljavanja nagradi (i kazne!) za pobjednika odnosno gubitnika ;)

MITSKA LJUBAV: paket aranžman za parove

HRVATSKA	DAN 1 Mošćenička Draga (Trebišće)	DAN 2 Općina Hrpelje-Kozina (Rodik)	SLOVENIJA
	- Dolazak i parkiranje u Mošćeničkoj Dragi - Preuzimanje osnovnih informacija o stazi u uredu Turističke zajednice i po želji najam bicikala - Odlazak na početak staze (pokraj kružnog toka) i uspon do mjesta Potoki: pješice (cca 1h) ili biciklom - Obilazak glavnog dijela staze od Potoka do Trebišća - Obilazak Trebišća i info centra (mlin); razgled unutrašnjosti, rješavanje zagonetki i upoznavanje s ljubavnom pričom Peruna i Babe - Romantični piknik kraj potoka - Povratak do početne točke	- Nakon doručka polazak za Općinu Hrpelje-Kozina(Rodik)- cca 1.30 h vožnje uz prelazak državne granice - Parkiranje kraj info –centra MITSKOG PARKA u Rodiku - Posjet info centru i razgled interpretacijskog postava (cca 1h) - Igranje igara na temu mitske baštine - Obilazak gornje staze uz zaustavljanje kraj ključnih točaka (pješice): cca 1,5 h - Za one koji žele znati više: detaljni obilazak arheološkog lokaliteta Ajdovščina (nalazi se na području gornjeg dijela staze)	
	Ručak u objektu koji nosi oznaku MITSKI PARK	Ručak u objektu koji nosi oznaku MITSKI PARK	
	- Ideje za popodnevne aktivnosti: - Posjet centru Mošćeničke Drage: Interpretacijski centar ribarske i pomorske baštine (uz najavu), šetnica uz plažu - Vožnja do mjesta Mošćenice: razgled znamenitosti - Vožnja do Lovrana i šetnja Lungo-marem - Vožnja do prijevoja Poklon (PP Učka) i uživanje u pogledu	- Ideje za popodnevne aktivnosti: - Vožnja biciklom označenim biciklističkim stazama - Posjet Škocjanskim jamama (svjetska baština pod zaštitom UNESCO-a) - 6 km udaljeno od Rodika – moguće posjetiti i biciklima - Degustacija domaćih proizvoda (uz najavu) - Vožnja do obližnjeg kanjona rijeke Glinščice (Krajinski park Beka) i šetnja krajolikom - Vožnja do obližnjeg mjesta Podgorje i uspon na Slavnik (cca 3 sata za uspon i povratak- laka označena staza)	
	Večera, zatim noćenje u objektu koji nosi oznaku MITSKI PARK	Večera, zatim noćenje u objektu koji nosi oznaku MITSKI PARK	

LITERATURA

- Belaj, V. 2007. Hod kroz godinu. Pokušaj rekonstrukcije prahrvatskoga mitskoga svjetonazra. Zagreb: Golden marketing.
- Belaj, Vitomir in Belaj Juraj, 2014. Sveti trokuti. Topografija hrvatske mitologije. Zagreb: Institut za arheologiju, Matica hrvatska, Ibis grafika.
- De Karina, Ljubo, 2011. Projekt: Obilježavanje značajnih lokaliteta mitsko-povijesne staze Trebišća – Perun. Elaborat.
- Ekomuzej Mošćenička Draga / Trebišća-Perun. Akcijski plan. Interpretacijski centar Kuća stabla svijeta, Muze d.o.o. za savjetovanje i upravljanje projektima u kulturi i turizmu, Zagreb. 23. 6. 2015. Elaborat.
- Halbwachs, Maurice 2001. Kolektivni spomin. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Hrobat, Katja, 2004. Ustno izročilo o lintverju kot indikator ritualnega prostora antične skupnosti Ajdovščine nad Rodikom. *Studia mythologica Slavica* 7, str. 63-78. <http://sms.zrc-sazu.si/Si/SMS7/Hrobat7.html>
- Hrobat, Katja. 2005. Ajdi z Ajdovščine nad Rodikom. *Studia mythologica Slavica* 8, str. 99-112. [COBISS.SI-ID 24404525]. http://sms.zrc-sazu.si/pdf/08/SMS_08_Hrobat.pdf
- Hrobat, Katja, 2005. Šembilja na rimskih cestah. O mitološkem prežitku in arheološkem indikatorju na Krasu in v Brkinih. *Annales : anali za istrske in mediteranske študije, Series historia et sociologia* 15, št. 2: 263-274. <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-532UUQLG/93edf049-02b8-427a-8486-bb880b4aec90/PDF>
- Hrobat, Katja, 2009. Folklor v vlogi označevanja vaških mej kot prostorskih vrzeli v onostranstvo: primer Rodika. *Studia mythologica Slavica* 12, str. 207-222. http://sms.zrc-sazu.si/pdf/12/SMS_12_Hrobat.pdf
- Hrobat Virloget, Katja, 2009. Percepcija prostora skozi folkloro : 'mrtva počivala' in voda v vlogi meje z onostranstvom na Krasu. *Annales : anali za istrske in mediteranske študije, Series historia et sociologia* 19, št. 2, str. 341-352.
- Hrobat, Katja, 2010. Ko Baba dvigne krilo. Prostor in čas v folklori Krasa. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univrza v Ljubljani (Zbirka Razprave). <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/znanstvena-zalozba/catalog/book/165>
- Hrobat Virloget, Katja, 2010. Mrtva počivala na Krasu v primerjavi z mirili. V: Pleterski, Andrej (ur.), et al. *Mirila : kulturni fenomen*, (Zbirka *Studia mythologica Slavica, Supplementa*, suppl. 3). Ljubljana: Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Založba ZRC. 2010, str. 37-44
- Hrobat Virloget, Katja, 2013. The snooty Baba in the landscape of Karst, Slovenia : about a Slavic ambivalent female mythical figure. *Cosmos : the yearbook of the Traditional Cosmology Society*, 29, str. 141-171.
- Hrobat Virloget, Katja, 2015. Caves as entrances to the world beyond, from where fertility is derived : the case of SW Slovenia. *Studia mythologica Slavica* 18, str. 153-163.
- Katičić, Radoslav, 2008: Božanski boj. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine. Zagreb, Mošćenička draga: Ibis grafika, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga.
- Katičić, Radoslav, 2010. Zeleni lug : tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine. Zagreb : Ibis grafika ; Mošćenička Draga : Katedra Čakavskog sabora Općine.
- Katičić, Radoslav, 2011. Gazdarica na vratima : tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine. Zagreb : Ibis grafika; Mošćenička Draga: Katedra Čakovskog sabora Općine.

- Kropelj, Monika 2008. Od ajda do zlatoroga. Slovenska bajeslovna bitja. Celovec: Mohorjeva družba.
- Mencej, Mirjam 2009: Conceptualisation of space in narratives about the supernatural passage of time. *Studia mythologica Slavica* 12, str. 187–206 (o jamah kot prehodih v onstranstvo).
- Mikhailov, Nikolai 2002. *Mythologia slovenica* : poskus rekonstrukcije slovenskega poganskega izročila. Trst: Mladika, Knjižnica Dušana Černeta.
- Peršolja, Jasna Majda 2000. Rodiške pravce in zgodbe. Ljubljana: Mladika.
- Rudan, E., Possibilities for developing cultural tourism in the municipality of Moscenicka Draga – the case of historical trails, *Tourism and hospitality management*, Vol. 13 No. 2, 2007, str. 515-522.
- Slapšak, Božidar, 1997. Starejša zgodovina Rodika, Rodik med Brkini in Krasom: zbornik ob 350. letnici cerkve, Koper, str. 19 – 64.
- Stanonik, Marija 2018. Ciril in Metod kot naslednika znamenitih dvojic v mitologiji, besedni umetnosti in zgodovini. *Slavistična revija* : časopis za jezikoslovje in literarne vede, apr.-jun. 2018, letn. 66, št. 2, str. 171-189. <https://srl.si/ojs/srl/article/view/338>.
- Telišman-Košuta, N., Turistični izdelek in njegove značilnosti, v Stanic M. (ur.), *Destinacijsko upravljanje podjetja - Priročnik za razumevanje poslovanja in uspešnega trženja*, 2008, Združenje potovalnih agencij, Zagreb, 2008. str. 63-71
- Toporov, V. N., 2002. *Predzgodovina književnosti pri Slovanih: poskus rekonstrukcije*. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta.

FILMOVI

- Belaj, Vitomir 2011, Šetnja bogovima 1. del. HRT1. <https://www.youtube.com/watch?v=Rf-2IbyDwnI>;
- Belaj, Vitomir 2011, Šetnja bogovima 2. del. HRT1. <https://www.youtube.com/watch?v=IdS-Yb82FEY>
- Ekar, Nuša, Hrobat Virloget, Katja 2016. Dokumentarna oddaja/emisija: Na poti rodiškega mitskega izročila, (Na poti). Ljubljana: Radiotelevizija Slovenija javni zavod, 2016. <http://4d.rtvsllo.si/arhiv/na-poti/174391247>
- Ekar, Nuša, Hrobat Virloget, Katja. Odmev davnine : slovensko mitsko in folklorno izročilo : Baba. Ljubljana: Radiotelevizija Slovenija javni zavod, 2017. <http://4d.rtvsllo.si/arhiv/dokumentarni-filmi-in-oddaje-izobrazevalni-program/174456907> .

OSTALI IZVORI

- Brošura "Občina Hrpelje-Kozina: Na križišču treh svetov", na voljo na: <http://www.hrpelje-kozina.si/wp-content/uploads/2015/07/obcina-Hrpelje-Kozina-2015-BROSURA-ponatis-11.pdf>
- Gostilna Mahorčič, <https://www.rundictes.si/gostilna-mahorcic/> ,(16.06.2019.)
- Mala barka 2: projekt ohranjanja pomorske dediščine severnega Jadrana, http://www.malabarka.eu/wp-content/uploads/2019/03/Mala-barka-TEMATSKA-2019-01-17_HR.pdf (11.1.2020.)
- Muzejsko dokumentacijsko središče, Etnografska zbirka Moščenice, <http://www.mdc.hr/hr/mdc/zbirke-fondovi/fototeka/etnografska-zbirka-moscenice/> (10.1.2020).
- Občina Moščenicka Draga, Splošni razvojni program Občine Moščenicka Draga 2015-2020, 2015.
- Občina Moščenicka Draga, Prostorski načrt Občine Moščenicka Draga 2007.

-
- Register kulturnih dobrin Ministrstva za kulturo Mošćenička Draga, Arheološka cona kanjonov Drage in Peruna (12.6.2019)
 - TD Rodik; <http://rodik.si/prireditve/> , (12.06.2019.)
 - Turistična skupnost občine Mošćenička Draga, <http://www.tz-moscenicka.hr/> (10.1.2020.)
 - Spletna stran Občine Hrpelje-Kozina, <http://www.hrpelje-kozina.si/seznam-naravne-in-kulturne-dediscine/> ,(14.06.2019.)